

Faculteit Letteren & Wijsbegeerte

Thomas Peeters

Het Sint-Maartensfonds

*Een Vlaamse hulporganisatie en vereniging van voormalige vrijwilligers
in nazi-Duitse (para-)militaire organisaties*

Masterproef voorgedragen tot het behalen van de graad van
Master in de Geschiedenis

2013

Promotor Dr. Koen Aerts
Vakgroep Geschiedenis

Verklaring in verband met de toegankelijkheid van de scriptie

Ondergetekende, **Thomas Peeters**

afgestudeerd als master in de Geschiedenis aan Universiteit Gent in het academiejaar 2012-2013 en auteur van de scriptie met als titel:

Het Sint-Maartensfonds. Een Vlaamse hulporganisatie en vereniging van voormalige vrijwilligers in nazi-Duitse (para-)militaire organisaties.

verklaart hierbij dat zij/hij geopteerd heeft voor de hierna aangestipte mogelijkheid in verband met de consultatie van haar/zijn scriptie:

- de scriptie mag steeds ter beschikking worden gesteld van elke aanvrager;
- de scriptie mag enkel ter beschikking worden gesteld met uitdrukkelijke, schriftelijke goedkeuring van de auteur (maximumduur van deze beperking: 10 jaar);
- de scriptie mag ter beschikking worden gesteld van een aanvrager na een wachttijd van jaar (maximum 10 jaar);
- de scriptie mag nooit ter beschikking worden gesteld van een aanvrager (maximumduur van het verbod: 10 jaar).

Elke gebruiker is te allen tijde verplicht om, wanneer van deze scriptie gebruik wordt gemaakt in het kader van wetenschappelijke en andere publicaties, een correcte en volledige bronverwijzing in de tekst op te nemen.

Gent,(datum)

.....(handtekening)

Dankwoord

Ik realiseer mij terdege dat ik zonder de hulp van een aantal mensen nooit op de positie waarin ik nu verkeer terecht had kunnen komen. Ik wil deze gelegenheid dan ook gebruiken om die mensen hier in het bijzonder te noemen en te bedanken. Ik dank bij deze:

Mijn promotor, Dr. Koen Aerts, die mij de kans geboden heeft dit onderzoek te doen en mij de goede richting getoond heeft.

De medewerkers van het Archief- en Documentatiecentrum voor het Vlaams-Nationalisme.

Mijn vriendin Sofia voor haar geduldig oor en bemoedigende woorden in moeilijke tijden.

Mijn mama en mijn papa, voor hun onvoorwaardelijke steun, niet alleen bij het maken van deze scriptie, maar gedurende mijn volledige studies waarin zij steeds in mij geloofden en alle kansen gaven.

En tot slot en niet in het minst, Mevr. Saskia Boelens, door haar deskundigheid en vaardigheid is deze thesis op een hoger niveau getild.

Het uitwerken van deze masterthesis heeft een volledig semester in beslag genomen. Ik ben trots op het eindresultaat, en hoop dat ik met dit onderzoek een bescheiden maatschappelijke en wetenschappelijke bijdrage heb kunnen leveren aan het onderzoeksveld.

Thomas Peeters.

Lijst gebruikte afkortingen

Belgische partijen in interbellum en tijdens de Tweede Wereldoorlog

BWP	Belgische Werkliedenpartij
DeVlag	Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft
Verdinaso	Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen
VNV	Vlaamsch Nationaal Verbond

Organisaties tijdens Duitse bezetting

ASSVL	Algemeene-SS Vlaanderen
DM-WB	Dietsche Militie-Wachtbrigade
DM-ZB	Dietsche Militie – Zwarte Brigade
DRK	Duitse Rode Kruis
NSB	Nationaal Socialistische Beweging (NL, vz. Anton Mussert)
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
NSJV	Nationaal-Socialistische Jeugd Vlaanderen
NSKK	Nationalsozialistisches Kraftfahrer Korps
OKW	Oberkommando der Wehrmacht
OT	Organisation Todt (bouwafdeling)
SS	SchutzStaffel

Organisaties na WOII

AVNJ	Algemeen Vlaamsch Nationaal Jeugdverbond
BSP-(PSB)	Belgische Socialistische Partij-Parti Socialiste Belge
CVP-PSC	Christelijke Volkspartij-Parti Social Chrétien
DRK	Vlaams-nationaal Direktorium
FDF	Front démocratique des Francophones
HIAG	Hilfsgemeinschaft auf Gegenseitigkeit der Soldaten der ehemaligen Waffen-SS (Duits)
HINAG	Hulp aan Invalide Oud oostfrontstrijders, nabestaanden, politieke gevangenen e.a.
HJvB	Hertog Jan van Brabant
NVVOS	Nieuw Verbond der Vlaamse Oud-strijders
SMF	Sint-Maartensfonds

TAK	Taal Aktie Komitee
VABT	Vlaams Aktiekomitee voor Brussel en Taalgrens
VMO	Vlaamse Militanten Orde
VNP	Vlaams-Nationale Partij
VNR	Vlaams Nationale Raad
VNVV	Vlaamsch Nationaal Vrouwenverbond
VOS	Verbond der Vlaamse Oud-strijders
VU	Volksunie
VUM	Volksunie Militanten
VVOOS	Deze afkorting staat, afhankelijk van de bron, voor Verbond van Vlaamse Oud-oostfrontstrijder, Vlaams Verbond van Oud-oostfrontstrijders of Vlaamse Vereniging voor Oud-oostfrontstrijders Vlaamse Oud-oostfrontstrijders
VVP	Vlaams Volkspartij

Bibliografische verwijzingen

ADVN	Archief- en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (Antwerpen)
BEG	Bijdragen aan de Eigentijdse Geschiedenis
BTNG	Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis
WT	Wetenschappelijke Tijdingen

Inhoudstafel

<i>Dankwoord</i>	<i>iv</i>
<i>Lijst gebruikte afkortingen</i>	<i>v</i>
<i>Inhoudstafel</i>	<i>vii</i>

<i>Inleiding.....</i>	<i>1</i>
-----------------------	----------

DEEL I : DE COLLABORATIE EN REPRESSIE IN BELGIË ROND DE TWEEDE WERELDOORLOG: EEN VLAAMS-NATIONALISTISCH GEGEVEN ?.....	5
1 Waaron deze contextualisering?	6
2 Het fenomeen collaboratie met de Duitse bezetter tijdens WOII	1
2.1 Collaboratie algemeen	1
2.2 Specificiteit van het Vlaams-nationalisme binnen de collaboratie met de Duitse bezetter tijdens de Tweede Wereldoorlog.....	3
2.2.1 Historische context: de Duitse inval.....	3
2.2.2 Politieke collaboratie: het Vlaams-nationalisme plaatst zich onder Duits gezag.....	4
2.2.3 De Vlaamse collaboratie: een spectrum.....	7
2.3 Militaire collaboratie.....	12
2.3.1 Inleiding: wat is militaire collaboratie?	12
2.3.2 De eerste vrijwilligers: de Vlaamse militaire collaborateurs vóór Operatie Barbarossa	12
2.3.3 Operatie Barbarossa: intensivering van de militaire collaboratie.....	17
2.4 Motieven.....	30
2.4.1 Ideologische motieven.....	32
2.4.2 Economische motieven.....	33
2.4.3 Andere motieven	34
2.5 Besluit	36

3	<i>Het naoorlogse verhaal: repressie en amnestie</i>	38
3.1	<i>Repressie algemeen (wat?).....</i>	38
3.2	<i>Evolutie in België.....</i>	39
3.2.1	<i>De voorbereiding van de repressie</i>	39
3.2.2	<i>Straatrepressie.....</i>	40
3.2.3	<i>De georganiseerde repressie.....</i>	42
DEEL II:	<i>Het Sint-Maartensfonds: surrogaat-OCMW voor de oostfrontgemeenschap.....</i>	44
0	<i>Inleiding.....</i>	45
1	<i>De oostfrontgemeenschap na WO II.....</i>	47
1.1	<i>De re-integratie in de samenleving.....</i>	47
1.2	<i>Het ontstaan van een subcultuur</i>	49
1.3	<i>Ontstaan van een gemeenschap van oud-oostfronters</i>	50
1.4	<i>Het VVOOS</i>	52
1.5	<i>Politiek-ideologische erfenis binnen de naoorlogse oostfrontgemeenschap</i>	56
2	<i>De afscheuring van het Sint-Maartensfonds en de ontbinding van het VVOOS.....</i>	59
3	<i>Het Sint-Maartensfonds van 1953 tot 1960</i>	67
3.1	<i>Politieke context</i>	68
3.2	<i>Interne werking.....</i>	71
3.2.1	<i>Algemeen</i>	71
3.2.2	<i>Zoekdienst</i>	74
3.2.3	<i>Sociale Dienst</i>	77
3.2.4	<i>Periodiek Contact</i>	80

3.3	Politieke oriëntatie van het Sint-Maartensfonds Antwerpen in de jaren 1950	82
4	<i>Het Sint-Maartensfonds van 1960 tot 1970</i>	<i>84</i>
4.1	Politieke context	84
4.2	Hilaire Gravez als voorzitter en erevoorzitter van het Sint-Maartensfonds.....	87
4.3	Bert De Rijck als voorzitter van het Sint-Maartensfonds	93
5	<i>Het Sint-Maartensfonds van 1970 tot 1983</i>	<i>101</i>
5.1	Politieke context	101
5.2	De afscheuring van het Gewest Brabant	108
5.2.1	Meningsverschillen over de Franstalige oostfronters in het Sint Maartensfonds	110
5.2.2	Het streven naar financiële onafhankelijkheid	113
5.2.3	De problemen rond de verbreding van het Sint-Maartensfonds.....	115
5.2.4	Problemen tussen personen	118
6	<i>Is er een samenhang tussen het ontstaan van het Vlaams Blok en de breuk binnen het Sint-Maartensfonds?</i>	<i>124</i>
	<i>Besluit</i>	<i>130</i>
	<i>Bibliografie</i>	<i>132</i>

Inleiding

“En hebt gij verloren en vielen er zovelen van de onzen in de onmetelijke russische steppen [sic], ver van Vlaanderen ; het was voor Vlaanderen – Voor Vlaanderen, zeg ik U!”¹

C.Verschaeve

Het onderwerp van deze masterscriptie is het Sint-Maartensfonds, een organisatie die meestal wordt omschreven als vereniging van Vlaamse oud-oostfrontstrijders, in 1953 werd opgericht in Antwerpen.

Deze organisatie verzamelde voornamelijk Vlaamse collaborateurs die tijdens de Tweede Wereldoorlog ten dienste stonden van het Duitse leger aan het oostfront. Het Sint-Maartensfonds had als doel deze naoorlogse repressieslachtoffers materieel, moreel en rechtskundig te helpen alsook vermiste oostfronters op te sporen, de leden te verenigen en een maatschappelijke plaats te geven via allerlei publicaties zoals onder meer het verenigingstijdschrift *Berkenkruis*. De vereniging was opgedeeld in verschillende gewestelijke afdelingen. In 1980 splitste het Gewest Brabant zich af en richtte het autonome Hertog Jan van Brabant op. In 1984 kwam het opnieuw tot een hereniging², om dan in 2006 definitief te ontbinden.³

Over het Sint-Maartensfonds op zich is niet veel geweten, wat het des te interessant en boeiend maakt om hierover onderzoek te voeren. Bij het brede publiek is het Sint-Maartensfonds dan ook weinig bekend.

Een beperkter Vlaams publiek maakte kennis met haar bestaan toen Minister Johan Sauwens⁴ op zaterdag 5 mei 2001 zijn opwachting maakte in het Berchemse Alpheüsdal, ter gelegenheid van een jubileumfeest voor het vijftigjarig bestaan van het Sint-Maartensfonds. Op zich zag Sauwens – als voormalig Vlaams Volksunieminister – er geen bezwaar in er te brengen aan deze ondertussen hoogbejaarde leden, die ooit

¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Brochure Operatie Berkenkruis 1000’.

² N. Wouters, “Sint-Maartensfonds”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, pp. 2754-2755.

³ H. Cattebeke, “De Vlaamse zuil. Van roze tot donkerbruin”, in: *Knack Extra. De onafhankelijkheidsgedachte*, 3 (2011), 2, p. 39.

⁴ Johan Sauwens is momenteel Vlaams volksvertegenwoordiger voor de CD&V. Voor zijn politieke loopbaan, in: <<http://www.vlaamsparlement.be/Proteus5/showBioLex.action?id=1869>>, geraadpleegd op 24.07.2013.

Vlaamse idealen verdedigden in een periode dat daar in de Belgische staat weinig plaats voor was.⁵

De berichtgeving in de Vlaamse pers begin 21^e eeuw gaf een ander beeld weer. In linkse kringen schreef men : *“Die obscure club is niet direct een onschuldig groepje bejaarden. Het groepeerd oudstrijders die vrijwillig met de nazi's gingen vechten aan het 'oostelijk front' van Duitsland tegen de Sovjetunie.”*⁶

Een dag later kwam het Vlaams Blok met een filmpje van een zingende Sauwens op de proppen.⁷ Dit zette het Vlaams parlement in rep en roer en Sauwens werd uit zijn ministerambt ontslagen.

Volgens De Standaard was vooral de aanwezigheid van andere extreem-rechtse individuen, onder wie heel wat radicale Vlaamse Blokkers op deze bijeenkomst hoogst vervelend en *“in het Vlaams Parlement verklaarden de VLD-, SP- en Agalev-fracties verontwaardigd te zijn over de aanwezigheid van Sauwens op de bijeenkomst van het Sint-Maartensfonds”*. De drie fracties waren vooral van oordeel dat dit *“... in strijd is met de elementaire ministeriële deontologie en bovendien regelrecht ingaat tegen de uitgangspunten van het paarsgroene regeerakkoord”*

Vanwaar deze plotse belangstelling voor een vereniging die men schijnbaar bijna een halve eeuw rustig had laten gedijen en nu ineens een nest van (neo-)nazi's zou zijn?

Bij het napluizen van meer recente berichtgeving omtrent het Sint-Maartensfonds valt op dat deze vereniging inderdaad bijna uitsluitend geassocieerd wordt met het Vlaams-nationalisme, extreemrechts, antisemitisme, en racisme.⁸

Vanwaar kom dit? Was dit altijd zo? Zijn dit eigenschappen die de vereniging kenmerken van in den beginne?

De rode draad doorheen dit onderzoek is de vraag of het Sint-Maartensfonds louter een hulporganisatie en vereniging van nostalgische wapendragers en frontmannen was of dat het eerder een organisatie is die bewust een ideologie in stand hield?

Om een antwoord op deze vraag te vinden is het noodzakelijk deze te operationaliseren in bijvragen, zoals daar zijn: In hoeverre is de nationaalsocialistische ideologie aanwezig in

⁵ K. Aerts, “De bestraffing van de collaboratie na de Tweede Wereldoorlog. Beeldvorming en onderzoek”, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, (2009), 21, p. 74.

⁶ In: <<http://www.socialisme.be/lsp/sauwens.html>>, geraadpleegd op 24.07.2013.

⁷ T. Cochez, 3Een onschuldig filmpje over Benno3, in: <www.apache.be/2010/04/02/een-onschuldig-filmpje-over-benno/>, geraadpleegd op 04.07.2013.

⁸ s.n., “Sauwens vindt zijn aanwezigheid bij het Sint-Maartensfonds een inschattingsfout”, in: <www.standaard.be/cnt/nflf07052001>, geraadpleegd op 24.07.2013.

het Sint-Maartensfonds? In hoeverre geldt dit voor het Vlaams-nationalisme? Spelen de spanningen die er tijdens de Tweede Wereldoorlog heersten tussen de VNV (Vlaamsch Nationaal Verbond) enerzijds en de DeVlag (Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft) en SS anderzijds, een rol binnen het Sint-Maartensfonds? Kan er een samenhang verondersteld worden tussen de afscheiding van het Vlaams Blok van de Volksunie in 1978 enerzijds en de afscheiding van de Hertog Jan van Brabant van het Sint-Maartensfonds in 1980 anderzijds? Heeft het Sint-Maartensfonds als drukkingsgroep gefungeerd voor bovengenoemde partijen en zo ja in welke mate?

Een eerste kennismaking met het Sint-Maartensfonds kan gebeuren via de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Dit encyclopedisch naslagwerk voorziet een synopsis van de geschiedenis van het Sint-Maartensfonds. Nico Wouters schets hierin de krijtlijnen van de organisatie. Het is de bedoeling om in deze scriptie tot een vollediger beeld te komen van de organisatie.

Dit zal enerzijds gebeuren via literatuuronderzoek en anderzijds via onderzoek van archiefstukken van en over het Sint-Maartensfonds.

Zoals reeds gezegd is er slechts weinig over het fonds geschreven en beperkt de informatie die terug te vinden is in de literatuur zich tot enkele vermeldingen in bijdragen over de Vlaamse Beweging, extreemrechts, etc. Een autonoom onderzoek handelend over het Sint-Maartensfonds bestaat tot nog toe niet. Dit komt waarschijnlijk doordat de archieven van het Sint-Maartensfonds nog niet heel lang publiekelijk zijn. In 2005, 2006 en 2007 schonk het Sint-Maartensfonds haar archivalia aan het Archief- en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (ADV.N). Een zeker inzicht over het fonds kon verkregen worden via het verenigingsblad, *Berkenkruis*. Dit maandelijks verschijnende tijdschrift was wel reeds voer voor onderzoek. Vermeldenswaardig is een artikel van Fred Goedbloed uit 1991⁹ waarin hij aan de hand van *Berkenkruis* en *Periodiek Contact*¹⁰ de relatie tussen antisemitisme en Vlaams-nationalisme analyseert. Hierbij concentreert hij zich voornamelijk op de aanloop naar en de afscheiding van Hertog Jan van Brabant. Dit artikel is van goudwaarde voor dit onderzoek aangezien het heel wat

⁹ F. Goedbloed, "De Dilemma's van de georganiseerde Vlaamse oud-oostfrontstrijders. Een analyse van het antisemitisme en Vlaams-nationalisme in 'Berkenkruis' en 'Periodiek Contact'." in: *BTNG*, 22 (1991), 3-4, pp. 395-450.

¹⁰ Hier wordt gewezen op het verenigingsblad van Hertog Jan van Brabant, het sinds 1980 afgescheiden, autonome en voordien Brabants gewest van het Sint-Maartensfonds.

Zie: N. Wouters, "Periodiek Contact", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, uitgeverij Lannoo, Tielt, 1998, p. 2424.

informatie bevat over het Sint-Maartensfonds, gewonnen uit *Berkenkruis* en *Periodiek Contact*.

Wat het tweede onderzoeksaspect betreft, het archiefonderzoek, is er heel wat meer informatie voorhanden. Het archief van het Sint-Maartensfonds in het ADVN bevat documenten over de algemene werking, de sociale dienst en de zoekdienst van het fonds, alsook over *Periodiek Contact* en *Berkenkruis*, samen goed voor ongeveer 16 m archief.

Dit onderzoek naar de algemene werking en interne werking van het Sint-Maartensfonds is de motivatie voor de keuze van deze bronnen driedig.

Ten eerste zijn deze archiefstukken onontgonnen terrein, tot dusver nog niet eerder geraadpleegd.

Ten tweede heeft dit onderzoek de bedoeling zich toe te spitsen op de kern van het Sint-Maartensfonds, namelijk de interne werking binnen het hoofdbestuur.

En ten slotte dwingt het korte tijdsbestek waarbinnen de thesis dient geproduceerd te worden een onderzoeker tot methodologische keuzes.

De afbakening in de tijd waarover deze scriptie handelt ligt voor de hand: het begint bij de oprichting van het Sint-Maartensfonds in 1953 en eindigt in 1983, aangezien de Belgische archiefwetgeving de raadpleging van archiefdocumenten jonger dan 30 jaar onmogelijk maakt.¹¹

¹¹ K. Aerts, *op. cit.*, p. 87.

DEEL I : DE COLLABORATIE EN REPRESSIE
IN BELGIË ROND DE TWEEDE
WERELDOORLOG: EEN VLAAMS-
NATIONALISTISCH GEGEVEN ?

1 **Waarom deze contextualisering?**

Het Sint-Maartensfonds is opgericht na de Tweede Wereldoorlog om aan de oostfrontgemeenschap hulp in de meest brede zin van het woord te bieden, gezien de Belgische Staat in het kader van de repressie en de epuratie van collaborerende mensen dit niet wou doen.

Hierin lag de keuze van de contextualisering rond collaboratie van de Vlaams-nationalistische gemeenschap, en meer bepaald die mensen die omwille van welke motivatie ook, tijdens de Tweede Wereldoorlog en met de bezettende macht samengewerkt hebben. De meest duidelijke vorm van collaboratie was de bereidheid om de Duitse troepen te gaan aanvullen aan het oostelijk front, tegen de Russen, die ondertussen het kamp van de Geallieerden hadden vervoegd.

Dit historisch, ideologisch en semantisch verklaren kon via een aantal toonaangevende onderzoeken die de jongste 20 jaar daarrond of rond randfenomenen zijn gepubliceerd. Het meest recente onderzoek is dat van Aline Sax, maar ook de publicaties van Bruno De Wever, José Gotovitch, Frank Seberechts behoren tot een eerste selectie. Daarnaast zijn een aantal artikelen van dichte of verre medewerkers of licentiaats-/masterstudenten een bijzonder waardevolle aanvulling geweest.

Het is de bedoeling door deze contextualisering met secundaire bronnen de gegevens die door studie van het archief van het Sint-Maartensfonds aan het licht komen, te plaatsen. De oorsprong van de vraagstelling kwam voort uit de conclusies die bovenvermelde onderzoeken werden geformuleerd. De juxtapositie van de gegevens uit deze literatuur en de gegevens verzameld in het bronnenonderzoek vormen de ruggengraat van deze masterproef.

2 Het fenomeen collaboratie met de Duitse bezetter tijdens WOII

2.1 Collaboratie algemeen

Collaboratie is een fenomeen dat moeilijk ‘algemeen’ kan gedefinieerd worden, omdat niks in de keuze van samenwerking met deze of gene partij zwart-wit is.

Bovendien word je eigenlijk pas een collaborateur na het conflict, als de antagonist waarmee je ‘samenwerkte’ - want dat is de oorspronkelijke betekenis van ‘collaborare’ -, de verliezer blijkt te zijn. De winnende partij – i.c. de Belgische Staat – bepaalt steeds de beeldvorming rond de collaboratie. Zij wordt daarbij geholpen door de mening van de straat, die de ‘incivieken’ vaak met alle zonden van de oorlogsperiode beladen (ook diegene die niets met collaboratie te maken hebben) en zich het recht toe-eigent van daarmee op een repressieve manier mee om te gaan.

De historiografie rond het fenomeen start dus na het conflict. De beeldvorming rond de motieven ook. Beide zijn verwerkingen van het menselijk brein en dus even gekleurd als de collaboratie zelf. Omdat dit moeilijk hanteerbare gegevens zijn in het kader van een onderzoek naar collaborateurs, hun motieven en drijfveren, wordt het terrein vooraf afgebakend.

Bruno De Wever wijst erop dat er een verschil is tussen de bereidheid tot samenwerking of collaboratie enerzijds en de bereidheid tot aanpassing anderzijds. Het verschil is vaag maar een onderscheid maken tussen beide is belangrijk en zelfs noodzakelijk om een goed begrip te krijgen hieromtrent. De Wever definieert het verschil als volgt: “*De mate waarin de doeleinden en de ideologie van de bezetter werden geassimileerd is het criterium om de collaboratie te definiëren.*”¹² Hiermee duidt hij op de motivatie van een individu om tot collaboratie over te gaan, dit is heel verscheiden en persoonlijk.

¹² B. De Wever, “Collaboratie”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 1998, p. 761.

Net deze verschillende motivaties is wat Aline Sax¹³ tracht te achterhalen door het onderzoeken van repressiedossiers. Zij maakt op haar beurt het collaboratiebegrip concreter hanteerbaar voor onderzoek door nadruk te leggen op haar juridische definitie. Het criterium dat in deze definitie van belang is, is het al dan niet meewerken met, d.i. handelingen uitvoeren voor, de Duitsers op een manier die niet geregeld werd door de conventie van Den Haag.¹⁴ Wat de vorm van collaboratie¹⁵ ook is, de beweegreden van iedere individuele collaborateur kan heel verschillend zijn (infra).

¹³Internationaal forum voor het vastleggen van conventionele regels betreffende vrede en oorlogsvoering.

¹⁴ A. Sax, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog 1940-1945*, Antwerpen, Manteau, 2012, pp. 26-27.

¹⁵ Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen politieke, economische, militaire, administratieve, sociale, culturele, financiële en politionele collaboratie.

2.2 Specificiteit van het Vlaams-nationalisme binnen de collaboratie met de Duitse bezetter tijdens de Tweede Wereldoorlog

2.2.1 Historische context: de Duitse inval

In België begon de Tweede Wereldoorlog wanneer de Duitse *Wehrmacht* in de ochtend van 10 mei 1940 de Belgische neutraliteit negeerde en het land binnenviel. Voor de volgende achttien dagen trachtte het Belgische leger – geholpen door Britse en Franse troepen - weerstand te bieden, maar haar pogingen waren tevergeefs en ze slaagde er nauwelijks in om de Duitse opmars te vertragen. De Belgische regering, onder leiding van toenmalig premier Hubert Pierlot, koos er na de Duitse inval voor om het Belgische grondgebied te verlaten en via Frankrijk naar Groot-Brittannië te vluchten. In Londen vestigde deze regering in ballingschap zich om de strijd verder te zetten aan de zijde van de Britten. Koning Leopold III wenste als opperbevelhebber van de Belgische strijdmachten de regering niet te volgen en zette de strijd verder vanuit Laken. Op 28 mei 1940 besliste hij om in naam van het leger te capituleren. Dit betekende geen formele Belgische overgave, enkel een militaire. De Belgische regering was, als geallieerde mogendheid, nog steeds in staat van beleg en was hierdoor lang niet gediend met de eigengereide handelswijze van de koning. Het merendeel van de Belgische bevolking, daarentegen, was wel tevreden aangezien zo aan de directe oorlogsdreiging een einde kwam.¹⁶

Het lot van de bezette gebieden lag nu in handen van Hitler. De *Reichsführer* besliste of een gebied onder het commando van de *Wehrmacht*, het Duitse leger, kwam te staan of onder leiding van de *SS*, de elitebeweging en strak ideologisch gerichte troepen van de nazipartij; met andere woorden of er een militair dan wel een burgerlijk bestuur werd opgezet. Dit had een voortdurende krachtmeting tot gevolg waardoor er een gespannen sfeer heerste tussen het leger en de *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* (NSDAP). In België verloor de *SS* (*SchutzStaffel*) het pleit. Hitler plaatste België samen

¹⁶ E. Witte, J. Craeybeckx en A. Meynen, *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen, Standaard & VUB-press, 1990, pp. 218-222.

met Noord-Frankrijk onder een militair bestuur of *Militärverwaltung* dat vanuit Brussel geleid werd door *Militärbefehlshaber* generaal Alexander von Falkenhausen.¹⁷

De verpletterende en snelle overwinning van de Duitsers alsook diens indrukwekkende machtsvertoon maakte diepe indruk op de bevolking van de bezette gebieden. Het democratische Westen was in een mum van tijd overrompeld en het zag er niet naar uit dat de Duitsers de oorlog gingen verliezen. Doorheen het interbellum was de democratie meer en meer in diskrediet geraakt. Men ging opzoek naar alternatieven. Duitsland was hiervoor een geslaagd voorbeeld. Wanneer deze dan ook efficiënt bleek, voelden niet weinig mensen zich aangetrokken tot deze nieuwe orde. Dit vertaalde zich bij een deel in een bereidheid tot samenwerking met de bezetter.¹⁸

2.2.2 Politieke collaboratie: het Vlaams-nationalisme plaatst zich onder Duits gezag

Tijdens de “wondere zomer” van 1940 werd de bereidheid tot samenwerking met de bezetter langsom duidelijker. Deze bereidwilligheid zou zich voornamelijk voltrekken in Vlaams-nationale kringen. Niettegenstaande de Vlaams-nationalistische fracties vier dagen na de Duitse inval in een parlementaire vergadering besloten niet te zullen collaboreren, het trauma van het faliekant afgelopen activisme in de Eerste Wereldoorlog indachtig, besloot het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV) dit toch te doen.¹⁹

Dat het verbond zich hier niet aan ging houden, stond in de sterren geschreven. Reeds van bij haar ontstaan, eind 1933, bevond het VNV zich in rechtsautoritair vaarwater. Zoals reeds werd aangegeven, vertoont het verbond enkele gelijkenissen met de nationaalsocialistische partij en droomde het van een gelijkvormig staatsbestel voor Vlaanderen. Er waren twee stromingen binnen de Landsleiding van het VNV, een gematigde stroming met Frans Daels als boegbeeld en een radicale stroming die meer en meer nationaalsocialistische affiniteiten vertoonde. De koers die de partij zou varen was voor een groot stuk afhankelijk van de acties van haar leider, Staf De Clercq, die voornamelijk naar de radicale stroming neigde. De Clercq zag in een samenwerking met

¹⁷ A. Colignon, “De collaboratie in Franstalig België: autopsie post-mortem.”, in: J. Gotovitch en C. Kesteloot, eds., *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent, Academia Press, 2002, p. 17.

¹⁸ Hier wordt gewezen op het verenigingsblad van Hertog Jan van Brabant, het sinds 1980 afgescheiden, autonome en voordien Brabants gewest van het Sint-Maartensfonds.

Zie: N. Wouters, “Periodiek Contact”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, uitgeverij Lannoo, Tielt, 1998, p. 2424.

¹⁹ B. De Wever, *op. cit.*, p. 760.

Duitsland een mogelijkheid om na de oorlog binnen een Germaans rijk leider te worden van een Groot-Nederlandse staat met het VNV als enige legitieme partij.²⁰

De Duitse bezetter speelde, net als in de Eerste Wereldoorlog, handig in op de anti-Belgische gevoelens van de Vlaams-nationalisten door een *Flamenpolitik* te voeren. Op 14 juli 1940 gaf Hitler generaal von Falkenhausen vage instructies om de Vlamingen te bevoordelen ten opzichte van de Walen. De Duitsers beschouwden de Vlamingen als *Volksgenossen*. Vlamingen waren immers, net zoals de Duitsers, Germanen in de ogen van die laatsten. De *Flamenpolitik* vertaalde zich in het benoemen van voornamelijk, maar niet uitsluitend, VNV'ers in de hoogste echelons van de Belgische politiek en administratie. Deze benoemingspolitiek werd verder gezet naar de lagere niveaus. Weldra was meer dan de helft van de burgemeesters een VNV-signatuur.²¹

Het feit dat de Vlamingen bevoordeeld werden betekent niet dat er in het Franstalig landsgedeelte geen sprake was van samenwerking met de bezetter. Op politiek vlak trachtte Leon Degrelle het vertrouwen van de bezetter te winnen om de *Flamenpolitik* te verbreken zodat zijn Rex-beweging een evenwaardige positie zou verkrijgen in Wallonië zoals het VNV in Vlaanderen. Zijn beweging werd door het militaire bestuur getolereerd maar Degrelle werd gezien als een provocerende lastpost. Bovendien werden zijn toenaderingspogingen niet door alle rexisten toegejuicht. Enerzijds snakten ze naar een sterke “Nieuwe Orde”, maar anderzijds weerhield hun belgicisme hen ervan om trouw te zweren aan Hitler. Wanneer Degrelle begin 1941 *en public* zijn trouw aan Hitler zwoer, gaven vele leden hun lidmaatschap op. Daarenboven brachten zijn acties niet het gewenste effect. Het militaire bestuur gaf geen gehoor aan zijn toenaderingspogingen. Rex zat in een dal en het was wachten voor Degrelle tot Duitsland de oorlog verklaarde aan Rusland, op 22 juni 1941, vooraleer zijn beweging en hijzelf een rol van betekenis ging spelen.²²

Op 3 juni 1940 vond een onderhoud plaats tussen de leider van het VNV, Staf De Clercq, en *Militärbefehlshaber* Alexander von Falkenhausen en diens *Militärverwaltungschef* Eggert Reeder. Op deze top stelde De Clercq zijn partij met al haar leden ter beschikking van de bezetter. Hierdoor engageerde De Clercq een groot deel van het politieke Vlaams-nationalisme, die het VNV vanaf het midden van de jaren dertig vrijwel volledig concentreerde, en de Vlaamse beweging in de collaboratie. Een aantal maanden later, op

²⁰ *Ibidem*, pp. 762-763.

²¹ A.W. Willemsen, “Geschiedenis van de Vlaamse Beweging. Periode 1914-1945”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 1998, p. 70.

²² A. Colignon, *op. cit.*, pp. 22-23.

10 november, maakte hij dit engagement ook openbaar.²³ Die andere Vlaams-nationale organisatie, het *Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen* (Verdinaso), deelden de ambities van De Clercq om het gehate België om te vormen tot een Dietse volksstaat en zagen in de Duitse bezetting eveneens een mogelijkheid om een greep te doen naar de macht.²⁴ De haatgevoelens werden versterkt door een actie op bevel van de Belgische overheid om als reactie op de Duitse inval en uit schrik voor een “vijfde colonne” in mei 1940 enkele staatsgevaarlijke prominenten te deporteren naar Frankrijk. Hier zaten ook enkele Vlaams-nationalisten tussen, onder wie August Borms, Ward Hermans, Joris van Severen, Reimond Tollenaere enz. Deze deportaties staan bekend als de ‘*Spooktreinen*’, door de erbarmelijke omstandigheden en het geweld van de bewakers waaraan deze ‘bannelingen’ blootgesteld werden. Joris van Severen, de leider van Verdinaso, kwam hierbij om.²⁵ In Abbeville begonnen Franse soldaten een wilde schietpartij, waarbij van Severen doodgeschoten werd. Zijn dood bleek ook het einde van het Verdinaso, dat al te veel aan zijn persoon gebonden was. De beweging viel uiteen en een deel van de dinaso’s²⁶ koos de kant van het verzet, een ander deel stapte de collaboratie binnen.²⁷

Het VNV was lang niet de enige die haar steentje wenste bij te dragen in de politieke collaboratie. Gedreven door de voor Duitsland gunstig verlopende ontwikkelingen in de zomer van 1940, hield het Belgische politieke establishment rekening met een langdurige bezetting en zelfs een Duitse overwinning. Koning Leopold III speelde hierin een belangrijke rol. Dat hij voorstander was van een sterker koninklijk gezag, naar het voorbeeld van zijn voorgangers, was een publiek geheim. De koning koesterde dan ook de hoop om toestemming te krijgen van de bezetter om een regering te vormen met zichzelf aan de leiding ervan. Hierin werd hij gesteund door enkele belangrijke politici. Hendrik de Man, de voorzitter van de Belgische Werkliedenpartij (BWP), was hier de voornaamste van. Op 28 juni 1940 publiceerde hij een manifest waarin hij verklaarde dat de rol van de BWP was uitgespeeld, het verzet tegen de bezetter zinloos was en waarin hij opriep om allen achter de koning te staan. De Man behoorde tot de intieme kring van de koning en bevond zich aldus in een goede positie om de ‘koninklijke regering’ te leiden. Ook de gematigde VNV-leiders zagen de collaboratie van hun partij het liefst binnen een bredere collaboratie rond de koning. Leopold III zette op 19 november 1940 in Berchtesgaden zijn

²³ B. De Wever, “Collaboratie”, p. 761.

²⁴ A.W. Willemsen, *op.cit.*, p. 69.

²⁵ J. Dedeurwaerder en L. Vandeweyer, “Spooktreinen”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 1998, pp. 2808-28011.

²⁶ Leden van Verdinaso.

²⁷ R. Vanlandschoot, “Joris van Severen”, in: *op. cit.* p. 2745.

voorstel uiteen aan Adolf Hitler. Deze gesprekken brachten echter niet veel op en Hitler bleef vaag over het politieke lot van België.²⁸

2.2.3 De Vlaamse collaboratie: een spectrum

Om een goed beeld te krijgen van de evolutie van de collaboratie moeten twee zaken benadrukt worden.

Ten eerste wilde, zoals net duidelijk werd, Adolf Hitler tijdens de oorlog geen uitspraken doen over het lot van België, met uitzondering van het verbod dat het VNV opgelegd kreeg in haar ijveren voor Groot-Nederland. Hierdoor bleef bij de verschillende collaborerende fracties de hoop leven dat ze door het steunen van de bezettingsmacht hun doelen konden bereiken.

Ten tweede moet gewezen worden op de reeds aangehaalde spanningen tussen de *Militärverwaltung* en de SS. Ondanks dat Hitler ervoor koos een militair bestuur op te zetten in België, was de rol van de SS niet uitgespeeld. Zij trachtte **autonoom** haar invloed uit te breiden ten koste van het militaire bestuur. Hierdoor werden de collaborerende organisaties in Vlaanderen tegen elkaar uitgespeeld en tot opbod en toegevingen gedwongen. Aan het politieke samenwerkingsverband met de Duitse bezetter, kwam zo een specifiek luik vanuit de beslissing tot een soort parallelle militaire collaboratie met de SS-leiding. (infra)²⁹

Staf De Clercq wilde de totale macht in Vlaanderen binnen de samenwerking met de bezetter en ambieerde om deze te verzamelen in het VNV. Van in het begin kreeg het VNV, zoals reeds uiteengezet, te maken met concurrerende organisaties. Deze groeperingen werden voornamelijk gesteund of opgericht door de SS die het VNV zag als pion van het militaire bestuur en deze laatste het vuur aan de schenen wou leggen in de strijd om de politieke macht in België. Staf De Clercq wou de concurrentie onschadelijk maken door ze op te nemen in de rangen van het VNV. Geïnspireerd door de situatie in Nederland, waar de SS deel uitmaakte van de Nationaal Socialistische Beweging (NSB) van Anton Mussert, streefde Staf De Clercq ernaar de Algemeene-SS Vlaanderen (ASSVL) te integreren in zijn partij. Een samensmelting was voor de SS-top enkel bespreekbaar indien het VNV startte met de werving van Vlamingen voor de *Waffen-SS*,

²⁸ A. Colignon, *op. cit.*, pp. 18-20.

²⁹ Een van de manieren waarop de Duitse SS-leiding streefde om meer invloed in België te krijgen, was de oprichting van de *Algemeene SS-Vlaanderen* (ASSVL). Hierop komen we uitgebreid terug in het luik ‘militaire collaboratie’(infra)

iets wat de ASSVL reeds deed. Dit was geen evidente beslissing voor De Clercq aangezien dit weer een stap verder was in de samenwerking met de Duitsers. Een stap te ver voor veel, vooral gematigde, VNV'ers. Desalniettemin startte het VNV in april 1941 de werving.

Het militaire bestuur was ook voorstander van het bundelen van de collaboratiekrachten. *Militärverwaltungschef* Eggert Reeder wou daarom dat de overgebleven politieke concurrenten zich verzamelden onder de vleugels van het VNV. Dit voltrok zich op 10 mei 1941, wanneer Verdinaso en *Rex-Vlaanderen* gedwongen werden om samen met het VNV de *Eenheidsbeweging-VNV* te vormen.

Diezelfde regeling versmolt de jeugdbewegingen van de drie organisaties met Nieuwe Ordegezinde jeugdverenigingen tot de *Nationaal-Socialistische Jeugd Vlaanderen* (NSJV), die gefinancierd werd door de *Hitlerjugend* maar onder controle stond van het VNV.

Naast de jeugdbewegingen fusioneerden de milities in de *Dietsche Militie – Zwarte Brigade* (DM-ZB)³⁰. Deze militie kwam onder leiding te staan van Jef François.

De Eenheidsbeweging-VNV draaide uit op een mislukking. Enerzijds doordat Verdinaso en Rex-Vlaanderen nog weinig betekenis hadden en eigenlijk opgeslorpt werden door het VNV. Le Roy, leider van dinaso's, en François stapten een jaar later over naar de ASSVL. Anderzijds doordat de opname van ASSVL in deze beweging nooit plaatsvond. Hier werd een stokje voor gestoken door de opname van de ASSVL in de Germaanse SS, zoals reeds hierboven besproken werd. De SS bewaarde haar onafhankelijkheid in België en versterkte haar positie door de DeVlag te steunen, die zich door middel van deze steun ontpopte tot de tweede collaboratiemacht in Vlaanderen naast het VNV.

³⁰ De Dietsche Militie-Zwarte Brigade (DM-ZB) was een zwart geüniformeerde formatie van de Eenheidsbeweging-VNV, die ontstond uit de fusie in mei 1941 van de Zwarte Brigade van het Vlaamsch Nationaal verbond (VNV), de Dietsche Militanten Orde (DMO) van het Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen (Verdinaso) en de Strijdfformaties van Rex-Vlaanderen. Reimond Tollenaere (leider Zwarte Brigade) werd commandant-generaal van de DM-ZB, Jef François (leider DMO) commandant. Beiden vertrokken in augustus 1941 naar het oostfront. Tollenaere sneuvelde aan het front en François hoopte om hem op te volgen als leider van de DM-ZB. Hij werd echter gepasseerd als leider, waarop hij overstapte naar de SS-Vlaanderen. “

Zie: B. De Wever, “Dietsche Militie-Zwarte Brigade (DM-ZB)”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 1998, pp. 950-951.

Op 22 juni 1941 ging operatie Barbarossa van start waardoor Duitsland het niet-aanvalspact met Rusland verbrak. Hierdoor intensiveerde de collaboratie in België. Dit voltrok zich voornamelijk op militair vlak³¹. Voorheen kende de militaire werving voor de Waffen-SS weinig succes. Dit veranderde doordat Duitsland en de VNV in hun propaganda nu de antibolsjewistische kaart konden trekken. De afkeer voor het ‘rode kwaad’ leefde bij brede lagen van de bevolking. Het VNV kreeg de toestemming om een *Vlaamsch Legioen* op te richten dat onder de controle stond van het Verbond. Meteen meldden zich vele honderden vrijwilligers. Voor het Staf De Clercq kwam de Duits-Russische oorlog als een geschenk uit de hemel, dit maakte immers een einde aan de twijfels rond de militaire werving en legde de sceptici binnen het VNV (voorlopig) het zwijgen op. Al gauw zou het enthousiasme vergaan en de realiteit duidelijk worden. Van de toegevingen die gedaan werden aan de Vlaamse soldaten, waardoor het VNV gepaaid werd, kwam niets in huis. Bovendien streefde de SS ernaar het legioen in te lijven in haar rangen. Hierdoor stak de weerstand tegen de collaboratie opnieuw de kop op. In de ‘*Raad van Leiding*’ ontplooiden er zich twee strekkingen. Een strekking, onder leiding van Frans Daels, die meende dat de eisen aan de bezetter moesten afgedwongen worden door te dreigen met de stopzetting van de collaboratie. De andere strekking wilde zich verder verdiepen in de collaboratie om op die manier tot een consensus met de SS te komen. Staf De Clercq deed beiden, hij bestookte de bezetter met klachten en eisen maar engageerde zich tegelijkertijd verder in de samenwerking. Met een stopzetting van de collaboratie dreigde hij evenwel nooit. Nadat hij de Groot-Nederlandse aspiraties gedwongen naast zich diende te leggen, ging De Clercq zelfs nog verder in de ideologische toenadering tot de nazi’s. Hij deed dit door op 27 september 1941 te verkondigen dat hij de toekomst van Vlaanderen binnen het “complex der Germaanse volkeren” zag.

Deze verklaring moet gezien worden binnen de context van de concurrentieslag tussen het VNV en de Groot-Duitse tegenbeweging, DeVlag. De Clercq wilde met dit ideologisch statement zijn positie waarborgen en, als het kon, versterken bij de nazitop. Een jaar later, op 22 oktober 1942, overleed Staf De Clercq.

Hendrik Elias nam de leiding van het VNV over. Dit voltrok zich in een volledig veranderde situatie dan die waarin zijn voorganger de samenwerking met de Duitse bezetter was aangegaan. Deze laatste had ondertussen zijn repressieve karakter getoond en ongunstige maatregelen doorgevoerd zoals de verplichte tewerkstelling, terwijl de levensomstandigheden verslechterden.

³¹ Zie hiervoor verder onder 2.3 Militaire collaboratie

Bovendien brokkelde zijn onoverwinnelijke status af door de successen van de Geallieerden. De meerderheid van niet-collaborateurs koesterde de hoop dat het juk van de bezetter op een dag zou worden afgeworpen. Dit keerde zich tegen de 'landverraders', die zo een gehate en geïsoleerde minderheid werden. Ook intern ging het de eenheidsbeweging-VNV niet voor de wind. Enerzijds verloor het leden aan de DeVlag, die sterk kwam opzetten. De DeVlag rekruteerde samen met de SS in Vlaams-nationale middens en veel VNV'ers dienden in de Waffen-SS waardoor zij onderhevig waren aan het Groot-Duitse indoctrinatieprogramma. Anderzijds verlieten veel leden de partij. Waar de VNV in 1942 nog meer dan 40.000 leden telde, schoot daar in 1944 nog maar ongeveer 10.000 van over. Daarenboven manifesteerde er zich een Groot-Nederlandse tegenbeweging, voornamelijk in de jeugdrangen, die van het VNV een strijdlustige oppositie verwachtten tegen haar Groot-Duitse rivalen. Wanneer in 1943 de Hitlerjeugd Vlaanderen werd opgericht, evoceerde dit een opstand waardoor de Nationaal-Socialistische Jeugd Vlaanderen uiteenviel in de Dietsche Blauwvoetvendels en de Dietsche Meisjesscharen.

Hendrik Elias was vóór zijn aanstelling als partijleider sedert december 1940 burgemeester van Gent geweest. Hij had zich sindsdien bewust wat afzijdig gehouden van het politieke voorplan, daar hij het niet altijd eens was met de beleidskeuzes van De Clercq. Elias was eerder gematigd en er werd dan ook verwacht dat met hem een ietwat andere weg zou gevolgd worden. Niets was minder waar, zoals zijn voorganger brak hij niet met de collaboratie en maakte van de strijd met de Groot-Duitse concurrentie zijn absolute prioriteit. De wijze waarop hij deze strijd voerde was echter verschillend. Waar Staf De Clercq koos voor een machtsontplooiing op straat, koos Hendrik Elias voor de diplomatieke weg. Hij wilde erkend worden als enige door de bezetter gesteunde Vlaamse leider. Dit trachtte hij te bereiken door gewichtige beslissingen te nemen die weerklink moesten vinden bij de hoogste instanties in Berlijn. Zo besliste hij op 14 augustus 1943 om elke samenwerking met de SS te staken, hierdoor werd ook de werving voor de Waffen-SS en het Vlaamsch Legioen stopgezet. Met deze beslissing probeerde hij een gesprek af te dwingen met de hoogste Duitse bevelhebbers. Hiervoor had hij enkel contact gehad met Gottlob Berger, de chef van het SS-Hauptamt. Pas nadat Elias in een brief aan Heinrich Himmler het Dietse ideaal opgaf en zijn onvoorwaardelijke trouw en gehoorzaamheid beloofde, kreeg hij een uitnodiging tot een gesprek. De ontmoeting vond plaats op 29 februari en 1 maart 1944. Dat ook DeVlag-leider Jef van de Wiele hierop aanwezig was, voorspelde niet veel goeds. Dit bleek ook wanneer Himmler te kennen gaf dat het *Dritte Reich* een annexatie van België en Nederland in gedachten had, waarbij enkel de Nederlandse taal behouden zou worden. Voor Elias was het duidelijk dat het

VNV enkel te verliezen had bij een verdere samenwerking met de Duitse bezetter en vroeg de ontbinding van het verbond. Dit werd echter niet aanvaard door Himmler. Er was nu geen weg meer terug voor Elias en het VNV, ze zaten reeds te diep in de collaboratie en werden hierdoor meer dan welke collaboratieorganisatie gevisieerd door het verzet. Met de landing van Normandië, op 6 juni 1944, was de bevrijding nog slechts een kwestie van tijd en werden collaborateurs vogelvrij verklaard. Hierdoor geraakte het VNV in de laatste weken van de bezetting betrokken bij de tegenterreur, wat door de DeVlag en de SS-Vlaanderen al veel vroeger gedaan werd.³² In juli 1944 werd het Duitse militair bestuur alsnog door een burgerlijk bestuur of *Zivilverwaltung* vervangen. Hiermee nam Hitler eindelijk een beslissing over het lot van België. Het Belgisch grondgebied werd door Duitsland geannexeerd en opgesplitst in een *Reichsgau Flandern* en *Reichsgau Wallonien*. DeVlag kreeg hierbij het monopolie in Vlaanderen en het VNV speelde haast geen rol van betekenis meer.

In Wallonië verkreeg Léon Degrelle en zijn Rex-beweging de macht. Dit burgerlijk bestuur stond slechts in de steigers wanneer in september 1944 België bevrijd werd. Ondertussen waren zo'n 15.000 Vlaamse collaborateurs, onder wie de kopstukken van de collaboratieorganisaties, met hun families naar Duitsland gevlucht. Enerzijds uit schrik voor de verwachte repressie en anderzijds koesterde een minderheid nog hoop op een goede afloop en wilden de strijd aan de zijde van de Duitsers verderzetten.³³ Hiertoe werd een *Vlaamsche Landsleiding* op poten gezet, als een regering in ballingschap. Van de Wiele kreeg de leiding op zich. Vanuit Bad Pyrmont begon van de Wiele zijn 'regering' te vormen. Hierbij moest hij niet rekenen op de VNV'ers, daar het overgrote deel weigerde mee te werken uit loyaliteit aan hun inmiddels ontbonden partij en uit misnoegen voor de voormalige groot-Duitse rivaal. De Landsleiding bestond uit enkele voormannen van de Vlaamse Beweging zoals August Borms, Cyriel Verschaeve en Antoon Jacob. De belangrijkste activiteiten van dit orgaan waren het opstellen van de statuten voor *Reichsland Flandern*, de materiële en sociale opvang voor gevluchte Vlamingen en vooral de werving voor de *SS-Division Langemarck*, een in september 1944 opgerichte Vlaamse Waffen-SS-divisie.³⁴

De Belgische collaboratie blies haar laatste adem uit wanneer het von Rundstedt- of Ardennenoffensief in januari 1945 mislukt bleek. Het Belgisch grondgebied werd niet heroverd en het Duitse Rijk bezweek onder druk van de geallieerde strijdkrachten.³⁵

³² B. De Wever, *op. cit.*, pp. 765, 767-770.

³³ *Ibidem*, p. 774.

³⁴ B. Van Causenbroeck, 'Vlaamsche Landsleiding', in: *op. cit.*, pp. 3414-3415.

³⁵ B. De Wever, *loc. cit.*

2.3 Militaire collaboratie

2.3.1 Inleiding: wat is militaire collaboratie?

Militaire collaboratie kan niet uitsluitend gedefinieerd worden als ‘meevechten in het leger van de bezetter’ of ‘wapendracht’, maar eveneens ook het ‘vervullen voor den vijand van taken van strijd, vervoer, werk of bewaking, die normaal op de vijandelijke legers of hun diensten rusten’.³⁶ Dat betekent dat allen die ook maar hand en spandiensten aan de Duitse militairen leverden, als militaire collaborateurs werden bestempeld.

Uit het voorgaande blijkt dat de grootschalige werving van Belgen in de rangen van het Duitse leger er kwam nadat de Belgische politiek hierin betrokken raakte. Er kan dus gesteld worden dat militaire collaboratie voortspuit uit de politieke collaboratie.

Dit is echter niet volledig correct aangezien de SS reeds van bij het begin van de bezetting autonoom startte met de werving van vrijwilligers. Het aantal dat hiervoor intekende was echter klein en het was pas met de inmenging van de politieke collaboratiebewegingen dat een grootschalige werving op gang kwam.

2.3.2 De eerste vrijwilligers: de Vlaamse militaire collaborateurs vóór Operatie Barbarossa

Zoals reeds gezegd, slaagde *Reichsführer-SS* Heinrich Himmler er niet in Adolf Hitler te overtuigen om in België en Noord-Frankrijk een burgerlijk bestuur op te richten die onder leiding stond van een *Höherer SS- und Polizeiführer*. Koning Leopold III bleef in België en besliste als bevelhebber van het leger om te capituleren. Hierdoor koos Hitler ervoor om het militaire bestuur in dit grondgebied te behouden, waardoor de illusie ontstond als was Duitsland niet van plan om het te annexeren. Dit was achteraf gezien en vanuit het oogpunt van de bezetter een slimme zet, aangezien hierdoor vele politieke bewegingen en personen die ontevreden waren met de bestaande binnenlandse politieke situatie, in de waan werden gehouden als zouden ze door samen te werken met de bezetter zich in diens

³⁶ A.Sax, *Voor Vlaanderen volk en Führer*, Antwerpen, Manteau, 2012, p. 94

gunst werken en op die manier na de oorlog het monopolie verkrijgen om het staatsbestel naar eigen zin te hervormen.

Himmler gaf zich echter niet gewonnen en trachtte de invloed van de SS uit te breiden in België, beginnende met op 27 mei 1940 de *SS-Verfügungstruppe Standarte 'Westland'* op te richten, waarvoor Vlaamse en Nederlandse vrijwilligers zich konden melden.³⁷ Ook in andere bezette Europese landen³⁸ werden soortgelijke troepen gesticht, namelijk de regimenten '*Nordland*' en '*Germania*'. Samen zouden deze troepen ingedeeld worden in de *5. SS-Panzerdivision 'Wiking'*.³⁹ De werving stond onder leiding van Gottlob Berger, chef van het *SS-Hauptamt* en het *SS-Ergänzungsamt*. Reeds einde mei verschenen de eerste wervingsaffiches in het Vlaamse straatbeeld. In de zomer van 1940 veranderde de *SS-Verfügungstruppe* van naam en werd Waffen SS. In den beginne moesten de Nederlanders én de Vlamingen zich melden bij de *Ergänzungsstelle 'Nordwest'* in den Haag. Op het einde van de zomer van 1940 konden de Vlamingen zich ook in Antwerpen ter beschikking stellen.⁴⁰

Een van de manieren waarop de Duitse SS-leiding streefde om nog meer invloed in België te krijgen, was de oprichting van de *Algemeene SS-Vlaanderen* (ASSVL). Deze organisatie bestond uit groepjes die reeds voor de oorlog nationaalsocialistisch waren en voormalig-VNV'ers die na de capitulatie radicaal voor het nationaalsocialisme kozen.⁴¹ De ASSVL werd formeel in november 1940 opgericht maar trad reeds vanaf september 1940 op het politieke plan. De groepering wierp zich onmiddellijk op als concurrent van het VNV. Initiatiefnemers langs Vlaamse zijde waren René Lagrou, die de eerste leider werd van de nieuwe organisatie, en Ward Hermans, hoofdredacteur van het organisatieblad de *SS-man*.

Het ontbrak de organisatie echter aan een aanhang, mede door het strenge ideologisch karakter dat Vlaanderen degradeerde tot een ondergeschikt deel van het Duitse Rijk, zonder enige zelfstandigheid. Een andere factor waren de strenge toelatingsvoorwaarden, gebaseerd op raskenmerken. De eerste vrijwilligers meldden zich nadat René Lagrou, op dat moment leider van de ASSVL, in september 1940 een oproep deed. Er boden zich

³⁷ B. De Wever, *Oostfronters: Vlamingen in het Vlaams Legioen en de Waffen SS*, Tielt, Lannoo, 1984, p. 36 ; B. De Wever, "Military collaboration in Belgium", in: *Die Bürokratie der Okkupation*, Berlin Metropol, 1998, p. 155. ; F. Seberechts, *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*, Antwerpen/Brussel, Globe en Perspectief Uitgaven, 2002, p. 33.

³⁸ Naast in België ook in Nederland, Denemarken en Noorwegen.

³⁹ F. Seberechts, *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*, Antwerpen/Brussel, Globe en Perspectief Uitgaven, 2002, p. 34.

⁴⁰ B. De Wever, *Oostfronters: Vlamingen in het Vlaams Legioen en de Waffen SS*, Tielt, Lannoo, 1984, p. 36.

⁴¹ A.W. Willemsen, *loc. cit.*

455 kandidaten aan, maar slechts 45 werden geschikt bevonden en vertrokken naar een opleidingskazerne in München voor een militaire en ideologische training. De kandidaten werden namelijk onderworpen aan een strenge keuring.⁴² Het grootste probleem dat zich stelde was de minimaal vereiste lengte van 1,70 m.⁴³ Daarnaast moesten de rekruten tussen de zeventien en veertig jaar zijn, “van arischen bloede” en lichamelijk en geestelijk voldoende ontwikkeld om een harde opleiding te volbrengen. Rekruten jonger dan 23 jaar hadden de keuze om een contract te ondertekenen voor 2 of 4 jaar of voor oorlogsduur. Oudere kandidaten werden voor oorlogsduur aangenomen, daar men dit als een gunstigere verbintenis zag aangezien men overtuigd was dat de oorlog snel voorbij zou zijn. Wanneer een kandidaat voor de duur van de oorlog getekend had, kreeg die de garantie dat hij na de oorlog zijn beroep weer kon uitoefenen. Na een dienstduur van 2 jaar kreeg men als Waffen SS'er het Duitse burgerrecht, na 4 jaar kon men een aanvraag indienen om een stuk land te verwerven in de Duitse *Lebensraum*.⁴⁴

Deze voorwaarden zouden later versoepeld worden, om het geringe aantal aanhangers aan te dikken. In oktober 1942 werd het Germaanse karakter onderstreept door deze beweging te incorporeren in de Germaanse-SS. De organisatie werd omgedoopt tot *1ste Standaard van de Germaanse SS Vlaanderen*. Het politiek belang nam af naarmate de oorlog vorderde en de nadruk kwam meer te liggen op het paramilitaire karakter van de organisatie, zeker wanneer Jef François aan de leiding kwam in augustus 1942.⁴⁵ Het was de DeVlag die onder leiding van Jef van de Wiele zich vanaf de zomer van 1941 tot de belangrijkste politieke SS-organisatie ontwikkelde en tevens de gevaarlijkste concurrent werd van het VNV. Deze concurrentie zou weldra negatief evolueren in tweedracht. Dit vloeide voort uit de competitie tussen het militair bestuur in België en de SS.⁴⁶

Door de oprichting van de ASSVL waren er dus ruimere wervingsmogelijkheden voor de Waffen SS, maar dit had niet het gewenste effect. De werving was in die periode voor Berger van minder groot belang, dit blijkt ook uit de strenge wervingsvoorwaarden voor de ‘*Westland*’. Het ging er hem vooral om dat de SS aanwezig was in Vlaanderen, om de afwezigheid van een *Höherer SS- und Polizeiführer* te compenseren en de Groot-Germaanse SS-politiek alsnog door te voeren, wat gebeurde via de ASSVL. De uitkomst van deze politiek was van in den beginne gericht op het annexeren van België in een

⁴² *Ibidem*.

⁴³ B. De Wever, “Military collaboration in Belgium”, in: *Die Bürokratie der Okkupation*, Berlin Metropol, 1998, p. 156.

⁴⁴ B. De Wever, *Oostfrontiers: Vlamingen in het Vlaams Legioen en de Waffen SS*, Tielt, Lannoo, 1984, p. 39.

⁴⁵ B. Crombez, “SS-Vlaanderen”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 1998, pp. 2823-2824.

⁴⁶ F. Seberechts, “Duitsch-Vlaamsche Arbeidsgemeenschap (DeVlag)” in: *op. cit.*, pp. 994-995.

Groot-Germaans Rijk met weinig regionale zelfstandigheid. De ASSVL kan dus gezien worden als het tegengewicht van het VNV, dat een tactische alliantie had met de *Militärverwaltung* en door haar relatief grote aanhang (iets wat de ASSVL ontbrak) een ideale partner was in het ‘*Ruhe und Ordnung*’-beleid van dat militair bestuur.⁴⁷

Naast de werving voor de militaire Waffen SS ging men vanaf maart 1941 van start met een rekruteringscampagne voor vrijwilligers bij het *Nationalsozialistisches Kraftfahrer Korps (NSKK)*, een gemilitariseerde transportorganisatie. Deze paramilitaire formatie volbracht vervoersfuncties in opdracht van het Duitse leger. De campagne werd op poten gezet door het VNV, wanneer zij in hun partijblad *De Nationaalsocialist* propaganda voerden om jonge nationaalsocialistisch gezinde autobestuurders en begeleiders aan te trekken.⁴⁸ De gunstige arbeidsvoorwaarden vormden een heuse stimulans om zich als chauffeur aan te bieden. Aanvankelijk werden deze ingezet in België en Frankrijk via korte termijn contracten. Wanneer Duitsland Rusland binnenviel, werd hun werkterrein verplaatst naar het oostfront.⁴⁹ Dit was de eerste inmenging van het VNV in de militaire collaboratie. Deze vorm van collaboratie werd als pasmunt gebruikt in de opbodpolitiek tussen de verschillende collaborerende organisaties om politieke macht te bekomen die verleend werd door de Duitse bezetter. Militaire collaboratie was dus een voorwaarde voor politieke credibiliteit. Het VNV en haar leider De Clercq weigerde in eerste instantie te werven voor de Waffen SS zolang ze geen controle kregen over de ASSVL. Wel wilde De Clercq een eenheid oprichten met als taak een stuk van de Vlaamse kust te bezetten of een luchtafweerbatterij te vormen. De Clercq richtte hiervoor een verzoek aan de *Oberkommando der Wehrmacht (OKW)*. Aangezien op dat moment, en sinds april 1940, enkel de Waffen SS het recht had niet-Duitse Germanen te werven, werd zijn aanvraag geweigerd.⁵⁰

Ondertussen had Heinrich Himmler, met een oorlog met de Sovjet-Unie in het vooruitzicht, besloten om een *Freiwilligen Standarte ‘Nordwest’* op te richten. Op 11 april 1941 werd de nieuwe eenheid opgericht in Hamburg-Langenhorn. Ze stond open voor vrijwilligers uit Nederland en Vlaanderen. Die laatsten vormden er de 1ste, de 6de en de 8ste compagnies en kregen er een opleiding als infanteristen.⁵¹ De toegangsnormen werden minder streng gesteld dan bij de ‘*Westland*’ en andere opgerichte vrijwilligerseenheden.

⁴⁷ K. Carrein, “De Vlaamse Oostfronters. Sociaal profiel en wervingsverloop, november 1941-augustus 1944”, in: *Bijdragen aan de Eigentijdse Geschiedenis*, (1999), 6, p. 108.

⁴⁸ F. Seberechts, *loc. cit.*

⁴⁹ B. De Wever, “Military collaboration in Belgium”, in: *Die Bürokratie der Okkupation*, Berlin Metropol, 1998, p. 163.

⁵⁰ B. De Wever, *Oostfronters: Vlamingen in het Vlaams Legioen en de Waffen SS*, Tielt, Lannoo, 1984, pp. 41-42.

⁵¹ F. Seberechts, *op. cit.*, pp. 50-51.

Zo was de vereiste lengte met 5 cm verlaagd, wat meer overeenkwam met de lengte van de gemiddelde Vlaamse man.⁵² Nadat het OKW de aanvraag van het VNV afwees, stond Staf De Clercq voor de keuze om militair niet te collaboreren of te werven voor de Waffen SS, wiens SS-ideologie grotendeels onverzoenbaar was met de eigen partijpolitiek. Op 20 april verscheen in *Volk en Staat*⁵³ het bevel tot werving voor de Waffen SS. Het VNV ging lichten voor de *Standarte 'Westland'* en later ook voor de *Standarte 'Nordwest'*. Vooral de propagandaleider van het VNV, Reimond Tollenaere, zette zich in voor de werving. Deelname aan de Waffen SS was, volgens Tollenaere, een ideale situatie om als Vlamingen aan te tonen dat ze een Germaans volk waren en door hun inzet en trouw zouden ze een plaats krijgen in een belangengemeenschap van het Rijk. De Waffen SS soldaten waren als soldaten van de Führer, de vertegenwoordigers van de Rijksgedachte. Tegelijkertijd was hij van mening dat de inzet de eigenheid van het Vlaamse volk zou waarborgen. Hij zette zijn woorden kracht bij door zelf in dienst te treden als Waffen SS'er en naar het oostfront te trekken en op het slagveld te sterven. Niet alle VNV'ers waren zo enthousiast over de werving als Reimond Tollenaere. Dit blijkt uit het geringe aantal vrijwilligers dat de rekrutering opbracht, namelijk een 400-tal. Vele VNV-leden koesterden een diep wantrouwen ten aanzien van de SS. Dit kwam voort uit het antiklerikaal karakter van de SS, iets wat in het katholieke Vlaanderen heel gevoelig lag. Tollenaere beweerde echter dat de vrijwilligers zonder probleem hun godsdienst konden praktiseren. Volgens sceptici waren de Duitsers met de werving in bezettingsgebieden op zoek naar meer macht voor de SS in Vlaanderen en deden de vrijwilligers dienst als kanonnenvlees. Ook dit sprak Tollenaere tegen. Hij zei dat de rekruten niet gedwongen zouden worden om deel te nemen aan krijgsoperaties maar al bij de ondertekening van het rekruteringsformulier bleek dit wel zo aangezien weigering gelijkstond aan desertie. Naast het VNV was ook haar rivaal de ASSVL actief in de werving voor de *Standarten 'Nordwest'* en *'Westland'*, voor hen bleek dit een permanente ontvolking. Beide collaboratiebewegingen slaagden er ondanks hun inspanningen niet in om veel interesse te lokken. Dit werd stilaan een probleem aangezien de plannen gemaakt waren voor een invasie in de Sovjet Unie. Hierdoor zou zich een nieuw en uitgestrekt gebied openen voor frontinzet en hiervoor waren bijkomende troepen nodig. De verantwoordelijke voor de werving, Gottlob Berger, moest uitzien naar andere middelen om de werving te stimuleren. Hij herkende het belang van het VNV voor een gunstige

⁵² B. De Wever, "Military collaboration in Belgium", in: *Die Bürokratie der Okkupation*, Berlin Metropol, 1998, p. 156.

⁵³ 'Volk en Staat' was een Vlaams-nationalistisch dagblad, dat verscheen tussen 15 november 1936 en 3 september 1944, waarna het samen met het VNV door de bevrijding ophield te bestaan.

Zie: B. De Wever, "Volk en Staat", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, pp. 3530-3533.

werving in Vlaanderen en moest daarom het wantrouwen ten aanzien van de werving voor de Waffen SS trachten weg te werken.⁵⁴

2.3.3 Operatie Barbarossa: intensivering van de militaire collaboratie

Het Duitse leger viel in de nacht van zaterdag op zondag, 22 juni 1941, de Sovjet Unie binnen. De invasie strekte zich uit over een gebied van 1800 km breedte en voltrok zich in 3 groepen. Een eerste, onder leiding van veldmaarschalk Wilhelm Ritter von Leeb, concentreerde zich op het noorden van het front, zijnde de Baltische staten en Leningrad. In het centrum leidde veldmaarschalk Fedor van Bock zijn troepen naar Minsk, Smolensk en Moskou. Het zuidelijke front werd aangevoerd door veldmaarschalk Gerd von Rundstedt, en bevond zich in Oekraïne.⁵⁵ Vier jaar lang werd hier strijd geleverd en vele miljoenen soldaten en burgers werden hierbij betrokken. Beide partijen hadden bij aanvang ongeveer 3 miljoen soldaten aan het front. De vraag waarom Hitler over ging tot het aanvallen van zijn oostgrenzen komt klassiek terug op drie basisredenen. Ten eerste uit ideologische overwegingen, Hitler beschouwde het als een strijd tegen het bolsjewisme. Ten tweede wou Hitler de Sovjetstaat vernietigen waardoor een einde kwam aan een eeuwen oude militaire grootmacht. Ten derde zag hij de oostelijke territoria als ideaal grondgebied voor *Lebensraum*, leefruimte voor alle Duitse volksgenoten. Aan dit oostfront zou de Waffen SS, als coryfee van het nationaalsocialisme, zich opwerpen als de elite van het Duitse leger door haar meedogenloze en fanatieke wijze van oorlogsvoeren. Mede hierdoor groeide na de oorlog bij de oud-oostfrontstrijders een heuse epiek rond de inzet tegen de Sovjet Unie.⁵⁶

De opening van dit front had een toenemende vraag voor mankracht vanwege de Duitsers tot gevolg. Hierdoor ontstonden in de verschillende bezettingsgebieden meer gevarieerde mogelijkheden om militair te collaboreren. In april 1941, wanneer het offensief in het Oosten reeds op punt stond, kreeg de *Wehrmacht* de toestemming om niet-Duitsers toe te laten in hun rangen. In België werden paramilitaire eenheden opgestart die de taken van de Duitse bezettingstroepen, die naar het front werden overgeplaatst, gedeeltelijk

⁵⁴ F. Seberechts, *op. cit.*, pp. 52-53. ; B. De Wever, *Oostfronters: Vlamingen in het Vlaams Legioen en de Waffen SS*, Tielt, Lannoo, 1984, pp. 43-48.

⁵⁵ F. Seberechts, *op. cit.*, p. 37.

⁵⁶ B. De Wever, *Oostfronters: Vlamingen in het Vlaams Legioen en de Waffen SS*, Tielt, Lannoo, 1984, p. 48.

overnamen. In april 1941 werden er initiatieven genomen tot de oprichting van twee Vlaamse Wacht eenheden.⁵⁷ Daarenboven werden nationale, antibolsjewistische vrijwilligerslegioenen gesticht ter versterking van de Duitse strijdkracht. Dit gebeurde zowel in de bezette gebieden als in niet-bezette gebieden, zoals in Spanje, dat een bondgenoot was van Duitsland. De Germaanse legioenen vielen onder het toezicht van de SS, de niet-Germaanse maakten deel uit van de *Wehrmacht*. Allen droegen Duitse uniformen en mochten deze versieren met nationale insignes. De vrijwilligers legden een speciale legioeneed af dat het onderscheid duidelijk maakte met de Waffen SS. Ook konden de vrijwilligers geen aanspraak maken op het Duitse burgerschap en werden de keuringsnormen versoepeld.⁵⁸ Van een Belgisch Legioen was hierbij absoluut geen sprake. Er werd enerzijds een Vlaams Legioen gevormd dat onder de SS viel en anderzijds een Waals Legioen, dat, aangezien zij niet als Germaans beschouwd werd, deel uitmaakte van de *Wehrmacht*. De paramilitaire eenheden, *Nationalsozialistisches Kraftfahrer Korps (NSKK)* en *Organisation Todt (OT)*⁵⁹, werden door deze nieuwe oorlogswending eveneens aan het oostfront ingezet.⁶⁰

Van Vlaamsch Legioen tot Waffen SS

De oprichting van een Vlaams vrijwilligerslegioen werd in VNV-kringen enthousiast onthaald. Het vooruitzicht op een eigen Vlaams leger dat daarenboven het bolsjewisme ging bestrijden, was een droom die werkelijkheid werd. Dit beantwoordde aan militaristische aspiraties die reeds voor de oorlog sterk aanwezig waren. Doorheen Vlaanderen leefde het anticommunisme dat sterk verweven was en voor een groot deel voortkwam uit het katholicisme. Hoofd van de *Ergänzungsstelle 'Nordwest'* in Den Haag, *SS-Hauptsturmführer* Karl Leib, voerde in augustus 1941 besprekingen met Staf De Clercq omtrent de oprichting van een Vlaams legioen. Maar reeds op 8 juli 1941 deed het VNV een eerste oproep in *Volk en Staat* voor vrijwilligers voor een dergelijk leger. De propaganda, waarin Vlamingen werden aangespoord om zich te melden, werd de volgende weken sterk opgedreven. De onderhandelingen tussen Staf De Clercq en Karl Leib leidden op 2 augustus 1941 tot een overeenkomst, de *Richtlinien für die Legion Flandern*. Uit deze overeenkomst bleek dat het Vlaamsch Legioen een zelfstandig leger zou worden dat enkel als bezettingsleger dienst zou doen, met Vlaamse officieren,

⁵⁷ B. De Wever, "Military collaboration in Belgium", in: *Die Bürokratie der Okkupation*, Berlin Metropol, 1998, pp. 156-157.

⁵⁸ F. Seberechts, *op. cit.*, p. 54.

⁵⁹ De *Organisation Todt* is een bouwmaatschappij van de Duitse overheid tijdens het nazi-regime.

⁶⁰ B. De Wever, *op. cit.*, p. 157.

Vlaamse artsen en verpleegkundig personeel, een Vlaamse commandotaal, en dat in de opleidingskampen een aalmoezenier zou langskomen, ... enz. Het ging om verregaande toezeggingen, waarvan heel snel duidelijk werd dat de SS niet van plan was er rekening mee te houden. Aan de andere kant waren de toezeggingen voor vele vrijwilligers, en vooral het Vlaamse karakter van de eenheid, net datgene wat hen de stap naar het oostfront deden zetten.⁶¹

Op 6 augustus 1941 vertrok het eerste contingent van 405 Vlaamse vrijwilligers vanuit Brussel naar het opleidingskamp in Debica, Polen, voor een training die 2 tot 3 maanden duurde. Een tweede lichter van 150 vrijwilligers vertrok op 28 augustus vanuit Antwerpen. Tot het midden van 1943 vertrokken er nog twaalf groepen. Op 3 augustus 1941 kwamen de Vlaamse compagnieën van de *Standarte 'Nordwest'* in Debica aan. Aldaar vernamen de Vlaamse legionairs dat zij, na een beslissing vanuit Berlijn, zouden toegevoegd worden tot de *SS-Standarte 'Nordwest'*. Hierop ontstond protest, aangezien zij ervan uit gingen dat, in navolging van de overeenkomst tussen De Clercq en Leib, de Vlaamse Waffen SS-soldaten zouden samengevoegd worden met de vrijwilligers van het Vlaamsch Legioen. Enerzijds wilden de Legionairs niet als Waffen SS'ers ingezet worden en anderzijds wilden de Vlaamse Waffen SS'ers hun SS-tekens niet inruilen voor het 'minderwaardige' zonnenrad van het Vlaamsch Legioen. Hierop werd op 24 september 1941 beslist om de *SS-Freiwilligen Standarte 'Nordwest'* af te schaffen en om te vormen tot de *Freiwilligen Legion 'Niederlande'* en de *Freiwilligen Legion 'Flandern'*. De vrijwilligers waren ondertussen naar Arys in Oost-Pruisen overgebracht, waar ze hun legioeneed aflegden. De Waffen SS'ers weigerden de nieuwe eed daar zij reeds de SS-eeid gezworen hadden. Staf De Clercq bracht de Vlaamse soldaten een bezoek in Arys. Hij was mogelijk op de hoogte gesteld van de wrevel door Reimond Tollenaere, die sinds 23 augustus 1941 samen met Jef François de troepen vervoegd had. Verbindingsofficier Jef François keerde met De Clercq terug daar die laatste François nodig had in Vlaanderen. Tollenaere zou eveneens terugkeren na de eerste frontinzet. De 'gewone' vrijwilligers kregen De Clercq niet te zien of te spreken en konden hun ongenoegen dus niet uiten aan de VNV-leider. De Vlaamse vrijwilligers hadden nochtans reden van klagen. Ze werden behandeld als een moreel en cultureel minderwaardig. Hierbij kwamen pesterijen, beledigingen, bedreigingen en fysiek geweld veelvuldig voor. Zoals reeds aangehaald werden de *Richtlijnen* allesbehalve nageleefd. Zo was de commandotaal Duits, bleven de Vlaamse officieren weg tot halfweg 1943, waren er nauwelijks Vlaamse artsen, en kreeg men nooit een aalmoezenier te zien. Daarenboven was de status van het Vlaamsch Legioen als bezettingsleger vrij snel achterhaald, daar ze al gauw als fronteenheid werd

⁶¹ F. Seberechts, *op. cit.*, pp. 54-56.

ingezet. Ook De Clercq had reden tot klagen aangezien de keuze van de officieren en bevelhebbers in handen van de SS bleven en niet zoals afgesproken een bevoegdheid van het VNV werd.⁶²

Ook in Vlaanderen werd het VNV door de SS belaagd. Sinds het begin van de bezetting deed ze dit via de ASSVL. Het VNV wou deze organisatie opnemen in haar rangen en zo de SS in Vlaanderen in haar macht krijgen. Dit werd verhinderd door het ASSVL in september 1941 te transformeren in de Germaanse SS Vlaanderen. Hierdoor werd de Vlaamse SS officieel een afdeling van de Germaanse SS. Raf Van Hulse werd de eerste leider en bleef een jaar in functie tot hij naar het oostfront vertrok en Jef François hem opvolgde. SS-Hauptamt G. Berger beseftte echter dat deze organisatie geen overtuigend tegengewicht vormde voor het VNV en zocht naar een andere manier om de macht van de SS in Vlaanderen uit te breiden. Nadat de leider van de DeVlag, Jef van de Wiele, zijn liefde voor het nationaalsocialisme en het Groot-Germaanse Rijk verkondigde in het augustusnummer van het organisatieblad, volgde een toenadering van Berger. In november 1941 nam de SS de DeVlag over door Berger voorzitter te maken van de DeVlag en van de Wiele tot 'leider van het Vlaamse deel' te benoemen. Hierdoor werd de DeVlag een politiek instrument van de SS, gespecialiseerd in het bespelen van de opbodpolitiek (met het VNV) en het bestrijden van het VNV. Dit begon ze ook te doen op het vlak van de werving voor het oostfront, om de afhankelijkheid van het VNV op dit gebied in te perken. De concurrentie evolueerde weldra in tweedracht. Dit was reeds van in 1940 gegroeid tussen het VNV enerzijds en DeVlag/SS anderzijds, en was van politieke en ideologische aard. Zo werden de afscheidsplechtigheden voor de vertrekkende soldaten aanvankelijk gezamenlijk georganiseerd. Dit veranderde echter wanneer De Clercq op 29 augustus 1942 weigerde deel te nemen aan een plechtigheid omdat hij naast DeVlag en ASSVL vertegenwoordigers moest spreken. In maart, april en juli 1943 vertrokken twee gescheiden contingenten op dezelfde dag. Ook na de dood van Staf De Clercq werd dit verder gezet door Hendrik Elias. De rivaliteit kon op de afscheidsplechtigheden zo hoog oplopen dat ze ontaardden in knokpartijen. De onenigheid zette zich onvermijdelijk ook door bij de vrijwilligers en de verschillen in politieke overtuiging leidden tot problemen tussen de rekruten.⁶³ Zo werden de oostfrontsoldaten, zowel Waffen SS'ers als Legionairs, door de Duitsers beschouwd als politieke soldaten en werden ze, naast een militaire training, onderworpen aan een ideologische onderrichting waar alle facetten van het nationaalsocialisme aan bod kwamen. De VNV-gezinden klaagden regelmatig over het nadrukkelijke SS-karakter van de onderrichting.⁶⁴ Er groeide

⁶² *Ibidem*, pp. 57-60.

⁶³ B. De Wever, *Oostfronters: Vlamingen in het Vlaams Legioen en de Waffen SS*, Tielt, Lannoo, 1984, pp. 99-100.

⁶⁴ F. Seberechts, *op. cit.*, p. 62.

verzet tegen de Groot-Germaanse indoctrinatiepogingen bij Vlaams-nationalisten en Groot-Nederlanders. Dit ideologische SS-klimaat ondermijnde, de autonomie van het VNV, daar deze wel degelijk vat had op vele Vlaamse soldaten.

Medio 1943 besloot de SS-leiding de Germaanse legioenen af te schaffen. De resten van het fel uitgedunde Vlaamsch Legioen werden samengevoegd met tientallen Vlamingen uit Waffen SS-eenheden en omgevormd tot de 6. *SS-Freiwilligen Sturmbrigade 'Langemarck'*, dat onder het bevel kwam te staan van *SS-Sturmbannführer* Konrad Schellong. Met de afschaffing van het Vlaamsch Legioen verdwenen de laatste resten van de overgebleven autonomie van het VNV aan het front, aangezien de manschappen ingelijfd werden in een Waffen SS-eenheid. Dit leidde tot een eruptie van protest, zowel bij de vrijwilligers als in het VNV. Bij die laatste was inmiddels Staf De Clercq gestorven. Zijn opvolger Hendrik Elias kon niet langer ontkennen dat ze bedrogen en gebruikt waren door de SS. Elias had een gesprek met de verantwoordelijke voor de Waffen SS-werving, Schindlmayer, en verklaarde dat hij de werving ging stopzetten zolang er geen duidelijkheid geschapen werd over de positie van het VNV en er een einde kwam aan de spanningen met de DeVlag/SS. De situatie verbeterde schijnbaar niet en op 14 augustus 1943 kondigde hij de breuk met de SS aan en staakte de werving. Dit laatste bleek echter ambigu aangezien het VNV de werving voor de Vlaamse Wachtbrigade, NSSK en OT en *Kriegsmarine*, voortzette.⁶⁵ Een aantal VNV-gezinde Vlamingen gingen als reactie op de afschaffing van het Vlaamsch Legioen een clandestiene organisatie vormen die zichzelf de 'Rebellen' heetten. Zij protesteerden tegen de indeling in de Waffen SS en, daarmee gepaard, tegen het afleggen van de SS-ees. Deze eed verschilde van de Legioeneed, daar de verwijzing van de strijd tegen het bolsjewisme ontbrak, waardoor zij op elk front ingezet konden worden, en trouw aan Adolf Hitler als leider van het Rijk gezworen werd. Dit betekende voor de VNV-gezinde vrijwilligers een zoveelste poging vanwege de SS om de oostfrontvrijwilligers aan zich te binden. De broeihaard van deze 'Rebellenclub' situeerde zich in het 'Vlaams Huis' in Breslau, waar Vlamingen in de zomer van 1943 herstelden van hun verwondingen. Ze hadden veel tijd om zich met politiek bezig te houden. Hun klachtenregen culmineerde bij enkelen, voornamelijk bij een groepje oudere vrijwilligers, tot een clubje van dwarsliggers. Zij namen de indoctrinatie op de korrel, beïnvloeden de rekruten en hielden de VNV-leiding op de hoogte van de gebeurtenissen. De Vlamingen in Breslau stonden in contact met de vrijwilligers in het opleidingscentrum in Milowitz. Het was daar dat de toestand zijn hoogtepunt kende op 9 november 1943, wanneer de SS-ees gezworen moest worden. Een aantal vrijwilligers weigerden. Dit gebeurde vooral in de oude compagnieën van het Vlaamsch Legioen, waar het overgrote

⁶⁵ B. De Wever, "Rebellen aan het Oostfront. De politieke moeilijkheden bij de Vlaamse Oostfronters" (Tweede deel), in: *WT*, 54 (1995), 1, pp. 3-10.

deel weigerde. In andere compagnieën werd de eedaflegging minder frequent geweigerd. Deze ‘rebellens’ stonden onder grote druk om de eed alsnog te zweren en hun actie werd daarenboven niet gesteund door hun leider Hendrik Elias. Uiteindelijk hielden een tweehonderdtal stand en handhaafden het verzet, desalniettemin was de contestatie in zijn geheel grootschaliger en had ze een symbolische betekenis van verzet tegen de Groot-Germaanse SS-politiek nagelaten.⁶⁶ Een aantal van de weigeraars werd overgeplaatst naar strafeenheden. De rust keerde terug wanneer op 26 december 1943 de 6. *SS-Freiwilligen Sturmbrigade ‘Langemarck’* naar het front in Oekraïne werd gestuurd. Op dat moment telde de eenheid ongeveer 2000 vrijwilligers maar de volgende maanden zouden forse verliezen geleden worden onder meer bij Jampol en Zjytomyr en later aan het Narwafont in Estland. Hierna werden de vrijwilligers teruggetrokken en werd de *Sturmbrigade* op 12 september 1944 omgevormd tot de 27. *SS-Grenadier-Division ‘Langemarck’*. Ondertussen werd de sfeer in Vlaanderen dreigend voor de collaborateurs. oostfrontvrijwilligers met verlof werden aangevallen of doodgeschoten op straat. Dit weerhield velen echter niet om zich voor de dienst te melden. Tot september 1944 boden er zich 6400 vrijwilligers aan voor het Vlaamsch Legioen of de Waffen SS. Ongeveer 1000 kwamen hiervan niet meer terug. Ook na de bevrijding van België werden nog hevige inspanningen geleverd voor de werving voor de 27. *SS-Grenadier-Division ‘Langemarck’*. Hiervoor was voornamelijk de Vlaamsche Landsleiding verantwoordelijk, die tot aan de Duitse overgave nog ongeveer 4000 Vlamingen kon aanwerven, voornamelijk collaborateurs die naar Duitsland vluchtten.⁶⁷ Zo werden alle leden van de paramilitaire Vlaamsche Wacht bij de eenheid toegevoegd. Dit gold ook voor leden van de OT, van het NSKK, en van de *Kriegsmarine*, alsook voor leden van de Germaansche SS-Vlaanderen en Vlamingen uit andere SS-eenheden. Naarmate het einde van de oorlog naderde werd de rekrutering wanhopiger. De Vlaamsche Landsleiding wierf jongeren aan van 16 en 17 jaar oud, die samen gebracht werden in een Jeugdbataljon. Op 6 maart 1945 kreeg dit bataljon de naam van *SS-Freiwilligenbataillon ‘Hitlerjugend Flandern’*.⁶⁸ Na de oorlog stonden de meeste oostfronters voor militaire rechtbanken in België terecht, anderen doken onder, vluchtten naar het buitenland of verbleven in krijgsgevangenkampen in Rusland. De Waffen-SS’ers kregen de zwaarste straffen toebedeeld. Enkelen werden geëxecuteerd. De meesten werden echter veroordeeld voor

⁶⁶ B. De Wever, “Rebellens aan het Oostfront. De politieke moeilijkheden bij de Vlaamse Oostfronters” (Derde deel), in: *WT*, 54 (1995), 2, pp. 82-89.

⁶⁷ K. Carrein, “De Vlaamse Oostfronters. Sociaal profiel en wervingsverloop, november 1941-augustus 1944”, in: *BEG*, (1999), 6, p. 111.

⁶⁸ F. Seberechts, *op. cit.*, pp. 68-69.

een gevangenisstraf van 15 jaar tot levenslang, maar kwamen over het algemeen na 5 jaar gevangenschap vrij.⁶⁹

Het Waals Legioen

Er werd reeds gewag gemaakt van de politieke collaboratie in Wallonië. Het hoofdfiguur hierin was Léon Degrelle. Degrelle probeerde om, sinds de zomer van 1940, op een goed blaadje te komen met de *Militärverwaltung* en een prominente politieke rol te verkrijgen binnen de Waalse collaboratie. Zijn betrachtingen werden echter niet beloond, zelfs niet wanneer hij Adolf Hitler erkende als leider. Maar het lukte Degrelle niet om het vertrouwen van Eggert Reeder en het militaire bestuur voor zich te winnen. Hij toonde zich nochtans van goede wil. Reeds in het begin van 1941 stelde hij voor om met Rex militair te collaboreren en in maart van dat jaar startte hij met de werving voor het NSKK. Dit bracht hem geen stap dichterbij zijn doel. Hier kwam pas verandering in, zoals hierboven reeds vermeld, met het uitbarsten van de Duits-Russische oorlog, op 22 juni 1941. Het Duitse leger had manschappen nodig voor de enorme operatie die de invasie van de Sovjet Unie was en liet anticomunistische vrijwilligerslegioenen oprichten. Hierdoor gaf het militair bestuur begin juni toestemming aan Degrelle om een Waals vrijwilligerslegioen te lichten, waarin enkel Franstalige Belgen mochten dienen. Dit legioen zou, zoals reeds gezegd, onder controle staan van de *Wehrmacht* aangezien Walen als een niet-Germaans volk beschouwd werden. Op 6 juli 1941 kondigde Degrelle de oprichting van het 'Legion Wallonie' aan. Hijzelf zou eveneens als soldaat toetreden tot het legioen. In augustus vertrok hij, samen met 800 andere, naar het opleidingscentrum voor een training in de *Wehrmacht*. In deze opleiding werd minder de nadruk gelegd op indoctrinatie dan bij de Waffen SS-opleidingen het geval was. Het Waals Legioen had een eigen aalmoezenier, de commandotaal was Frans en het had voor een deel haar eigen officieren. Op dat vlak waren ze dus een stuk beter af dan hun Vlaamse collega-vrijwilligers. De Rex-beweging zette alles in op de militaire collaboratie. Degrelle beval op 22 februari 1942 alle lokale en nationale Rex-leiders om dienst te nemen. Waardoor op 10 maart 1942 een tweede contingent van 450 Rexisten vertrok. Degrelles ambitie was echter nog lang niet bekoeld en in september 1942 vroeg hij de SS-leiding in Berlijn van het Waalse Legioen een Waffen SS eenheid te maken. Op 23 Mei 1943 verkreeg Degrelle het fiat van Himmler waardoor het Waals Legioen op 1 juni 1943 transformeerde in de *SS Freiwillige Sturmbrigade 'Wallonien'*. De eenheid toen ongeveer 1600 vrijwilligers ter beschikking en de vermelde voordelen bleven gelden voor deze Waffen SS eenheid, ze

⁶⁹ K. Carrein, *loc. cit.*

had haar eigen aalmoezenier, de autonomie over de werving en het commando werd in het frans gevoerd.⁷⁰ Degrelle beloofde in ruil dat, wanneer Wallonië geïntegreerd werd in het Duitse Rijk, de Waalse bevolking ging germaniseren. De *SS-Sturmbrigade 'Wallonien'* werd in november 1943 en nam onder meer deel aan de gevechten van Tsjerkassy, waar het zware verliezen leed. Degrelle kwam ongedeerd uit de strijd en beleefde hoogdagen met als hoogtepunt het in ontvangst nemen van het *Ritterkreuz* van Hitler. Met de Rex-beweging ging het minder goed in 1944. De collaborateurs waren verwickeld geraakt in een spiraal van terreur en tegenterreur met het verzet en werden verafschuwd door de niet-collaborerende bevolking. Bij de bevrijding telde Rex minder dan 8000 leden en kon zonder de hulp van de bezetter nauwelijks het hoofd boven water houden. Vele Franstalige collaborateurs vluchtten met hun hebben en houden naar Duitsland. Aldaar werd Degrelle, net als zijn collega van de Wiele voor Vlaanderen, op 23 november 1944 erkend als *Volksführer* van de Walen. Hij beval de totale mobilisatie voor de 28. *SS-Freiwilligen Grenadierdivision Wallonien*. Het einde van zijn droom was nabij, toch werd de hoop nog even kortstondig in leven gehouden met het Ardennenoffensief. Degrelle zelf trok met een eenheid via het zuiden van België richting Brussel, maar moest al gauw zijn opmars staken en zich terugtrekken achter de Rijn. Met het einde in zicht vluchtte Degrelle naar Spanje waar hij een comfortabel leven leidde. Lang niet alle Rexisten waren hetzelfde gunstige lot bezegeld.⁷¹

NSKK en OT

De *Nationalsozialistisches Kraftfahrer Korps* (NSKK) was een gemilitariseerde transportorganisatie. De *Organisation Todt* (OT) was een nazi-bouwmaatschappij die militaire infrastructuurwerken uitvoerde. De werving voor beide organisaties ving reeds in 1940 aan. Zoals reeds gezegd werden de arbeiders aangetrokken door de gunstige arbeidsvoorwaarden. Aanvankelijk werden zij voor korte duur en voornamelijk in Frankrijk bij de bouw van de Atlantikwall⁷² ingezet. De werving werd al gauw een speelbal in het steekspel van de opbodpolitiek. Het VNV startte in maart 1941 met het propageren van de rekrutering voor de NSKK. Ook Rex zette zich in voor de werving. Na het uitbreken van de oorlog met de Sovjet Unie was er nood aan meer manschappen

⁷⁰ B. De Wever, "Military collaboration in Belgium", in: *Die Bürokratie der Okkupation*, Berlin Metropol, 1998, pp. 159-160.

⁷¹ A. Colignon, "De collaboratie in Franstalig België: autopsie post-mortem", in: J. Gotovitch en C. Kesteloot, eds. *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent, Academia Press, 2002, pp. 29-32.

⁷² De Atlantische Muur was een 2685 kilometer lange verdedigingslinie, die Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog in de bezette gebieden heeft aangelegd om een geallieerde invasie tegen te gaan.

waardoor de werving werd opgedreven. Het VNV kon bereiken dat alle Vlaamse vrijwilligers lid moesten zijn van het VNV. Zij gingen deel uitmaken van de Dietse Militie/Motorbrigade, een onderdeel van de VNV-militie. In Wallonië deed zich iets gelijkaardigs voor wanneer Rex de *Brigade Motorisée Rexiste* oprichtte. De NSKK'ers werden voornamelijk aan en achter het Russische front ingezet, maar ook in andere strijdgebieden. In 1943 verloor het VNV het monopolie op het werven van Vlaamse NSKK'ers wanneer, geheel in de lijn van de politieke ontwikkelingen met de opkomst van DeVlag, die laatste een eigen werving startte voor OT en NSKK. Hiervoor stichtte het een DeVlag-Motorkorps. Over het algemeen was de werving voor de OT minder gepolitiseerd. Ook waren maar een beperkt aantal leden van de OT bewapend, namelijk de OT *Schutzkorps*, waar midden 1943 ongeveer 700 Vlamingen en Walen dienden. In totaal, gedurende de oorlog, sloten ongeveer 8000 Belgen aan bij de NSKK en 10000 bij de OT.⁷³

De Wachteenheden

In Vlaanderen waren er twee paramilitaire eenheden, de Vlaamsche Wacht en de Vlaamsche Wachtbrigade.

De Vlaamsche Wacht ontstond in mei 1941 op initiatief van de Duitse bezetter die met het oog op Operatie Barbarossa de bezettingstroepen wilden terugtrekken en naar een alternatief zochten om de *Ruhe und Ordnung* te bewaren. Het *Verbond der Vlaamse Oud-strijders* (VOS) (infra), was bereid om de werving op zich te nemen. Het VOS had nochtans sinds haar ontstaan in 1919 het antimilitarisme en pacifisme altijd hoog in het vaandel gedragen totdat ze met de Duitse inval in de meer autoritaire invloedssfeer terecht kwam van Leopold III en De Man. Vanaf de zomer van 1940 richtte het VOS zich op de Nieuwe Orde en bewandelde langzaam meer de weg van de collaboratie, ook nadat De Mans plannen, voor het opzetten van een autoritaire monarchie, niet gerealiseerd werden. In april 1941 werd het autoritarisme van de organisatie geofficialiseerd en een maand later werd de Vlaamsche Wacht opgericht.⁷⁴ Van bij aanvang was het doel van de Vlaamsche Wacht onduidelijk voor de betrokken instanties. De VOS-leiding stelde het in hun propaganda voor als een Vlaamse Rijkswacht en gaven de vrijwilligers op die manier het

⁷³ B. De Wever, "Collaboratie", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 1998, p. 772 ; B. De Wever, "Military collaboration in Belgium", in: *Die Bürokratie der Okkupation*, Berlin Metropol, 1998, pp. 163-164.

⁷⁴ P. Lemmens, "Verbond der Vlaamse Oud-strijders (VOS)", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 1998, p. 3187-3190.

voorzicht tot carrièremogelijkheden. De werving was van bij begin een groot succes. Begin juni werden de eerste 1000 kandidaten uit 3000 kandidaturen opgeroepen en opgeleid. Ook het VNV probeerde invloed te krijgen mede door de vele VNV-gezinden die de rangen van de Vlaamsche Wacht bevolkten. Officieren zocht en vond men in de krijgsgevangenkampen. Vooral de Vlaams-nationalistische en Nieuwe Orde-gezinde Luitenant De Winde-kring leverde officieren. De bezetter trachtte via de Vlaamse officieren om de politieke invloed van het VOS en het VNV zoveel mogelijk buiten de Vlaamsche Wacht te houden. De ware bedoeling van de bezetter werd vrij snel duidelijk, wanneer de Vlaamsche Wacht dienst moest doen als hulptroep van de bezetter. De Wacht moest Duitse militaire installaties verdedigen alsook strategische punten zoals spoorwegen, havens en bruggen. Daarenboven werden ze door Duitsers geleid, was de commandotaal Duits en werden bemoeienissen van politieke organisaties niet geduld. Dit werd nog eens extra duidelijk gemaakt door het VOS in mei 1942 het wervingsmonopolie te ontnemen en de rekrutering een taak van de Vlaamsche Wacht zelf te maken.

Het VNV trachtte haar invloed in de Wacht te vergroten via de persoon van Herman Verreydt, officier in de Wacht en leider van de Luitenant De Winde-kring, die zich met deze laatste incorporeerde in de kaders van het VNV. Op 1 juni 1943 werd hij de verbindingsofficier tussen de Vlaamse Wacht en het VNV en het VOS. Na het staken van de werving voor de Waffen SS, in augustus 1943, dreef het VNV zijn wervingscampagnes voor de Wacht op. In haar propaganda stelde het VNV de Vlaamsche Wacht voor als de kern van het toekomstig Vlaams leger. De invloed van het VNV was echter van korte duur. Op het einde van 1943 trok Herman Verreydt zijn organisatie uit het VNV terug en nam de invloed van de *Wehrmacht* op de Wacht toe. In juli 1944 moesten ze een eed van trouw ten overstaan van Hitler zweren en veranderde het statuut van de Vlaamsche Wacht van *Wehrmachtsgefolge* naar *Wehrmachtsangehörige*, waardoor ze onder de Duitse krijgswet vielen. Dit werd door een kwart van de wachters geweigerd. In dat jaar telde de Wacht ongeveer 2500 leden. Wanneer België bevrijd werd vluchtte de Vlaamsche Wacht naar Duitsland, waar de meesten in de Division Langemarck werden opgenomen. De weigeraars traden toe tot de Vlaamsche Flakbrigade of gingen werken in Duitse fabrieken. Na de oorlog werden de wachters veroordeeld als militaire collaborateurs.⁷⁵

⁷⁵ W.C.M. Meyers en B. De Wever, "Vlaamsche Wacht", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 1998, p. 3436 ; B. De Wever, "Military collaboration in Belgium", in: *Die Bürokratie der Okkupation*, Berlin Metropol, 1998, pp. 160-161.

De Vlaamse Wachtbrigade ontstond voor dezelfde reden als de Vlaamsche Wacht, namelijk omdat de Duitsers hun bezettingstroepen wensten te gebruiken voor de strijd aan het oostfront en daartoe dienden een deel van haar taken door de autochtone bevolking overgenomen te worden. Het *Luftgaukommando* zocht burgers om haar landingsbanen in België en Noord-Frankrijk te bewaken. De ideale persoon om deze te vinden bleek Christiaan Turcksin, een VNV'er die een Vlaamsgezind café uitbaatte in de buurt van de vliegvelden van Evere en Melsbroek, waar de *Luftwaffe* gestationeerd was. Hij had contact met heel wat bereidwillige personen en ging onderhandelen met de *Luftgaukommando*. In mei 1941 richtte Turcksin de Vlaamsche Wachtbrigade op en trad hij als koppelbaas tussen de rekruten en de *Luftwaffe* op. Vanaf oktober 1941 was het niet langer Vlaamsche Wacht maar Vlaamsche Fabriekswacht. Deze eenheid was één van de weinige militaire collaboratieorganisaties die los van het VNV ontstond. De partij trachtte al gauw haar invloed te doen gelden. Heel wat rekruten waren leden van het VNV en de Fabriekswachters traden op in uniformen van de Dietsche Militie – Zwarte Brigade (DM-ZB). De invloed van het VNV werd formeel, nadat op 26 april 1942 een overeenkomst werd bereikt met Turcksin, waardoor hij via het VNV kon werven. Hierdoor verloor Turcksin een deel van zijn bevoegdheden aan VNV-prominenten.

De integratie zette zich verder door wanneer de Fabriekswacht op 15 januari 1943 onder de naam Dietsche Militie-Wachtbrigade (DM-WB) een onderdeel werd van de VNV-militie. Het VNV wilde beetje bij beetje de persoonlijke invloed van Turcksin uitschakelen. Turcksin bleek zich echter niet neer te leggen bij het hebzuchtige streven van het VNV en hij zocht steun bij het militair bestuur en de *Luftgaukommando*. Hierop kon hij in mei 1943 de DM-WB omvormen tot de Vlaamsche Wachtbrigade en zich in grote mate ontdoen van de invloed van het VNV. Het verplicht VNV-lidmaatschap werd afgeschaft. De leden kregen nu een militair statuut. De Wachtbrigade had midden 1944 te kampen met een leegloop, daar collaboratie in zijn geheel minder aantrekkelijk werd doordat de oorlogssituatie niet langer gunstig leek voor de Duitsers. Net zoals de Vlaamsche Wacht moest ook de Wachtbrigade in juni 1944 een eed aan Adolf Hitler zweren. Binnen de eenheid begon Turcksin met het werven voor een Flakbrigade, een luchtafweergeschutbrigade als onderdeel van de *Luftwaffe*. Met de bevrijding vluchtte Turcksin en zijn brigade naar Duitsland. De Landsleiding trachtte het korps in te lijven in

de Waffen SS, maar Turcksin weigerde dit. De brigade bleef een onderdeel van de *Luftwaffe*.⁷⁶

In Wallonië kwam de Duitse bezetter aankloppen bij de Léon Degrelle voor het opzetten van de werving voor een Wachteenheid. De leider van Rex kondigde op 6 juli 1941 de oprichting aan van de *Garde Wallone*, samen met die van het Waals Legioen. De *Garde Wallone* deed tevens dienst als een rekruteringsreservoir voor het Waals Legioen en later de *SS-Sturmbrigade 'Wallonien'*. In 1943 en 1944 waren er ongeveer 1500 mannen in dienst van de *Garde Wallone*. Nadat België bevrijd werd, vluchtte de eenheid onder leiding van Rex naar Duitsland waar het in zijn geheel opgenomen werd in de Waffen SS.⁷⁷

Vlaamse meisjes in dienst van het Duitse Rode Kruis

Aanvankelijk werden meisjes en jonge vrouwen aangeworven voor huishoudelijke hulp in Duitsland. Het Vlaamsch Nationaal Vrouwenverbond (VNVV)⁷⁸, de DeVlag Vrouwenwerken⁷⁹ en de Dietsche Meisjesscharen stonden in voor de werving. Vanaf 1942 werd meer en meer geworven voor aansluiting bij het Duitse Rode Kruis (DRK). Men nam aanvankelijk enkel gediplomeerde verpleegsters aan, maar de aanmeldingen waren schaars, waardoor men gedwongen werd deze norm te versoepelen. Zoals jongens zich voor de Waffen SS konden melden, konden meisjes terecht in het DRK. Vanaf eind oktober 1942 ging men van start met de werving voor het DRK. In januari 1943 kreeg een eerste contingent een opleiding kreeg in Spa, waarna op 5 februari 25 Vlaamse DRK-meisjes naar Duitsland vertrokken, waar ze terecht kwamen in drie hospitalen in Hamburg

⁷⁶ B. Van Causenbroeck, "Vlaamsche Wachtbrigade", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Uitgeverij Lanno, 1998, p. 3438 ; B. De Wever, "Military collaboration in Belgium", in: *Die Bürokratie der Okkupation*, Berlin Metropol, 1998, pp. 161-162.

⁷⁷ B. De Wever, "Military collaboration in Belgium", in: *Die Bürokratie der Okkupation*, Berlin Metropol, 1998, pp. 163.

⁷⁸ Het Vlaamsch Nationaal Vrouwenverbond was een Vlaams-nationalistische vrouwenorganisatie. Het VNVV werd op 9 maart 1930 opgericht en het verdween in 1944 met de afschaffing van het Vlaamsch Nationaal Verbond. In oktober 1943 werd het VNVV erkend als de vrouwenorganisatie van het VNV, na een akkoord tussen haar leidster Magda Haegens en Staf De Clercq.

Zie: B. De Wever, "Vlaamsch Nationaal Vrouwenverbond (VNVV)", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 1998, pp. 3387-3388.

⁷⁹ De DeVlag Vrouwenwerken was een vrouwenorganisatie van de Duitsch-Vlaamse Arbeidsgemeenschap. Deze ontstond nadat Magda Haegens uit het VNVV was ontslaan en eind 1941 onder haar leiding een vrouwenorganisatie, de Vrouwenwerken, ontstond in de schoot van de DeVlag.

Zie: N. Bracke, "Vrouw", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Uitgeverij Lannoo, 1998, p. 3621.

om hun opleiding verder te zetten. Hier werd hen theorie en praktijk bijgebracht over de taken die hen te wachten stonden wanneer ze ingezet werden nabij het slagveld. Een ideologische vorming maakte evenzeer deel uit van de opleiding. Hierna werden de *DRK-Schwester* klaar geacht voor hun taken en werden ze in heel het Duitse Rijk en de bezette gebieden in het oosten ingezet. In totaal ging het om ongeveer 600 Vlaamse DRK-meisjes, die gemiddeld tussen achttien en vijfentwintig jaar oud waren en over het algemeen ongehuwd waren. Niet alle vrouwen die deelnamen aan de opleiding werden daadwerkelijk ingezet, daar sommigen door een gebrek aan talenkennis, scholing en inzet afvielen. Niettegenstaande dat de *DRK-Schwester* achter het front werden ingezet, liepen zij risico om het slachtoffer te worden van het oorlogsgeweld. Een gedeelte van de verpleegsters overleefden de oorlog niet omdat zij omkwamen door bombardementen.⁸⁰

⁸⁰ F. Seberechts, *op. cit.*, pp. 124-125.

2.4 Motieven

Ter afsluiting van de contextuele oorsprong van het Sint-Maartensfonds - zonder collaboratie en meer specifiek militaire collaboratie zou deze vereniging logischerwijs het levenslicht niet hebben gezien – en met het oog op het nagaan van het al dan niet voortleven van een ideologie binnen deze vereniging, is het van belang de motieven te schetsen die aan de oorsprong lagen van de keuze van een individu om in dienst te treden van de bezetter. Men kan zich afvragen wat het belang is van het nagaan van de individuele motieven voor een vereniging, een collectief. Het belang zit hem in het feit dat een vereniging als collectief, de som is van haar individuele leden. Er kan vanuit gegaan worden dat de mentaliteit die achter deze motieven schuil gaat, over het algemeen niet verdween met het eindigen van de oorlog en dus het noodgedwongen stopzetten van de militaire collaboratie, maar bij velen doorleefde. Het onderzoek van Sax bevestigt dit ook voor wat de ideologische collaborateurs betreft. De meerderheid hiervan gaf ook na de oorlog aan nog steeds overtuigd te zijn van hun ideaal.⁸¹

Lange tijd beheerste een onvolledige beeldvorming over de beweegredenen van collaborateurs de naoorlogse historiografie. Deze was in grote mate beïnvloed door een Vlaams-nationale intellectuele elite bestaande uit o.a. gewezen collaborateurs. Zij creëerden een eenzijdig en apologetisch zelfbeeld waarin sommige motieven werden uitvergroot, andere geminimaliseerd en zelfs verzwegen. Desondanks werd dit door voortdurende herhaling door een brede basis van niet-collaborateurs opgepikt.⁸² Deze misleidende beeldvorming wierp het beeld op van de idealistische Vlaming, die uit liefde voor Vlaanderen en het Vlaamse volk, ging samenwerken met de bezetter. Het was dus eerder een emotionele aangelegenheid waarbij hen enkel hun naïviteit verweten kon worden. Specifiek wat de beeldvorming over de oostfronten betreft werd vaak verwezen naar het anticomunisme als reden van hun dienstneming. Dit beeld van jonge mannen die ‘voor outer en heerd’ het goddeloze bolsjewisme bestreden, kon in volle Koude-Oorlogstijd op veel begrip rekenen, niet in het minst in het katholieke Vlaanderen. Ideologische beweegredenen, zoals nationaalsocialistische drijfveren of Nieuwe Orde-

⁸¹ A. Sax, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog 1940-1945*, Antwerpen, Manteau, 2012, p. 211.

⁸² M. Beyen, “Zwart wordt van langs om meer de Vlaamsgezinde massa”, in: J. Gotovitch en C. Kesteloot, eds. *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent, Academia Press, 2002, p. 113.

gezindheid, werden daarentegen verzwegen of ontkend.⁸³ Tot de jaren 1980 zou deze beeldvorming primeren, van dan af deed zich een verwetenschappelijking voor van de collaboratie als onderzoekdomein, waardoor vele misvattingen aan het licht kwamen.⁸⁴

Uit de voorgaande hoofdstukken is de samenhang tussen de politieke en militaire collaboratie duidelijk gebleken. Er werd aangetoond dat de werving sterk politiek-ideologisch gekleurd was door haar rol in de opbodpolitiek tussen het VNV enerzijds en de SS en de DeVlag anderzijds.⁸⁵ Hieruit kan de misvatting ontstaan als werden personen die zich schuldig bevonden aan militaire collaboratie louter gedreven werden door politiek-ideologisch idealisme dat zich opsplijste in enerzijds Vlaams-nationalistisch en anderzijds nationaalsocialistisch of Groot-Germaans idealisme of, anders gezegd, in enerzijds VNV'ers en anderzijds DeVlag/SS'ers.

Deze onvolledige beeldvormingen moeten genuanceerd worden om het onderzoeksobject, zijnde het Sint-Maartensfonds, onbevooroordeeld en juist te benaderen. Hiervoor dient men bewust te zijn van de verscheidenheid en individualiteit van motieven. De Wever verduidelijkt dit als volgt: *“De motieven om te collaboreren zijn even gevarieerd als de menselijke natuur. Persoonlijke ambitie, winstbejag, broodwinning, avonturisme, querulantisme, ja zelfs de liefde heeft mensen bewogen tot samenwerking met de Duitsers.”*⁸⁶

Daarenboven kunnen meerdere motivaties terzelfdertijd aan de basis liggen van het al dan niet samenwerken met de bezetter. Sax wijst hier in *‘Voor Vlaanderen, Volk en Führer’* op: *“Eenzelfde motivatie kan zich dus uiten in verschillende vormen van collaboratie, maar tegelijkertijd kan eenzelfde vorm (bv. militaire collaboratie) uit verschillende drijfveren (avontuurzucht, idealisme...) voortspruiten.”*⁸⁷ In haar onderzoek van repressiedossiers extraheert Sax steeds terugkomende, overkoepelende motieven. Sax contextualiseert eerst deze motieven. Hierbij onderscheidt ze drie soorten motieven: ideologische, economische en andere motieven, die al dan niet in samenspel de reden zijn waarom personen tot collaboratie overgaan. Deze worden hier uiteengezet.

⁸³ M. Beyen, *op.cit.*, p. 115 ; A. Sax, *op. cit.*, p. 17.

⁸⁴ K. Aerts, “De bestraffing van de collaboratie na de Tweede Wereldoorlog. Beeldvorming en onderzoek”, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, (2009), 21, p. 70.

⁸⁵ K. Carrein, “De Vlaamse Oostfrontiers. Sociaal profiel en wervingsverloop, november 1941-augustus 1944”, in: *BEG*, (1999), 6, p. 146.

⁸⁶ B. De Wever, “De collaboratie in Vlaanderen”, in: J. Gotovitch en C. Kesteloot, eds. *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent, Academia Press, 2002, p. 40.

⁸⁷ A. Sax, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog 1940-1945*, Antwerpen, Manteau, 2012, p. 95.

2.4.1 Ideologische motieven

Met ideologische motieven wordt de collaboratie met de bezetter bedoeld die gemotiveerd wordt vanuit een maatschappelijke bekommernis.⁸⁸ Sax vermeldt dat bij het overgrote deel van de collaborateurs die ze onderzocht heeft, namelijk twee derde, bepaalde ideologische overtuigingen een rol speelden.⁸⁹ Er moet echter gewezen worden op het feit dat haar onderzoek de collaboratie in het algemeen behandelt en zij zich niet beperkt tot een bepaalde vorm ervan, dus dat deze schaal niet zonder meer betrekking kan hebben op de oostfronters of andere militaire collaborateurs.

Een eerste motief dat onder deze noemer valt is de Nieuwe Ordegezindheid. Dit staat niet voor één ideologie maar voor een scala aan op elkaar lijkende ideologieën die aanleunden bij het nationaalsocialisme en het fascisme. Ze hebben een aantal kenmerken gemeen zoals een ultranationalistisch karakter, het gebruik van geweld als legitiem politiek middel, militievorming en een xenofobe en antisemitische houding. Uit de literatuur rond en het discours van de belangrijkste collaboratieorganisaties in Vlaanderen, het VNV en DeVlag, kan opgemerkt worden dat deze duidelijk als Nieuwe Orde kunnen bestempeld worden⁹⁰.

Geopolitieke motieven zijn een tweede soort ideologische drijfveren. Daaronder moeten zowel voorstanders van een onafhankelijk Vlaanderen als voorstanders van een Groot-Duits project gerekend worden. Gemeenschappelijke idealen die, zoals hierboven uiteengezet, beide tegengestelde visies in zich dragen zijn de afschuw voor de Belgische staat en de parlementaire democratie. Deze gevoelens ontstonden in het interbellum en kwamen voornamelijk in de jaren 1930 opzetten. De oplossing, die beide strekkingen in gedachten hadden, verschilde. Deze geopolitieke aspiraties waren ook sterk aanwezig en bepalend in de politiek van en de tegenstelling tussen het VNV enerzijds en de DeVlag anderzijds. Het VNV was al sinds zijn oprichting voorstander van één onafhankelijk Dietsland, dat Vlaanderen en Nederland verenigde. Onder invloed van de Duitse bezetter moest het VNV in september 1941 deze onafhankelijkheidsgedachte echter opbergen. De DeVlag daarentegen zag de toekomst van Vlaanderen binnen een Groot-Duits Rijk. Deze geopolitieke tegenstelling zorgde, zoals gezien, voor heel wat wrevel. Beide organisaties zagen de collaboratie als het middel om hun geopolitieke doelen te verwezenlijken.⁹¹

⁸⁸ A. Sax, *op. cit.*, p. 155.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 118.

⁹⁰ *Ibidem*, pp. 118-119.

⁹¹ *Ibidem*, pp. 121-124.

De strijd tegen het bolsjewisme werd, zoals al aangehaald, in de naoorlogse beeldvorming sterk in de verf gezet, zeker als motivatie voor dienstneming aan het oostfront. Dit anticomunisme werd daarbij stevast gelinkt aan de katholieke kerk. Veel voorkomend hierbij was het beeld van de priester die de jongens van zijn klas of parochie overtuigde om naar het oostfront te trekken als een kruistocht tegen het goddeloze bolsjewisme. Sax merkte, uit haar onderzoek van repressiedossiers, echter op dat louter katholiek anticomunisme als drijfveer in geen enkel dossier voorkwam. Wanneer anticomunistische gevoelens speelden, kwamen die niet voort uit katholieke overtuiging maar wel uit een Nieuwe Ordegezindheid. Ook de collaborerende geestelijken, à la Cyriel Verschaeve, deden dat eerder uit rechtsautoritaire overtuiging dan uit devotie. In haar onderzoek merkte Sax op dat op een totaal van dertig oostfrontsoldaten in de steekproef slechts twee personen anticomunisme aangaven als motief.⁹² Desalniettemin wijst Seberechts erop dat het ‘rode gevaar’ wel degelijk een bron van motivatie was, waar de propaganda handig op inspeelde.⁹³

In het onderzoek van Sax blijkt het antisemitisme een opvallende afwezige. Zij wijst er echter op dat dit eerder aan haar steekproef ligt, daar het overgrote deel van de collaborateurs in haar steekproef vrijwel geen contact hadden met Joden.⁹⁴ Volgens Seberechts is dit echter wel een motief om als vrijwilliger in dienst te gaan van de Waffen SS. Hij geeft aan dat propagandisten hierbij wezen op het bondgenootschap van het bolsjewisme met het Joods kapitalisme. Daarbij werden ook traditioneel linkse arbeiders aangesproken om in dienst te treden. Het nationaalsocialisme werd afgebeeld als de remedie en zou een werkelijk socialistische maatschappij oprichten.⁹⁵

2.4.2 Economische motieven

Hieronder worden beweegredenen verstaan die met geld te maken hebben.

Een eerste motief in deze categorie is economische noodzaak en financieel gewin. Zo kon de collaboratie een uitweg betekenen uit de werkloosheid. De rekruteringsnormen lagen aanzienlijk lager dan in andere economische sectoren aangezien de collaboratiebewegingen, die meestal instonden voor de werving, er alles aan deden om

⁹² *Ibidem*, pp. 124-125.

⁹³ F. Seberechts, *op. cit.*, pp. 75-77.

⁹⁴ A. Sax, *op. cit.*, pp. 152-154.

⁹⁵ F. Seberechts, *op. cit.*, pp. 77-78.

hun aanhang te vergroten. Mensen die normaal gezien niet aan de bak kwamen, door ziekte, handicap of wangedrag, vonden een uitweg in de collaboratie. Daarenboven verdiende de collaboratie beter. In tijden van oorlog waarbij de bevolking op rantsoen werd gezet, zochten mensen naar manieren om de daling van hun levensstandaard tegen te gaan. De hoge lonen die gepropageerd werden bij de werving voor Duitse (para)militaire organisaties sprak heel wat mensen aan. Er werd reeds gesproken over de gunstige arbeidscontracten bij het NSKK en OT. Wanneer een persoon in dienst trad bij de Vlaamse Wacht, de Fabriekswacht en de Waffen SS werd zijn familie bevoordeeld via gezinsvergoedingen voor kinderen, ouders of echtgenote. Frontdienst werd extra verloned. Toch moet opgemerkt worden dat het loon van de Waffen SS lager lag dan in de andere organisaties, zeker gezien het verbonden risico, maar nog steeds hoger dan een doordeweekse job. Desalniettemin kan besloten worden dat dienstneming in een Duitse (para)militaire organisatie een manier was om aan de armoede te ontsnappen.⁹⁶

Daarnaast waren er ook heel wat materiële voordelen verbonden aan de dienstneming bij een Duitse organisatie, zoals gratis dienstverlening, beter en meer eten, kosteloze gezondheidszorg, etc. Sax wijst er echter op dat deze materiële voordelen meestal geen hoofdmotief waren. Een hoger loon daarentegen blijkt een motief dat van doorslaggevendere aard was om de stap tot samenwerking met de Duitse bezetter te zetten.⁹⁷

2.4.3 Andere motieven

Naast ideologische en economische beweegredenen zijn er ook andere, heel diverse motieven.

Een eerste motief die we hieronder kunnen noemen is, zoals Sax het formuleert, een ‘ontsnapping uit een besloten wereld’. Zo waren sommige oostfronters gedreven door het onbekende en de zucht naar avontuur om zich aan te melden. De (para)militaire organisaties boden ook de mogelijkheid om te ontsnappen aan een verstikkende thuissituatie en het was een manier om een stukje van de wereld te zien, iets wat anders voor velen niet mogelijk was.⁹⁸

Nog een drijfveer om te collaboreren, evenzeer van escapistische aard, was het ontlopen van tewerkstelling in Duitsland. Vooreerst trok de Duitse bezetter mensen aan met hoge

⁹⁶ A. Sax, *op. cit.*, pp. 127-131.

⁹⁷ *Ibidem*, pp. 132-133 en 135.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 126.

lonen en sociale voordelen. Al gauw bleek van deze beloften niet veel over te blijven en bleken de arbeidsomstandigheden ondermaats. Deze vrijwillige arbeid werd na de oorlog niet bestraft. Toch belanden sommige via deze weg in de collaboratie. Er werd op deze werkplaatsen namelijk duchtig geworven. Vooral het beloofde verlof werd vaak uitgesteld of ingetrokken, verschillenden pleegden dan ook contractbreuk door vroegtijdig terug te keren naar huis. Om de gevolgen hiervan te ontlopen en aan terugsturing te ontsnappen, kon een uitweg gevonden worden in de rangen van een (para)militaire organisatie. Vanaf 1942 voerde het militaire bestuur de verplichte tewerkstelling in Duitsland in. Veel jongemannen trachtten dit te ontlopen door onder te duiken, dit was financieel echter niet haalbaar voor velen, waardoor deze een uitweg vonden in een (para)militaire organisatie.⁹⁹

Een derde alternatief motief is de collaboratie als ruilmiddel gebruiken. Zo kon een persoon een familielid vrijkopen uit krijgsgevangenschap indien die persoon zich als borgsom bij de Waffen SS aanmeldde. Of anders, een persoon in militaire dienst kon zich laten ruilen door een andere persoon, die op die manier het contract overnam.¹⁰⁰

Hier dicht bij aanleunend is een vierde motief. Wanneer een persoon een misdrijf had begaan en opgepakt werd door de Duitsers, werd die persoon soms de kans gegeven om te kiezen tussen gevangenschap, wegvoering of toetreding tot een collaborerende organisatie. Men kon ook een vervolging van het Belgische gerecht ontlopen door dienst te nemen in een collaborerende organisatie. Mensen die lid waren van zo een organisatie werden meer met rust gelaten. Zo zouden ook in de Waffen SS vele delinquenten gezeten hebben die het leger als toevluchtsoord gebruikten.¹⁰¹

Een laatste motief dat hier besproken wordt is het esthetische aspect van uniformen, wapens, massabewegingen, optochten, kortom de uitstraling van orde en tucht. Deze aspecten werden tijdens het interbellum, dat gekenmerkt werd door de opkomst van het rechts-autoritarisme, hoog aangeschreven. Naast het Duitse leger hanteerden de collaborerende organisaties dezelfde stijlkenmerken. Daarenboven waren massabeuren en optochten voorbehouden aan (pro-)Duitse groeperingen. Dit alles had een enorme aantrekkingskracht die mensen aantrok om er deel van uit te maken.¹⁰²

⁹⁹ *Ibidem*, pp. 135-136 en 139-140.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 142.

¹⁰¹ *Ibidem*, pp. 146-147.

¹⁰² *Ibidem*, p. 151.

2.5 Besluit

Wat opvalt is de fragmentatie die het opsommen van afzonderlijke motieven oproept. Dit strookt echter niet met de realiteit. Slechts zelden zal één enkel motief de doorslag gegeven hebben voor een persoon om de stap te zetten om in dienst te treden van een Duitse militaire organisatie. Veel van bovengenoemde motieven waren in de realiteit eerder ‘bij-motieven’ dan wel hoofdmotieven om de stap naar de collaboratie te zetten. Daarom gaat Sax, na de context van de motieven uiteen te zetten, een nieuwe typologie opstellen die eveneens bestaat uit drie groepen. Een groep die quasi exclusief handelden vanuit ideologische motieven. Een tweede groep van collaborateurs die zowel ideologische als persoonlijke motieven hadden. Zij hadden reeds sympathie voor de Nieuwe Orde, maar gingen daarom nog niet collaboreren, totdat ze geconfronteerd werden met een persoonlijk probleem (of motief) dat van economische of andere aard kon zijn. Voor de derde groep vormden louter persoonlijke motieven de drijfveer om te collaboreren. De eerste, ideologische groep vormde in de steekproef van Sax de grootste groep.¹⁰³ Dit kan en mag echter niet zomaar geëxtrapoleerd worden voor wat de oostfrontstrijders betreft, aangezien Sax, zoals gezegd, haar steekproef niet beperkte tot militaire collaborateurs. Zij maakten er echter wel deel van uit.

Desalniettemin verklaarde De Wever in zijn studie over de oostfronters in het Vlaams Legioen en de Waffen SS van 1984, dat “*de vrijwilligersbeweging een idealistisch gerichte beweging is gebleken. [...] Dat leerden we uit ... de studie van de publikaties van de oud-oostfrontersorganisaties die tot op de dag van vandaag politiek-ideologische bewegingen zijn gebleven en toch nog meer dan 2.000 oud-oostfronters bundelen.*”¹⁰⁴

Kristof Carrein deed onderzoek naar de politieke strekking van oostfrontvrijwilligers aan de hand van archieven van het *Fürsorgeamt der Waffen-SS Flandern und Wallonien*. Daarbij is opvallend dat bijna een derde van de oostfrontvrijwilligers verklaarde niet tot een politieke partij te behoren. Hierdoor nuanceert hij het eerder geschapen beeld: “*Ook dit gegeven moet ons er voor hoeden de werving door een al te politieke bril te bekijken.*”¹⁰⁵

¹⁰³ *Ibidem*, pp. 199-201.

¹⁰⁴ B. De Wever, *Oostfronters: Vlamingen in het Vlaams Legioen en de Waffen SS*, Tielt, Lannoo, 1984, p. 157.

¹⁰⁵ K. Carrein, “De Vlaamse Oostfronters. Sociaal profiel en wervingsverloop, november 1941-augustus 1944” in: *BEG*, (1999), 6, p. 147.

Met het oog op het nagaan van het al dan niet voortleven van een ideologie binnen het onderzoeksobject, zijnde het Sint-Maartensfonds, moet erop gewezen worden dat collaborateurs, losstaand van hun motivatie voor dienstneming, intensief in contact kwamen met het nationaalsocialistische gedachtegoed. Dit geldt vooral voor de militaire vrijwilligers. Naast het feit dat zij tot de Waffen SS behoorden, het nationaalsocialistische elitekorps bij uitstek, werden zij onderworpen aan een ideologische indoctrinatie als deel van hun opleiding.¹⁰⁶ Zoals reeds gezegd, had deze politieke vorming invloed op sommige jonge oostfrontvrijwilligers, anderen schonken er weinig aandacht aan.¹⁰⁷ Er waren er echter ook die er zich tegen verzetten en de beïnvloeding trachtten tegen te gaan. Deze vrijwilligers werden ‘Rebellen’ (zie hierboven) genoemd.

Het uiteenzetten van de motieven voor indienstneming heeft als doel aan te tonen dat niet alle vrijwilligers gedreven werden door politiek-ideologische drijfveren en met een hoger doel de strijd aanvatten. Er waren ook vrijwilligers die eerder uit pragmatische overwegingen de collaboratie instapten. Hier dient rekening mee gehouden te worden wanneer in verdere hoofdstukken het Sint-Maartensfonds meer specifiek zal onderzocht worden. Het is belangrijk hiervan gewaar te zijn en het zicht niet te laten vertroebelen door de grote politieke invloed in het oostfrontverhaal. Dit om onbevooroordeeld en met een *open mind* het onderzoeksobject te benaderen. Desalniettemin mag er, aan de andere kant, ook geen afbreuk gedaan worden aan het belang dat de politieke ideologie, en voornamelijk de tegenstelling tussen het VNV en de DeVlag, op de militaire collaboratie en eventueel op de naoorlogse gebeurtenissen. Dit zal zich in de verdere hoofdstukken uitwijzen.

¹⁰⁶ B. De Wever, *Oostfronters: Vlamingen in het Vlaams Legioen en de Waffen SS*, Tielt, Lannoo, 1984, p. 94-95.

¹⁰⁷ F. Seberecht, *op. cit.*, p. 62.

3 Het naoorlogse verhaal: repressie en amnestie

3.1 Repressie algemeen (wat?)

De repressie is het bestraffen van collaboratie.

Evenmin als collaboratie te definiëren is, ligt repressie in een lichte of donkerder grijze zone. Deze ligt wel per definitie na het conflict – i.c. de Tweede Wereldoorlog – vermits ze vast hangt aan de definitie van de incivieken die moeten gestraft worden.

Epuratie is een onderdeel van de repressie. Het betekent het ‘zuiveren’ van officiële instanties van die incivieken en ligt dus in het kader van de repressie.

De officiële start van de repressie in België ligt bij de bevrijding, omdat dan net de definitie van de winnaars en de verliezers wordt vastgelegd. De scenario's van hoe deze vorm te geven, lagen al vroeger vast.

3.2 Evolutie in België

3.2.1 De voorbereiding van de repressie

Het was de verantwoordelijkheid van de regering om een juridisch kader te scheppen, waardoor al diegenen die samengewerkt hadden met de Duitse bezetter, vervolgd en bestraft werden. De regering in ballingschap begon reeds vroeg aan de voorbereiding van de naoorlogse situatie. Hiervoor stichtte het de Commissie voor de Studie van de Naoorlogse Problemen, dat onder leiding stond van voormalig eerste minister Paul van Zeeland en van de socialistische syndicalist Jef Rens. De naoorlogse bestraffing van collaborateurs was één van de belangrijkste thema's die de commissie behandelden. Wat deze materie betreft sloot de regering zich aan bij de besluiten die getroffen werden op de internationale conferentie van St.-James in januari 1942 in Londen. Men besloot internationaal samen te werken bij de naoorlogse bestraffing van de oorlogsmisdadigers. Verder werd bepaald dat de schuldigen of verantwoordelijken voor misdaden tegen de burgerbevolking door een georganiseerde rechtspraak bestraft gingen worden. Wat de eigenlijke rechtspraak betreft kon men in België teruggrijpen naar de bestaande wetgeving die samenwerking met de vijand behandelde. Deze werd zowel tijdens als na de oorlog aangevuld.¹⁰⁸ Artikel 113 van het Strafwetboek¹⁰⁹ voorzag de doodstraf voor al wie de wapens tegen België had opgenomen. Ook artikel 118bis van het Strafwetboek¹¹⁰ behandelde de collaboratie. In de loop van de oorlogsjaren nam de regering een hardere houding aan, dit is onder meer te merken aan de uitbreiding van de wetgeving. De artikels werden uitgebreid met de besluitwet van 17 december 1942, die de wetgeving

¹⁰⁸ F. Seberechts, *Ieder zijn zwarte: verzet, collaboratie en repressie*, Leuven, Davidsfonds, 1994, p. 62.

¹⁰⁹ Art.113: Iedere Belg die de wapens tegen België heeft opgenomen, wordt met den dood gestraft. Voor de toepassing van deze bepaling geldt als opnemen van wapenen tegen België, het wetens vervullen voor den vijand van taken van strijd, vervoer, werk of bewaking, die normaal op de vijandelijke legers of hun diensten rusten.

Zie: A. Sax, *op. cit.*, p. 30.

¹¹⁰ Art.118bis: Wordt met den dood gestraft, al wie aan het vervormen door den vijand van wettelijke instellingen of inrichtingen heeft deelgenomen, de trouw der burgers jegens Koning en Staat, in oorlogstijd, aan het wankelen heeft gebracht of die wetens 's vijands politiek of oogmerken heeft gediend.

Wordt insgelijks met den dood gestraft, al wie een propaganda gericht tegen den weerstand of diens bondgenooten of strekkend tot de in het vorige lid opgenoemde feiten wetens heeft geleid, door eenigerlei middel gevoerd, uitgelokt, geholpen of begunstigd.

Zie: A. Sax, *op. cit.*, pp. 30-31.

verstrengde. Taken van vervoer, werk of bewaking in dienst van vijandelijke legers werden voortaan als militaire collaboratie beschouwd. Hierdoor vielen OT'ers en NSKK'ers, alsook Fabriekswachters en Vlaamse Wachters, eveneens onder dit wetsartikel. In 1944 besliste de regering om veroordeelde collaborateurs alle politieke en burgerlijke rechten te ontnemen. Door deze burgerlijke epuratie werden de collaborateurs als het waren uitgesloten uit het openbare leven. Bij een correctionele straf gold dit maar tijdelijk, maar bij een criminele straf gold dit voor het leven. De berechting van de collaborateurs werd toevertrouwd aan militaire rechtbanken.¹¹¹

De bevrijding van België verliep relatief vlot. Op 2 september 1944 reden de eerste geallieerde tanks over de Frans-Belgische grens. Een dag later werd Brussel bevrijd en op 4 september was het de beurt aan Antwerpen. Op ongeveer een week tijd werd het Duitse leger uit het grootste gedeelte van België verdreven. Vooral in het noorden botsten de geallieerden op stug verzet vanwege de Duitsers, die nog gedurende weken weerstand boden. In het zog van de oprukkende tanks, ontstonden volksfeesten.¹¹² De toekomst zag er rooskleurig uit. Dit kon niet gezegd worden voor de collaborateurs. Er werd al gesproken over een deel dat naar Duitsland vluchtte, maar dit was slechts een minderheid van voornamelijk prominenten binnen de collaboratiebeweging. Het overgrote deel bleef in België.

In *Onverwerkt Verleden* onderscheiden Luc Huyse en Steven Dhondt drie fases in de repressie. Een eerste loopt van september 1944 tot september 1945. Deze periode van de repressie wordt gekenmerkt door de trage vooruitgang. Een effectieve rechtspraak liet op zich wachten en de auditeurs waren onervaren. De tweede fase liep tot de zomer van 1947 en werd gekenmerkt door een toenemende snelheid van de rechtspraak, die op het einde van deze fase haar hoogtepunt kende. De laatste fase wordt gekenmerkt door de langzame afhandeling van de overblijvende dossiers. Dit zou tot in de jaren 1950 duren.¹¹³

3.2.2 Straatrepressie

Al van in de eerste uren na de bevrijding grepen de eerste arrestaties en brutaliteiten plaats. Nog tijdens de bezetting, maar met het einde van de oorlog in zicht, waren de

¹¹¹F. Seberechts, *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*, Antwerpen/Brussel, Globe en Perspectief Uitgaven, 2002, pp. 155-156.

¹¹²F. Seberechts, *Ieder zijn zwarte: verzet, collaboratie en repressie*, Leuven, Davidsfonds, 1994, p. 51.

¹¹³L. Huyse en S. Dhondt, *Onverwerkt Verleden: collaboratie en repressie in België, 1942-1952*, Leuven, Kritak, 312 p.

collaborateurs reeds het slachtoffer van terreur. Dit geweld zette zich ook na de bevrijding verder. Er was namelijk geen instantie die de controle kon handhaven. De ordediensten waren slecht bewapend en velen ervan waren Nieuwe Ordegezind, kortom hun gezag was erg beperkt. Hierdoor was een machtsvacuüm ontstaan, waarin slechts de verzetsgroepen hun gezag konden doen gelden. Dit leidde tot chaos en willekeur. Eigendommen werden geplunderd en vernield, en mensen waarvan vermoed werd dat ze gecollaboreerd hadden, werden gearresteerd en mishandeld. Sommige kranten riepen op geen vernielingen aan te richten en geen persoonlijke wraaknemingen te plegen. Andere dagbladen hitsten de gemoederen op en zetten aan tot revanchisme. Op de gebeurtenissen van de eerste dagen na de bevrijding had de regering, die zich nog steeds in Londen bevond, geen vat. Een oproep op de BBC-radio van eerste minister Pierlot op 3 september 1944, waarin hij vroeg het recht niet in eigen handen te nemen en hij zijn wens uitte dat de collaboratie op een snelle en rechtvaardige manier zou bestraft worden, viel eerder in dovenmansoren. Op 8 september 1944 keerde de Belgische regering uit ballingschap terug. Zij probeerde haar gezag opnieuw te vestigen maar dit lukt maar moeizaam. De chaos van de bevrijdingstijd, de rancune tegenover collaborateurs, de zwakke communicatiemogelijkheden, de vele eisen voor bestraffing van de door partizanen opgepakte verdachten en de aanslepende oorlog maakten het niet gemakkelijk om de orde en rust te herstellen. Pas na enkele weken zou het officiële gezag zich min of meer kunnen herstellen. Toen in mei 1945, met het officiële einde van de Tweede Wereldoorlog, een tweede golf van straatrepressie uitbrak, waren de overheden wel in staat om de orde te handhaven, maar lieten ze vooral begaan.¹¹⁴

De straatrepressie was gericht tegen alle categorieën van collaborateurs. De oostfronters bevonden zich, op enkelen na die verlof hadden, niet in België en deelden dus niet in de klappen. Hun familieleden daarentegen wel. De oostfronters die wel in België waren, werden hardhandig aangepakt. Daarbij vielen doden. Ook de DRK-zusters werden vernederd en mishandeld.¹¹⁵

¹¹⁴ F. Seberechts, *op. cit.*, pp. 51, 53, 55 en 61.

¹¹⁵ F. Seberechts, *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*, Antwerpen/Brussel, Globe en Perspectief Uitgaven, 2002, pp. 158-159.

3.2.3 De georganiseerde repressie

In de eerste maanden na de bevrijding was het verzet erg actief bij de aanhouding van verdachte collaborateurs. Daarbij waanden zij zich soms de hoogste autoriteit en hielden niet steeds rekening met de bevoegdheden van politie en justitie. Hier kwam verandering in wanneer de overheid en het gerecht de controle geleidelijk aan hernam, waardoor de arrestaties meer volgens de wet verliepen en door de daartoe bevoegde personen gebeurden. De collaborateurs die na 8 mei 1945 terugkeerden naar België, werden meestal door de bevoegde instanties aangehouden.

Op dat moment was de rol van het verzet in de jacht op en het arresteren van verdachten vrijwel uitgespeeld. De politiediensten en rechtbanken begonnen vrijwel onmiddellijk na de bevrijding te functioneren. Dit verliep, zoals reeds aangehaald, echter moeizaam. De afwezigheid van een centraal gezag, gebrek aan wapens, betrouwbare ordediensten en de voortdurende oorlogstoestand maakte hun werk er niet gemakkelijker op. Mede hierdoor functioneerde het gerecht in de eerste weken en maanden niet naar behoren. Een aantal mensen waren dan ook niet tevreden met de manier waarop de repressie gevoerd werd. Aan de ene kant gingen er stemmen op voor een correctere rechtspraak. Aan de andere kant waren er mensen die vonden dat de repressie te laks werd gevoerd.

De regering bleef echter niet bij de pakken zitten. De militaire gerechtshoven werden uitgebreid. Waar in 1946 recht gesproken werd in 21 krijgsauditoraten, was dit een jaar later het geval in 134 militaire hoven. Het was niet evident om over voldoende gekwalificeerd personeel te beschikken. Men moest beroep doen op pas afgestudeerde juristen, met vrijwel geen ervaring. Er waren echter niet voldoende geoefende rechters, onderzoekers en pleiters. Dit had gevolgen voor de kwaliteit en correctheid van de rechtspraak. Zo was er weinig uniformiteit in de rechtspraak. De vonnissen verschilden sterk naargelang de plaats waar het proces plaatsgreep. Ook het moment waarop rechtgesproken werd, had gevolgen voor de strafmaat. Over het algemeen waren de straffen minder streng naarmate de oorlog langer voorbij was. Zo werden sommige oostfronters net na de oorlog gefusilleerd, maar later werden ze soms slechts veroordeeld tot straffen van minder dan vijf jaar.¹¹⁶

In de chaos van het einde van de Tweede Wereldoorlog zijn in Europa honderdduizenden

¹¹⁶ F. Seberechts, *Ieder zijn zwarte: verzet, collaboratie en repressie*, Leuven, Davidsfonds, 1994, passim.

nazi's, oorlogsmisdadigers en collaborateurs op zoek om uit de handen van het gerecht te blijven. Onder hen ook verschillende Belgen die, uit schrik voor een jarenlange gevangenisstraf, het land proberen uit te komen. Ze worden daarbij vaak geholpen door familie en vrienden en door kleinschalige organisaties die hulp verlenen allerhande. Een groot georganiseerd en wereldwijd netwerk is dat niet geweest.

De band met Vlaanderen blijft bestaan door correspondentie en door tijdschriften. Wel valt op te merken dat de voeling met het thuisland langzaam plaats maakt voor een nostalgisch beeld van de wereld in de jaren 30-50 waar het extreem rechtse gedachtengoed nadrukkelijk blijft bestaan.¹¹⁷

¹¹⁷ F. Seberechts en F.-J. Verdoodt, *Leven in twee werelden. Belgische collaborateurs en de diaspora na de Tweede Wereldoorlog*, Leuven, Davidsfonds, 2009, pp. 207-209.

DEEL II: Het Sint-Maartensfonds:
surrogaat-OCMW voor de
oostfrontgemeenschap.

0 Inleiding

Het tweede deel van deze scriptie is de schriftelijke uiteenzetting van het archiefonderzoek dat in dialoog met enkele secundaire bronnen een antwoord probeert te formuleren op een aantal vragen.

Uit wat vooraf gekomen is, bleek dat de oostfrontinzet in grote mate politiek-ideologisch bepaald werd. De hamvraag van dit onderzoek is dan ook of het Sint-Maartensfonds al dan niet doelbewust een ideologie in stand hield of louter een hulporganisatie en vereniging was van lotgenoten?

Aangezien oostfrontvrijwilligers in grote mate in contact kwamen met het nationaalsocialisme of reeds uit nationaalsocialistische overtuiging naar het front trokken, zal nagegaan worden of deze ideologie aanwezig was in het Sint-Maartensfonds.

In het naoorlogse discours benadrukten veel oostfronters het Vlaams idealisme dat hen dreef naar het front. Maakt dit Vlaams-nationalisme deel uit van het karakter en bepaald dit de interne werking van het Sint-Maartensfonds?

In het eerste deel werd uitgebreid aandacht geschonken aan de polarisering tussen beide bovengenoemde ideologieën, die geïncarneerd waren in enerzijds de SS en de DeVlag en anderzijds het VNV. Deze spanningen waren ook onder de oostfrontvrijwilligers merkbaar. Was dit conflict ook voelbaar binnen het Sint-Maartensfonds?

Tenslotte gaat dit onderzoek zich specifiek concentreren op de afscheurperiode binnen het Sint-Maartensfonds. Er wordt nagegaan of er kan gesproken worden van een samenhang tussen enerzijds het ontstaan van het Vlaams Blok als uitloper van de afscheidingsbeweging binnen de Volksunie en anderzijds de afscheuring van de Hertog Jan van Brabant van het Sint-Maartensfonds? Hiermee samenhangend is de vraag of het SMF als drukkingsgroep gefungeerd heeft voor de reeds genoemde politieke partijen? Om deze vragen te kunnen beantwoorden zal het ontstaan van het Vlaams Blok beschreven worden en zullen de verschillende oorzaken van de afscheuring van het Hertog Jan van Brabant uitvoerig behandeld worden.

Om een antwoord te vinden op deze vragen werd naar de archieven van het Sint-Maartensfonds gezocht, die integraal te vinden zijn in het ADVN.

De keuze werd gemaakt om dit onderzoek toe te spitsen op de interne werking van het Sint-Maartensfonds, gezien de publicaties van deze organisatie reeds onderzocht werden.

Aan de hand van de algemene briefwisseling werd de voorgeschiedenis, het ontstaan en de beginperiode tot 1960 gereconstrueerd. Er werd geopteerd voor de briefwisseling, voor de eenvoudige reden dat dit het enige bestaande archiefbestanddeel was voor deze periode.

Voor de tijdspanne van 1960 tot 1970 is meer bronnenmateriaal voorhanden. Onder wat gebundeld werd onder de titel 'raad van beheer' kon gebruik gemaakt worden van een pak verslagen van algemene vergaderingen (tot 1970) en brieven. Daarnaast bevat dit bestanddeel een verslagboek van de vergaderingen van de raad van beheer vanaf 19 maart 1965 tot 17 juni 1967.

De laatste fase in het onderzoek wordt onderzocht aan de hand van verslagen van algemene vergaderingen, van vergaderingen van het dagelijks bestuur en vergaderingen van de raden van beheer. Deze verslagen waren onvolledig en zaten willekeurig in het archiefbestanddeel, dit geldt voor het merendeel van de archiefbestanden van het SMF.

Naar het onderwerp, het Sint-Maartensfonds, is quasi nog geen onderzoek gevoerd. Wel werden haar publicaties reeds onder de loep genomen. Zo onderwierp Ingrid Vannitsen in 1990 in het kader van haar licentiaatsverhandeling *Berkenkruis* en *Periodiek Contact* aan een inhoudsanalyse. Daarnaast onderzocht de Nederlandse historicus Fred Goedbloed beide periodieken voor de periode rond de afscheuring. Dit artikel is uitermate interessant en een grote bron van informatie voor dit onderzoek.

1 De oostfrontgemeenschap na WO II

1.1 De re-integratie in de samenleving

De collaborateurs werden na de bevrijding van België onderworpen aan de repressie. Met als gevolg dat de meeste militaire collaborateurs veroordeeld werden tot een gevangenisstraf voor enkele of meerdere jaren. Na verloop van tijd werden deze incivieken vrijgelaten. Daarmee was hun tijd van boetedoening echter nog niet voorbij. Na hun invrijheidstelling moesten deze personen trachten om te herintegreren in de samenleving. Dit bleek geen gemakkelijke opdracht.

Over het algemeen konden zij niet langer beroep doen op hun politieke en burgerlijke rechten. Daarenboven konden zij geen bewijs van goed zedelijk gedrag bekomen, aangezien zij reeds veroordeeld waren. Hierdoor was het vinden van werk, en dus het verdienen van geld, geen simpele aangelegenheid. Bijkomstige administratieve maatregelen bemoeilijkten hun slaagkansen bij een terugkeer in de maatschappij. In Antwerpen bijvoorbeeld besliste het College van Burgemeesters en Schepenen op 9 september 1944 “[...] dat bedienden en werklieden die dienst verricht hebben in het Duitse leger, in Duitse militaire organisaties of burgerlijke militieformaties of die deelgenomen hebben aan opleidingscursussen ingericht door het Duitse leger of de Waffen SS, in afwachting van de te hunnen opzichte te treffen definitieve maatregel, voorlopig geschorst worden met inhouding van hun wedde.”¹¹⁸ Soortgelijke maatregelen vormden geen uitzondering en kwamen daarna meer en meer voor. Ook werden tuchtraden en onderzoekscommissies opgericht om overheidsdiensten te zuiveren van voormalige collaborateurs. In de privésector was het vaak niet anders. In vele bedrijven waar oostfronters, en andere collaborateurs, werkten vóór ze in dienst traden van een Duitse organisatie, waren zij na de oorlog niet meer welkom.¹¹⁹ Ook wie een zelfstandige zaak had kon, bij het heropstarten of bij de terugkeer, moeilijkheden ondervinden door de repressie, aangezien de documenten nodig voor het uitbaten van een zaak geweigerd kon worden, wanneer de eigenaar zijn burgerrechten verloren had. Vele voormalige

¹¹⁸ F. Seberechts, *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*, Antwerpen/Brussel, Globe en Perspectief Uitgaven, 2002, p. 165.

¹¹⁹ *Ibidem*, pp. 165-166.

collaborateurs moesten dus op zoek naar een nieuwe job.¹²⁰ Dit bleek, zoals reeds gezegd, niet eenvoudig.

Vaak werd dit ook bemoeilijkt door de oorlogsomstandigheden. Vele oostfrontvrijwilligers traden op jonge leeftijd in dienst en hadden hun opleiding niet voltooid, anderen waren al jaren uit het arbeidscircuit verdwenen. Sommigen liepen ernstige verwondingen op en hadden een fysieke handicap aan hun indienstneming overgehouden. Indien het in eigen land niet lukte om werk te vinden, gingen sommigen naar Duitsland. Daar was er, ten gevolge van de oorlog, een tekort aan arbeidskrachten.¹²¹ Naast economische problemen veroorzaakte de collaboratie en de repressie ook sociale problemen, die een soepele herintegratie bemoeilijkte. Veel oostfrontvrijwilligers kwamen fysiek en mentaal geschonden terug van het oostfront, of kwamen helemaal niet terug. Dit had grote gevolgen voor hun families. Vooral wanneer een echtgenoot, zoon of dochter, vader, broer of zus verdwenen was en men gedurende vele jaren in onzekerheid leefde.¹²² Daarnaast werden sociale relaties in de naoorlogse periode stevast gezien en beoordeeld vanuit een scheiding der kampen tussen 'wit' en 'zwart'. Hierdoor gingen vele familiebanden, vriendschapsrelaties en kenniskringen kapot. Het gebeurde dat 'zwarte' gezinnen zich, door de houding van burens of dorpsgenoten, gedwongen voelden om te verhuizen. Het kwam ook voor dat ze daartoe gedwongen werden door de rechtbank of het gemeentebestuur. Vaak trokken families naar een grote stad, aangezien het daar gemakkelijker was om een anoniem bestaan te lijden. Antwerpen bleek daarbij in trek, waardoor het al gauw de reputatie van 'zwarte' stad kreeg.¹²³

¹²⁰ F. Seberechts, *Ieder zijn zwarte: verzet, collaboratie en repressie*, Leuven, Davidsfonds, 1994, pp. 147-148.

¹²¹ F. Seberechts, *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*, Antwerpen/Brussel, Globe en Perspectief Uitgaven, 2002, p. 166.

¹²² F. Seberechts, *op. cit.*, p. 167.

¹²³ F. Seberechts, *Ieder zijn zwarte: verzet, collaboratie en repressie*, Leuven, Davidsfonds, 1994, p. 148 en p. 150.

1.2 Het ontstaan van een subcultuur

De naoorlogse samenleving was opgesplitst in twee tegengestelde kampen, een ‘wit’ en een ‘zwart’. De tegenstanders vermeden elkaar. De voormalige collaborateurs werden beschouwd als paria’s en kwamen in contact met een hen zeer vijandige omgeving. Een logisch gevolg hiervan was dat de repressieslachtoffers en hun families naar elkaar toegroeiden en elkaar gingen opzoeken. Morele steun konden ze immers enkel onder elkaar vinden. Dit gold ook voor materiële steun, die veelal te vinden was bij de relatief minder zwaar getroffen. Er ontstond als het ware een eigen samenleving of een subcultuur van collaborateurs en repressieslachtoffers. Deze subcultuur had een eigen economisch netwerk. Men ging onderling handel voeren en elkaar aanbevelen bij andere repressieslachtoffers. Op sociaal vlak zochten de repressieslachtoffers elkaar op. Zij kwamen samen in eigen ‘zwarte’ cafés. De kinderen van gewezen collaborateurs gingen naar dezelfde scholen en er werd onderling getrouwd. Weldra werden verenigingen en eigen jeugdbewegingen opgericht, alsook eigen tijdschriften ontstonden zoals *’t Pallieterke*, *Rommelpot*, e.a. Kortom er ontstond een parallelle maatschappij.¹²⁴ Deze gemeenschap was een ideale broeihaard voor animositeit tegenover de Belgische staat, die als de verantwoordelijke voor de aangedane naoorlogse ellende werd beschouwd. Dit ressentiment ontstond reeds in de gevangenkampen waar duizenden collaborateurs samen zaten en volgens Beyen ging dit ook buiten de kampmuren het cement vormen van de subcultuur van repressieslachtoffers.

In deze context ontstond ook de gekleurde beeldvorming die verspreid werd en steeds herhaald werd binnen de netwerken van deze subcultuur. Het bestaan van een dergelijke subcultuur van repressieslachtoffers was geen Vlaams unicum, het gemak waarmee ze uit hun beslotenheid konden treden en de snelheid waarmee het door haar gevormde zelfbeeld werd overgenomen door een ruim deel van de publieke opinie was dit wel. Dit maakte het mogelijk dat de repressieslachtoffers zich al gauw politiek gingen engageren en de amnestiegedachte propageren.¹²⁵

Het is in deze context dat het ontstaan van de oostfrontgemeenschap en meer bepaald het Sint-Maartensfonds moet begrepen worden.

¹²⁴ F. Seberechts, *op. cit.*, pp. 149-150.

¹²⁵ M. Beyen, “Zwart wordt van langs om meer de Vlaamsgezinde massa”, in: J. Gotovitch en C. Kesteloot, eds. *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent, Academia Press, 2002, pp. 107-108.

1.3 Ontstaan van een gemeenschap van oud-oostfronters

Hierboven werd net een beschrijving gegeven van de situatie waarin de incivieken, die terechtgesteld werden voor hun daden tijdens de Tweede Wereldoorlog en na de oorlog onderworpen werden aan de repressie, zich bevonden. De gewezen oostfrontstrijders ontsnapten niet aan deze situatie. Integendeel, bovenop de moeilijkheden die zij ondervonden om aan werk te geraken en de materiële problemen die dit met zich meebracht, hadden velen ernstige fysische en psychische letsels overgehouden aan hun engagement. Een bijkomstige last in de al ondragelijke situatie waarin de repressieslachtoffers zich bevonden. De invaliden waren vaak werkloos en konden niet of nauwelijks gebruik maken van de bestaande sociale voorzieningen door hun verleden. Daarenboven hadden vele oostfronters het geld niet om een goede prothese aan te schaffen of andere medische zorgen te betalen. Het mag dus duidelijk zijn dat veel oostfronters en hun families hulp nodig hadden van buitenaf. Deze vonden ze, zoals gezegd, enkel binnen de eigen subcultuur.

Binnen deze subcultuur bleven de voormalige oostfrontstrijders steeds een eigen gezicht behouden.¹²⁶ Vóór 1950 bestond er een losse actie voor hulp aan oud-oostfrontstrijders onder de naam “*Berkenkruis*”, zoals Nico Wouters het verwoordt in zijn beschrijving van het Sint-Maartensfonds (SMF) in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*.¹²⁷ Het is dan ook het enige wat geweten is over de ontluikende initiatieven ter vorming van een gemeenschap van oud-oostfronters. Dat het hier enkel gaat om een losse hulpactie en geen echte organisatie kan verklaard worden door het feit dat nog veel oostfronters vóór 1950 nog steeds in de gevangenis zaten. Antoon ‘Toon’ Pauli, de laatste voorzitter van het SMF, verklaarde in de licentiaatsverhandeling van Kris Bruynseels dat de ideeën voor het organiseren van de oud-oostfronters hun oorsprong kenden in het kamp IC Beverlo, waar alle wapendragers samenzaten.¹²⁸

De eerste volwaardige organisatie van oud-oostfrontstrijders ontstond in 1950. Uit een ontmoeting van enkele voormalige oostfrontvrijwilligers in Gent, groeide het Verbond

¹²⁶ *Ibidem*, p. 108.

¹²⁷ N. Wouters, “Sint-Maartensfonds (SMF)”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 2754.

¹²⁸ K. Bruynseels, *Het leven na de repressie. Organisatie en vereniging van incivieken in de onmiddellijke naoorlogse periode. Case study: de Zilvermeeuwjes*, Brussel (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Vrije Universiteit Brussel), 1999, p. 128. (promotor: E. Witte).

van Vlaamse Oud-oostfrontstrijders (VVOOS), onder leiding van Bert De Gruyter.¹²⁹ Deze afkorting staat, afhankelijk van de bron, voor Verbond van Vlaamse Oud-oostfrontstrijders¹³⁰, Vlaams Verbond van Oud-oostfrontstrijders¹³¹ of Vlaamse Vereniging voor Oud-oostfrontstrijders¹³². Naar alle waarschijnlijkheid kan deze laatste uitgesloten worden, aangezien ‘Verbond’ gezien de tijdsgeest en de context waarin de organisatie ontstond meer plausibel is dan ‘Vereniging’. Kijk maar naar VNV, Vlaams Nationaal Verbond, of het Verbond der Vlaamse Oud-strijders (VOS). Ook de plaats waar ‘Vlaams(e)’ staat is van belang, aangezien dit een beeld kan verstrekken over de doelstelling en de al dan niet aanwezigheid van een ideologie in de organisatie. Zo kan het enerzijds gaan om een Vlaamse organisatie voor oud-oostfronters in het algemeen, of anderzijds om een organisatie van en voor Vlaamse oud-oostfrontstrijders. Dit is een wezenlijk verschil. De briefwisseling van het SMF bevat ook enkele interessante archiefstukken van het VVOOS. Hierin wordt deze organisatie slechts een aantal keer voluit vermeld als ‘Verbond van Vlaamse Oud-oostfrontstrijders’.¹³³ Er kan dus aangenomen worden dat dit de juiste benaming is en dit zal ook duidelijk worden aan de hand van wat volgt.

¹²⁹ F. Seberechts, *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*, Antwerpen/Brussel, Globe en Perspectief Uitgaven, 2002, p. 169.

¹³⁰ B. De Wever, “Periodiek Contact”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 2424.

¹³¹ F. Seberechts, *loc. cit.*; F. Goedbloed, “De Dilemma’s van de georganiseerde Vlaamse oud-oostfrontstrijders. Een analyse van het antisemitisme en Vlaams-nationalisme in ‘Berkenkruis’ en ‘Periodiek Contact’.”, in: *BTNG*, 22 (1991), 3-4, pp. 395-450.

¹³² I. Vannitsen, *Analyse van de publicaties van de oud-oostfronters in Vlaanderen*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1990, p 26. (promotor: H. Gaus).

¹³³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Verbond Van Vlaamse Oud-Oostfrontstrijders aan dhr. Van den Branden Bert. St Katelijne Waver 7 september 1953’.

1.4 Het VVOOS

In zijn *Oostfronters* expliciteerde De Wever de spanningen tussen enerzijds het VNV en anderzijds de DeVlag, en de wrevel die dit aan het front met zich meebracht door de zogeheten ‘Rebellen’, materie die hier al ruim aan bod kwam. Volgens De Wever waren deze ‘Rebellen’ de initiatiefnemers en oprichters van de VVOOS¹³⁴ Zij waren tevens de drijvende kracht achter het tijdschrift van de vereniging, *Periodiek Contact*, dat vanaf april 1951 op onregelmatige basis verscheen.¹³⁵

De toon werd hier meteen gezet. Het Rebellenkarakter werd in het eerste nummer van het tijdschrift benadrukt door de gesneuvelde leider van de Rebellenclub, Ludo van Boom, te herdenken. De Rebellen werden aangezet door een christelijk Vlaams-nationalisme. De naam van de organisatie verraadde reeds het belang dat hier aan gehecht werd. Ook dat werd meteen in *Periodiek Contact* in de verf gezet. De titel van het openingsartikel in het eerste nummer was “Voor outer en heerd”. Hiermee werd, zoals gezegd, verwezen naar het motief van de Vlaamse oostfronters, die naar eigen zeggen, gedreven werden uit Vlaamsgezindheid en om het christelijk geloof te beschermen tegen het bolsjewisme.¹³⁶ Dit paste geheel in de artificiële beeldvorming die sinds 1947 opkwam.¹³⁷

De briefwisseling van het Sint-Maartensfonds, die enkele archiefstukken van het VVOOS bevat, is vermoedelijk ontstaan in de context van de stichting van een Antwerpse afdeling, die een interessant beeld van de interne werking geeft. Het bevat een ‘keure’, dat eigenlijk meer een akkoordverklaring is, waarin de doelstelling, het lidmaatschap en het bestuur in geëxpliciteerd wordt. Om lid te worden van het VVOOS moest men een vrijwilliger geweest zijn in één van de oostfronteenheden, namelijk de Waffen SS, NSKK, OT of DRK, of de weduwe, wees of ouder van een gesneuvelde of vermiste vrijwilliger van één van de genoemde formaties. Dit was echter niet voldoende om als lid opgenomen te worden. Die mensen die voldeden aan de eerste voorwaarde, dienden zich bijkomend akkoord te verklaren met de doelstelling van het verbond.

¹³⁴ B. De Wever, *Oostfronters: Vlamingen in het Vlaams Legioen en de Waffen SS*, Tielt, Lannoo, 1984, p. 118.

¹³⁵ F. Seberechts, *loc. cit.*

¹³⁶ B. De Wever, “Periodiek Contact”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 2424.

¹³⁷ M. Beyen, *op. cit.*, p. 109.

Deze doelstelling was vijfledig:

“Het Verbond wil alle Vlaamse oud-Oostfrontstrijders bundelen

- 1. Die bewust zijn van de morele verplichtingen, welke op hen rusten tegenover het offer van de gesneuvelde en vermiste kameraden in de strijd tegen het bolsjewisme;*
- 2. Die, gelet op de huidige evolutie inzake wereldpolitiek [sic], de bewapeningswedloop en het strategische positiebepalen tussen Oost en West, de bestendige expansie van het bolsjewistisch gevaar, anderzijds menen goed te doen en zich bovendien moreel en principieel gerechtigd achten de strijd, trouw aan hun eerlijke en ongewijzigde idealistische motieven, konsekwent voort te zetten en tot de vrijwaring van het Europees kultuurgoed enerzijds, tot het behoud van de volksdietse wezenheid anderzijds, waarvoor zij reeds hun bloed en leven in de Russische steppen veil hadden;*
- 3. Die derhalve, spijs eventuele verbittering om het geleden en nog lijdende onrecht, hen door een niets ontziende repressie berokkend, afgezien van elke politieke, ideologische of wiggereige strekking, pertinent willen behouden hun trouw aan en hun liefde voor “Outer en Heerd” die zij beleden in de kamp tegen het bolsjewisme 1941-1945;*
- 4. Die bereid zijn te ijveren voor algeheel eer- en rechtsherstel zo voor de levenden als voor de doden;*
- 5. Die zich verbinden elkaars zedelijke en stoffelijke belangen te behartigen.”¹³⁸*

Het document weerspiegelt gelijkaardige waarden als de eerste artikels in *Periodiek Contact*. De motivatie van de indiensttreding is hierin opgenomen: de strijd tegen het bolsjewisme ter bescherming van het Dietse volk en de christelijke Westerse beschaving. De actualiteit van deze strijd werd eveneens benadrukt door te verwijzen naar de Koude Oorlog, wat duidt op de opinie dat zij de eersten waren die het communistische gevaar herkenden en er strijd tegen voerden. De Koude Oorlog legitimeerde als het ware hun strijd. Net daarom verdienden zij het niet om zo zwaar gestraft te worden. Daardoor eisten ze amnestie en eer- en rechtsherstel voor henzelf alsook voor hun gesneuvelde kameraden. Via dit document kunnen de concrete doelstellingen echter maar moeilijk opgemaakt worden.

¹³⁸ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Keure van het Verbond van Vlaamse Oud-Oostfrontstrijders’.

Het verbond stond onder leiding van Bert De Gruyter, de verbondsvoorzitter en Peter Claeys, de algemeen secretaris.¹³⁹ Beiden behoorden tot de Rebellenclub.¹⁴⁰ Het verbond was opgedeeld in gewesten die onder leiding stonden van gewestelijke afgevaardigden en een grote mate van zelfstandigheid hadden. Desalniettemin werden de gewesten geacht nauw samen te werken met de verbondsleiding, wiens secretariaat zich in Brussel bevond.¹⁴¹ Hulde brengen aan de gesneuvelde frontkameraden was één van de belangrijkste bestaansredenen van de oostfrontgemeenschap en het verbond in het bijzonder. Op 27 januari 1951 vond in Antwerpen de eerste Reimond Tollenaereherdenking¹⁴² plaats, een dag later werd in Gent de eerste herdenkingsmis gehouden voor de gesneuvelde strijdmakkers. Zulke ‘heldendagen’ waren een terugkerend fenomeen binnen de oostfrontgemeenschap.¹⁴³

Het voornaamste doel van het verbond was de hulpbehoevende oostfronters op alle mogelijke manieren helpen. Hiertoe zamelde het geld in en werd er een ‘*Sociale Dienst*’ op poten gezet. Deze dienst moest in handen zijn van niet in nood verkerende kameraden en werd gewestelijk georganiseerd.¹⁴⁴ De hulp die geboden werd was van velerlei aard. Zo hielp het invaliden aan een prothese, die zij normaal niet konden betalen.¹⁴⁵ De dienst verschaftte voedings- en kledingspakketten voor ex-oostfronters of hun familie die zelfs te arm waren om in deze levensbehoeftes te voorzien.¹⁴⁶ Ze verzamelden tevens geld in om pakjes te sturen naar Vlamingen die zich nog steeds in krijgsgevangenschap bevonden.¹⁴⁷ Zoals reeds werd aangetoond hadden de oostfronters het niet eenvoudig om werk te

¹³⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Peter Claeys, secretaris VVOOS aan Heer Bert Van den Brande. Brussel, 4 april 1953’.

¹⁴⁰ I. Vannitsen, *op. cit.*, p. 29.

¹⁴¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Brussel, 1 Juni 1953. Alseberg Stwg 234. Kameraad, Bert Vanden Brande’.

¹⁴² Reimond Tollenaere (Oostakker 29 juni 1909 – Kopcy bij Sint-Petersburg 22 januari 1942) was de propagandaleider van het VNV. Hij vertegenwoordigde de radicale vleugel binnen het VNV. Tollenaere zette zich enorm in voor de werving voor het oostfront en vertrok zelf op 6 augustus 1941 als vrijwilliger. Hij sneuvelde aan het front als Untersturmführer (onderluitenant) van het Vlaamsche Legioen op 22 januari 1942. Sindsdien was hij het boegbeeld van de Oostfrontinzet.

Zie: P.J. Verstraete, “Reimond Tollenaere”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, pp. 3081-3082.

¹⁴³ F. Seberechts, *loc. cit.*

¹⁴⁴ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Brussel, 1 Juni 1953. Alseberg Stwg 234. 16) De sociale dienst moet in handen berusten van...’.

¹⁴⁵ F. Seberechts, *loc. cit.*

¹⁴⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Brussel, 1 Juni 1953. Alseberg Stwg 234. 16) De sociale dienst moet in handen berusten van...’.

¹⁴⁷ F. Seberechts, *op. cit.*, p. 170.

vinden. Om de oostfronters hierbij te helpen, werd hiertoe een Werkverschaffingsdienst gesticht. Daarnaast richtte het verbond een “Zoekdienst Berkenkruis” op, om vermiste of gesneuvelde soldaten op het spoor te komen.¹⁴⁸ Het volgende stukje correspondentie typeert de werking van het Verbond:

“Waarde Kameraad,

Van Kd. Jos Wuyts, met wie ik saam aan het front was, vernam ik de toestand van uw gezin. Ik mag U mededelen dat er weldra een pak bij U zal aankomen met ondergoed voor de kleintjes en voedingswaren. Dit pak wordt door onbekenden op mijn naam verstuurd. Zij vragen echter dat U de onkosten van verzending zoudt betalen. Ik meen wel dat U dit graag zult doen, want reeds werd op dezelfde manier allerhande nieuw goed aan kameraden gestuurd.

Mag ik echter ook de maat van uwe klederen weten, zo in't algemeen, teneinde U een kostuum te kunnen laten zenden. Dit zal nieuw ofwel toch zeer degelijk zijn.

Mag ik U tevens eens vragen of U namen van vermiste kameraden uit Mol of omgeving weet, daar we de opzoeking onzer vermisten ook ter harte nemen. Kent U namen van gevallen kameraden, en waar en wanneer dit voorviel? Zijn de families verwittigd? [...]”¹⁴⁹

Naast het VVOOS was er ook een ander initiatief dat het opsporen van vermiste kameraden als ambitie had. Bert Van den Brande, vermoedelijk met enkele kompanen, stichtte in 1952 in Antwerpen de ‘Zoekdienst voor vermiste oostfrontsoldaten’.¹⁵⁰ Onder impuls van een zekere R. Buysse zocht Van den Brande begin 1953 contact met het VVOOS.¹⁵¹ In een onderhoud in Gent met enkele prominenten van het VVOOS, waaronder Oswald Van Ooteghem (infra), maakte Van den Brande kenbaar interesse te hebben om de zoekdienstactiviteiten te bundelen alsook de Antwerpse kameraden te hergroeperen in de schoot van het VVOOS. Sinds daar moeilijkheden waren geweest in het verleden, waren de kameraden in Antwerpen verspreid en was een Antwerps gewest

¹⁴⁸ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Brussel, 1 Juni 1953. Alseberg Stwg 234. Kameraad, Bert Vanden Brande’.

¹⁴⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘VVOOS Zoekdienst Berkenkruis aan Dhr. Edw. Ooms. Borgerhout, de 11.4.53’.

¹⁵⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Zoekdienst voor vermiste oostfrontsoldaten aan Dhr. Raymond Buysse. Antwerpen, 29 Dec. 1952’.

¹⁵¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Zoekdienst voor vermiste oostfrontsoldaten aan Dhr. R. Buysse. Antwerpen, 15 maart 1953’.

slechts ‘in kernvorm bestaande’. Op 6 april 1953 werd de samenwerking beklonken.¹⁵² Waarna Van den Brande met de gewestvertegenwoordiger Appels de verschillende diensten opzette in Antwerpen. Appels werd voorzitter en Van den Brande secretaris van VVOOS Antwerpen.¹⁵³

1.5 Politiek-ideologische erfenis binnen de naoorlogse oostfrontgemeenschap

In het eerste deel van deze thesis werd uitgebreid uiteengezet dat de oostfrontinzet zeer politiek-ideologisch geladen was en deel uitmaakte van een opbodpolitiek van enerzijds het VNV en anderzijds de SS en later de DeVlag. De spanningen die dit met zich meebracht waren ook voelbaar aan het oostfront. Daarbij vielen de radicale SS-eedweigeraars op, die zichzelf de Rebellen noemden. Het waren net deze kritische Rebellen die, zoals gezegd, het initiatief namen om het VVOOS op te richten.

Ingrid Vannitsen analyseert in haar licentiaatsverhandeling het verenigingsblad *Periodiek Contact* en komt hierbij tot de constatacie dat de Rebellen een hoofdrol speelden bij de uitgave van *Periodiek Contact*, wat hiermee nogmaals wordt bevestigd. Zij somt de spilfiguren op, namelijk Toon van Overstraeten, Bert de Gruyter, Peter Claeys, Luc de Meyer, Frans de Landsheer en Kamiel de Smet.¹⁵⁴ Bert de Gruyter en Peter Claeys waren respectievelijk voorzitter en secretaris van het VVOOS. Toon van Overstraeten was van 1951 tot 1953 hoofdredacteur en verantwoordelijk uitgever van het verbondsblad *Periodiek Contact*. Hij werd voor een korte periode opgevolgd door Kamiel de Smet, waarna Bert de Gruyter (onder zijn pseudoniem J. Holsters) het tot 1954 overnam. De ‘topfuncties’ binnen het Verbond werden dus bezet door leden van de Rebellenclub.¹⁵⁵

Het was ook duidelijk zichtbaar dat zij hun stempel hadden gedrukt op de hierboven besproken ‘keure’. Daarin viel de christelijke Vlaamsgezindheid op. Het VVOOS trachtte aan te knopen bij de traditie van het Verbond der Vlaamse Oud-strijders (VOS).¹⁵⁶ Nadat deze vereniging gecollaboreerd had tijdens de Tweede Wereldoorlog door het oprichten van de Vlaamsche Wacht, hadden een aantal niet-gecompromitteerde leden deze

¹⁵² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Peter Claeys, secretaris VVOOS aan Heer Bert Van den Brande. Brussel, 4 april 1953’.

¹⁵³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘VVOOS Gewest Antwerpen Bert Van den Brande aan Kd. Hein Appels. 25/4/53’.

¹⁵⁴ I. Vannitsen, *loc. cit.*

¹⁵⁵ B. De Wever, “Periodiek Contact”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 2424.

¹⁵⁶ *Ibidem*

collaboratie publiekelijk veroordeeld en op 14 juli 1945 het Nieuw Verbond der Vlaamse Oud-strijders (NVVOS) gesticht. Na zich aanvankelijk Vlaams-Belgicistisch te profileren, begon het NVVOS, na een belangrijke rol te hebben gespeeld tussen 1946 en 1949 in de redding van de IJzerbedevaart, zich meer uitgesproken Vlaams te gedragen.¹⁵⁷ In die geest benadrukten zij het anti-bolsjewisme in de ‘keure’ van het VVOOS opvallend, wat dan weer een karakteristiek was dat ook SS-sympathisanten deelden. Het feit dat men slechts lid kon worden indien men zich akkoord verklaarde met de doelstelling van het Verbond zoals uiteengezet in de ‘keure’ en het overheersende Rebellenprofiel van het Verbond, zou de vraag kunnen doen oprijzen als was het Verbond uitsluitend een organisatie voor Rebellen of gelijkgezinden. Dit was echter niet het geval. In de briefwisseling van het VVOOS wordt meerdere malen benadrukt dat het verbond tot doel had alle Vlaamse oostfrontstrijders of nabestaanden ervan te helpen en bij te staan.¹⁵⁸

Er werd eveneens enkele keren gewag gemaakt van twee strekkingen binnen de oostfrontgemeenschap. Hiermee werd hoogstwaarschijnlijk verwezen naar het doorleven van de botsende politieke strekkingen tijdens de bezetting, zowel aan het thuisfront als aan het oostfront, van enerzijds VNV’ers en anderzijds SS’ers of DeVlag’ers. Binnen het Verbond zorgde deze polarisatie nog steeds voor problemen en vetes. Misschien lagen deze aan de basis van het feit dat het VVOOS Gewest Antwerpen niet van de grond geraakte, zoals hierboven beschreven. Er waren ook leden die deze tweedracht trachtten te overbruggen door meer belang te hechten aan eenheid binnen het verbond. Zo uitte Leo Hoes, een medewerker van de *Zoekdienst*, zijn onbegrip dat in een tijd waarin de hele frontgemeenschap zich in dezelfde moeilijke omstandigheden bevond er geen grond gevonden kon worden om de vetes op te bergen.¹⁵⁹ In een brief aan Remi Schrijnen¹⁶⁰ doet Hoes verslag over een ‘bonte avond’, waarin hij meedeelde dat ze de avond hebben ingezet met het lied van het Vlaamsch Legioen gevolgd door het lied ‘*SS marschiet*’. Hij gaf hierbij de commentaar: “*En zo en niet anders zal het hier altijd zijn*”.¹⁶¹ Ook het bestuur probeerde, ondanks dat het merendeel een Rebellen-verleden had, de eenheid te

¹⁵⁷ P. Lemmens, “Verbond der Vlaamse Oud-strijders (VOS)”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 3190-3191.

¹⁵⁸ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘16 oktober 1953. Aan de voorzitter van het V.V.O.O.S. Bert De Gruyter’.

¹⁵⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Leo Hoes aan Kd. Peter Claeys. Borgerhout, 19.2.53’.

¹⁶⁰ Remi Schrijnen (24 december 1921 – 27 juli 2006) ontving op 16 oktober 1944 als eerste Vlaming het Duitse Ridderkruis van het IJzeren Kruis.

Zie: F. Seberechts, *op. cit.*, p. 144.

¹⁶¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Zoekdienst VVOOS Leo Hoes aan Kd. Remi Schrijnen. Borgerhout, 14/5/53’.

bewaren. In de briefwisseling valt meermaals op dat de Gruyter benadrukte dat het verbond apolitiek was en boven elke politieke partij of beweging stond.¹⁶² Dit werd ook opgenomen in de ‘keure’. In een document met gewestelijke richtlijnen werd tevens verzocht om op vergaderingen en bijeenkomsten van het VVOOS alle eretekens weg te laten. Hierbij werd vermeld: “*Onze daad is een gemeenschapsdaad. De dappersten hebben een berkenkruis. Het berkenkruisje is het enige kenteken dat het Verbondsleven beheerst.*”¹⁶³ Dit alles om discussies en vetes te vermijden.

Besluitend kan worden gesteld dat het VVOOS nastreefde alle Vlaamse oud-oostfronters te verenigen, ondanks het nadrukkelijke Rebellenkarakter bij de leiding. Hiervoor werd de onafhankelijkheid van een politieke of ideologische strekking onderstreept. De eenheid vond men terug in de niet aflatende en op dat ogenblik zeer actuele strijd tegen het ‘Rode Gevaar’. Het VVOOS was ook Vlaamsgezind. Dit toonde het, niet door zich uitdrukkelijk op te werpen als een Vlaams-nationalistische organisatie, aangezien dit zo kort na de oorlog en tijdens de repressie om problemen met de overheid zou vragen, maar door het idealisme van de oostfrontinzet te beklemtonen. Het Vlaamse karakter was ook eigen aan de initiatiefnemers en is daarom ook in de onderlinge briefwisseling op te merken tussen medewerkers van het VVOOS. Brieven werden vaak beëindigd met een “*Met Vlaamse groet*”.¹⁶⁴ Enkele kopstukken van het verbond, namelijk Toon van Overstraeten¹⁶⁵ en Oswald van Ooteghem¹⁶⁶, gingen zich wat later politiek engageren bij de Vlaams-nationalistische partij de *Volksunie*.

Toch was het lang niet al peis en vree. Vaak zorgde de tweeledigheid binnen de oostfrontgemeenschap voor wrijvingen binnen het VVOOS. Aan de vooravond van de stichting van het Sint-Maartensfonds was duidelijk te merken dat het schisma tussen het VNV en de SS of DeVlag ook na de oorlog zijn sporen naliet.

¹⁶² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Verbond Van Vlaamse Oud-Oostfrontstrijders aan dhr. Van den Branden Bert. St Katelijne Waver 7 september 1953’.

¹⁶³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, “Brussel, 1 Juni 1953. Alseberg Stwg 234. 16) De sociale dienst moet in handen berusten van...’.

¹⁶⁴ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Verbond Van Vlaamse Oud-Oostfrontstrijders aan dhr. Van den Branden Bert. St Katelijne Waver 7 september 1953’.

¹⁶⁵ F. Seberechts, “Toon van Overstraeten”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, pp. 2369-2370.

¹⁶⁶ F. Seberechts, ‘Oswald van Ooteghem’, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 2337.

2 De afscheuring van het Sint-Maartensfonds en de ontbinding van het VVOOS

Bij de beschrijving van het Sint-Maartensfonds (SMF) in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* valt er te lezen dat het in december 1953 werd opgericht en zich afscheurde van het VVOOS. Het verbond werd niet lang daarna ontbonden.¹⁶⁷

Dit doet enkele vragen oprijzen waar in dit hoofdstuk dieper op zal ingegaan worden: waarom scheidde het SMF zich af van het VVOOS? Waarom werd het VVOOS ontbonden? Heeft de afscheiding van het SMF een rol gespeeld in de ontbinding van het VVOOS? Wat gebeurde er met de oostfrontgemeenschap en de werking van het verbond na haar ontbinding? En wat gebeurde er met het overkoepelende ledenblad *Periodiek Contact*?

Het Sint-Maartensfonds ontstond op 24 november 1953 te Antwerpen. Urbain Stappaerts, Louis Truys, Georges Lybaert en Mevr. J. Dellaert gingen over tot de oprichting van een vereniging zonder winstoogmerk (vzw.). Op 12 december 1953 verschenen de statuten van de vzw. in het Belgisch Staatsblad. Urbain Stappaerts werd hierbij vermeld als eerste voorzitter van het SMF.¹⁶⁸

Het Sint-Maartensfonds is dus de Antwerpse afscheuring van het VVOOS. Dit is opvallend aangezien, zoals in het vorig hoofdstuk werd beschreven, de oprichting van het Gewest Antwerpen van het VVOOS pas dateerde van in april 1953.

Verschillende bronnen geven een verschillend beeld over de redenen van de afscheuring van het Sint-Maartensfonds en de ontbinding van het VVOOS. Er werd al gesproken over de ideologische onenigheid die leefde binnen het Verbond. Deze onenigheid had vóór de oprichting van het Antwerpse gewest, reeds voor problemen gezorgd en het opzetten van een gewest belet. Dit zou ook een reden kunnen zijn voor de afscheuring van het SMF. De Wever beschrijft in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* het *Periodiek*

¹⁶⁷ N. Wouters, "Sint-Maartensfonds", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 2754.

¹⁶⁸ *Belgisch Staatsblad*, n. 3193, 12 december 1953, pp. 1186-1187.

Contact, het verenigingstijdschrift van het VVOOS, en heeft het daarbij over ideologische onenigheden en de ontbinding van het VVOOS als redenen dat de gewezen Rebellen op het achterplan raken.¹⁶⁹ Aangezien de ontbinding van het VVOOS begon met de afscheuring van het SMF, kan dit erop wijzen dat de ideologische twisten aan de basis lagen van de afscheiding van het SMF en/of de ontbinding van het VVOOS.

Tussen de briefwisseling van het VVOOS is er één opvallend document dat zou kunnen opgevat worden als het oorspronkelijke idee van de oprichting van het SMF. Er staat echter geen datum op vermeld noch een naam van de afzender, wel die van de bestemming. De brief begint namelijk met de aanspreking 'Bert'.

“Bert, Met de gauwtje een ideetje. Ik weet niet wat het waard is, maar er valt na de vakantie [sic] misschien over te praten. Ik tik het achter elkaar maar neer. Ordenen en uitwerken volgt dan wel. We richten op :

SINT MARTINUS-FONDS

*Hulpfonds voor verminkte Oud-Oostfrontstrijders [...] Ook socialisten, liberalen. Geen sectaire zever. [...] Geen grein politiek toelaten.”*¹⁷⁰

Diegene die aangesproken werd, zou Bert van den Brande kunnen zijn, aangezien het merendeel van de briefwisseling in het pak door of naar hem gestuurd werd. Voor het overige beschrijft de brief welke initiatieven dit humanitair hulpfonds zou moeten nemen. Diegene van wie het komt was duidelijk geen voorstander van de opdeling binnen de oostfrontgemeenschap. Maar doordat er geen datum vermeld werd blijft het speculeren, aangezien dit kan gaan om een idee dat nog voor het ontstaan van het VVOOS Gewest Antwerpen ontstond en geen rechtstreeks verband heeft met de afscheuring van het SMF. Er kan echter wel van uitgegaan worden dat de naam afkomstig is van dit idee.

Nog in deze briefwisseling zijn er een aantal aanwijzingen die duiden op moeilijkheden of spanningen tussen het Gewest Antwerpen en de verbondsleiding. Een eerste aanwijzing dateert van juli 1953. De voorzitter de Gruyter kwam te horen dat Antwerpen meende het vertrouwen van het verbond niet te genieten. In een brief aan de secretaris van het Antwerpse gewest vvan den Brande vroeg de voorzitter of dit effectief het algemene gevoel was onder de Antwerpse kameraden.¹⁷¹ De secretaris van het Gewest Antwerpen antwoordde de voorzitter dat de privé-opvattingen van enkelen binnen het gewest de

¹⁶⁹ B. De Wever, “Periodiek Contact”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 2424.

¹⁷⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Bert, Met de gauwtje een ideetje... s.d.’.

¹⁷¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Bert de Gruyter aan Bert van de Branden. Brussel, 23 juli 1953’.

werkende leden van het gewest koud lieten.¹⁷² Toch wijst dit erop dat er binnen het Gewest Antwerpen enkele ontevredenen zaten. Een tweede aanwijzing dateert van begin september 1953. Het gaat eveneens om een brief van voorzitter De Gruyter naar Van den Brande. Daarin verklaarde de eerste dat hij het de leiding van het Antwerpse gewest om opheldering moest vragen voor “*het gebeurde te Diksmuide*”, wat betreft de rol hierin van niet nader verklaarde personen binnen het gewest.¹⁷³ Gelet op de datum van deze brief zou De Gruyter het hier kunnen hebben over de IJzerbedevaart, die jaarlijks plaatsvond en -vind aan het einde van de zomer in Diksmuide.

De IJzerbedevaart op 23 augustus 1953 was incidentrijk en zorgde voor veel consternatie. Jongeren van het Algemeen Diets Jeugdverbond en de Jong Nederlandse Gemeenschap van Karel Dillen verstoorden de bedevaart door anti-CVP-slogans te roepen en de naam van Frans Daels, de voormalig VNV'er die na de bevrijding vluchtte naar Zwitserland, en “amnestie” te scanderen.¹⁷⁴ Een aantal van deze jongeren brachten zelfs als provocatie de Houzee-groet, met gestrekte rechterarm.¹⁷⁵ Belgicistische oud-strijders reageerden hierop met een jaarlijkse herstelbetoging, de Jean Fosty-betoging genoemd, naar de initiatiefnemer (infra).¹⁷⁶ Het moet niet gezegd dat naar grote waarschijnlijkheid een aantal leden van het VVOOS deel uitmaakten van deze verstoorders, daar amnestie hen rechtstreeks aanbelangde. Dit staat buiten kijf, daar Toon van Overstraeten, toch één van de prominenten van het verbond als redacteur van *Periodiek Contact*, medeoprichter was, met Karel Dillen, van de Jong Nederlandse Gemeenschap.¹⁷⁷ Vermoedelijk namen ook een aantal leden van het Gewest Antwerpen hieraan deel. De voorzitter van de VVOOS kon hier niet meeleven. In de vernoemde brief benadrukte De Gruyter dat het verbond boven elke politieke partij of beweging stond en dat hij daardoor de plicht had te zorgen dat ieder gewest binnen het kader van het verbond werkte. In afwachting van zijn onderhoud moest het Gewest Antwerpen de wekelijkse bijeenkomsten schorsen en mocht het de naam van het verbond niet meer gebruiken.¹⁷⁸ In een brief aan voorzitter de Gruyter

¹⁷² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘V.V.O.O.S. Gewest Antwerpen aan Bert de Gruyter. Antwerpen, 27 juli 1953’.

¹⁷³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Verbond Van Vlaamse Oud-Oostfrontstrijders aan dhr. Van den Branden Bert. St Katelijne Waver 7 september 1953’.

¹⁷⁴ A. Beck, “IJzerbedevaart(en)”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, uitgeverij Lannoo, Tielt, 1998, p. 1509.

¹⁷⁵ B. De Wever, *De Fosty-actie. Vijftig jaar geleden in Vlaanderen*, in: < <http://www.n-va.be/nieuws/opinie/de-fosty-actie-vijftig-jaar-geleden-vlaanderen>>, geraadpleegd op 26.07.2013.

¹⁷⁶ A. Beck, *loc. cit.*

¹⁷⁷ F. Seberechts, “Toon van Overstraeten”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 2370.

¹⁷⁸ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Verbond Van Vlaamse Oud-Oostfrontstrijders aan dhr. Van den Branden Bert. St Katelijne Waver 7 september 1953’.

vanwege het Gewest Antwerpen op 16 oktober 1953, een goede maand voor de afscheuring en na de interpellatie van de verbondsleiding in het gewest, verklaarde die laatste het incident als gesloten te beschouwen waarna deze een uiteenzetting gaf van de activiteiten waartoe zij zich diende te beperken.¹⁷⁹ Dit kan erop wijzen dat het Antwerpse gewest een grote rol speelde in de incidenten te Diksmuide.

Wat de ontbinding van het VVOOS betreft, werd tussen de briefwisseling van het Verbond slecht één enkel, maar uitermate informatief, document gevonden. Namelijk het verslag van de buitengewone algemene vergadering van het VVOOS te Gent op 16 januari 1955. Deze vergadering besliste over de ontbinding van het verbond en boog zich over de toekomst van de oostfrontgemeenschap.¹⁸⁰ Maar wat leidde tot deze vergadering, m.a.w. wat waren de oorzaken van de ontbinding?

Hierboven werd reeds gewezen op de ideologische onenigheid die aan de basis kon liggen van zowel de afscheuring van het SMF als de ontbinding van het VVOOS. Deze onenigheid kon voortspruiten uit de tegenstellingen tussen de twee strekkingen binnen de oostfrontgemeenschap, die betrekking hadden op spanningen tussen ex-VNV'ers en voormalig SS- of DeVlag-gezinden. Om in het archief van het SMF rechtstreekse verwijzingen naar de oorzaken van de ontbinding van het VVOOS te vinden, moet verder in de tijd gegaan worden. Twee brieven uit 1969, in het archief van de raad van beheer van het SMF, geven twee verschillende oorzaken.

Een eerste brief komt van de hand van, de reeds vernoemde, Toon Pauli, die op het ogenblik van het schrijven van de brief algemeen secretaris was van het SMF. In deze brief schetst Pauli kort de voorgeschiedenis van het SMF, dat zowel een licht werpt op de oorzaak van de ontbinding van het VVOOS als een mogelijke interpretatie kan zijn voor het ontstaan van het SMF:

¹⁷⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, '16 oktober 1953. Aan de voorzitter van het V.V.O.O.S. Bert De Gruyter'.

¹⁸⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'Buitengewone Algemene Vergadering van V.V.O.O.S. te Gent op 16/1/55', 2 p.

“Tijdens een samenkomst van de bestuursleden te Oostakker, juist op de dag van de beruchte ‘Fosty-betoging’ werd door de veiligheid van de staat éinig verband gezocht en werden alle bestuursleden opgeleid. Het VVOOS moest ontbonden worden. Daarop werden dan in 1953 afzonderlijke werkende groepen opgericht:

St. Maartensfonds, als vzw., te Antwerpen en Waasland

St. Jorishulp in Brussel

Vriendenkring Sneyssens in Gent

St. Maartensvrienden in West-Vlaanderen

Vlaamse Ardennen voor de streek van Aalst [...]”¹⁸¹

Aan de reeds geciteerde Bruynseels gaf Pauli een gelijkaardige uitleg, maar hij legde hierbij meer rechtstreeks de nadruk op het ontstaan van het SMF:

“Na een gewelddadige betoging, die aanvankelijk begon als een mars voor amnestie, moest worden uitgekeken naar een ander [sic] naam, een aanvaardbare naam. ‘Oud-Oostfrontstrijders’ was te geladen en kon niet door de beugel voor de overheid. Toen werd besloten, aldus Toon Pauli, de naam van de Heilige Sint-Maarten te gebruiken; de Heilige die zijn mantel in twee scheurde om te delen [...]”¹⁸²

De betoging waar Pauli het over heeft en die de aanleiding vormde tot de ontbinding, is de hoger genoemde Fosty-actie, die voor problemen had gezorgd binnen het VVOOS. Omdat een groep radicale Vlaams-nationalisten op de IJzerbedevaart actie had gevoerd voor amnestie en tegen de CVP, en hierbij de Belgicistische menigte had geprovoceerd, besloten een aantal weerstandsorganisaties een tegenreactie te organiseren. Het “*Comité d’Appel au Pays*”, dat een jaar tevoren opgericht werd om de acties van de toenmalige minister van justitie inzake genade- en strafvermindering op de korrel te nemen, trok het voortouw. Dit comité stond onder leiding van later FDF-senator Jean Fosty, en het organiseerde een ‘herstelbedevaart’ naar het kamp van Breendonk en de IJzertoren in Diksmuide.¹⁸³ Hierop werd door het Katholiek Vlaams Hoogstudenten Verbond (KVHV) van Gent en Leuven gereageerd door een “*Comité voor Beroep op het Volk*” in het leven te roepen en een tegenmanifestatie op poten te zetten. Deze manifestatie werd verboden

¹⁸¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘DB/AP 2 december 1969 aan de Heer Dr. H. Gravez’.

¹⁸² K. Bruynseels, loc. cit.

¹⁸³ C. Kesteloot, “Jean Fosty”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 1167.

en zeer nauw in de gaten gehouden door de veiligheidsdiensten, waardoor de tegenbetoging op zondag 25 oktober 1953 niet tot in Diksmuide geraakte. De politie deed er alles aan om de tegenmanifestanten te beperken, zo vatte de politie in Gent post aan de kerken om na de mis de studenten op te pakken.¹⁸⁴ Het is dan ook niet onmogelijk dat, gezien de agitatie die er op dat moment in Vlaanderen heerste en gezien de waarschijnlijkheid dat Verbondsleden aan deze actie deelnamen, de politiediensten het VVOOS dwongen te ontbinden.

Ook Seberechts¹⁸⁵ en Vannitsen¹⁸⁶ beschrijven, kort, de ontbinding van het verbond en het ontstaan van het SMF als een beslissing van overheidswege die deel uitmaakte van de repressiepolitiek, en wijzen eveneens op de gedecentraliseerde werking die de ontbinding tot gevolg had.

Een andere bron uit 1969 is een brief van de hand van Dries Callens, waarin hij beschrijft dat het verbond “*door onnozele en persoonlijke vete's [sic]*” uiteenviel.¹⁸⁷ Dit geeft een andere kijk op de ontbinding of biedt op zijn minst een bijkomende verklaring. Aangezien Callens normaliter Kortrijk moest vertegenwoordigen op de buitengewone algemene vergadering van 16 januari 1955, maar zich door ziekte moest verontschuldigen, en dus op het moment van ontbinding deel uitmaakte van de leiding van het VVOOS, kan dit als waarheidsgetrouw beschouwd worden en kan er vanuit gegaan worden dat dit zal meegespeeld hebben in de beslissing om het verbond te ontbinden.¹⁸⁸

Gezien de verschillende opvattingen die, zoals gezien, leefden binnen de oostfrontgemeenschap en sterke staatscontrole die er op groepen van voormalige collaborateurs tijdens de repressie van kracht was, kan aangenomen worden dat beide factoren, die in de brieven aan bod kwamen, de ontbinding van het VVOOS konden hebben beïnvloed.

Uit de statuten van het SMF valt op te maken dat ongeveer een maand na de Fosty-actie, die volgens Pauli e.a. de onmiddellijke oorzaak was voor de ontbinding van het VVOOS, de Antwerpse gewezen oostfronters, op 24 november 1953, zich afscheurden van het

¹⁸⁴ B. De Wever, *De Fosty-actie. Vijftig jaar geleden in Vlaanderen*, in: < <http://www.n-va.be/nieuws/opinie/de-fosty-actie-vijftig-jaar-geleden-vlaanderen>>, geraadpleegd op 26.07.2013.

¹⁸⁵ F. Seberechts, *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*, Antwerpen/Brussel, Globe en Perspectief Uitgaven, 2002, p. 170.

¹⁸⁶ I. Vannitsen, *loc. cit.*

¹⁸⁷ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Dries Callens aan Mijnheer Coens. Kortrijk, 24-11-69’.

¹⁸⁸ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Buitengewone Algemene Vergadering van V.V.O.O.S. te Gent op 16/1/55’, 2 p.

VVOOS. De ontbinding van die laatste was pas een feit op 16 januari 1955 na de buitengewone algemene vergadering te Gent. SMF was op deze ontbinding met een delegatie aanwezig, met o.m. van den Brande. Ook in Gent hadden gewezen oostfronters zich reeds afgescheurd, als “Vriendenkring Sneyssens”¹⁸⁹, zo blijkt uit het verslag, en was eveneens aanwezig met een delegatie, met o.m. Oswald van Ooteghem. Daarnaast waren de verschillende afgevaardigden van de nog bestaande gewesten¹⁹⁰ van het verbond aanwezig. De kameraden van Gent en Antwerpen namen op voorstel van de raadsleden en op algemeen verzoek deel aan de vergadering. Daarbij verklaarden zij, overtuigd te zijn van de noodzaak tot eenheid van alle oostfronters, en akkoord te zijn verder samen te werken voor hetzelfde doel. Een opvallende afwezige was voorzitter de Gruyter. Hij had in een ontslagbrief op 9 december 1954 aan het secretariaat van het verbond aangekondigd dat aan zijn activiteit als voorzitter van het VVOOS vanaf 31 december 1954 een einde kwam. Zijn ontslag werd aanvaard door de algemene vergadering. De vergadering besliste ook om alle activiteiten van het verbond vanaf 1 januari 1955 neer te leggen. Daarnaast werd de ‘raad van de leiding’ ontbonden en ging men over tot de oprichting van een “Centrale Raad van Vlaamse oostfrontsoldaten”, die de taken moest overnemen van het VVOOS. De algemene vergadering besliste verder tot “de oprichting van gewestelijke Verenigingen zonder Winstbejag (V.Z.W.) [sic] naar het voorbeeld van het S. Maartensfonds [sic]”.¹⁹¹ Dit houdt de decentralisatie in van het voormalige VVOOS. Naast Sint-Maartensfonds Antwerpen en Vriendenkring Sneyssens Gent, ontstonden weldra Sint-Jorishulp Brussel, Sint-Maartensvrienden West-Vlaanderen en een oostfrontorganisatie de Vlaamse Ardennen voor de streek van Aalst.¹⁹²

De afscheuring van het SMF in zijn volledige waarheid in kaart brengen is aan de hand van de briefwisseling niet mogelijk.¹⁹³ Desalniettemin zou een goede interpretatie kunnen zijn, dat het VVOOS na de Fosty-actie onder druk van de staat moest ontbinden en dat het

¹⁸⁹ Sneyssens was de middeleeuwse Gentse vaandrig die met de vlag in de vuist sneuvelde.

Zie: F. Seberechts, *loc. cit.*

¹⁹⁰ Brussel (o.m. P. Claeys en B. Hendrickx, een naam die later in de geschiedenis van het SMF van belang is en een grote rol speelde in de afscheiding van Hertog Jan van Brabant); Brugge; Deinze; Gent (B. Vertriest, raadslid van het Verbond, maakte waarschijnlijk geen deel van de Gentse afscheurbeweging); Ninove (P. Van de Noortgate, later raadslid van SMF); Roeselare-Izegem; Waasland; Kortrijk (verontschuldigd); Leuven (verontschuldigd); Link. Scheldeoever (verontschuldigd).

¹⁹¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Buitengewone Algemene Vergadering van V.V.O.O.S. te Gent op 16/1/55’, 2 pp.

¹⁹² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘DB/AP 2 december 1969 aan de Heer Dr. H. Gravez’.

¹⁹³ Er waren tekenen van spanningen tussen de verbondsleiding en het Gewest Antwerpen, maar of deze voldoende waren om als reden te beschouwen voor de afscheuring valt te betwijfelen.

SMF zich daarop (als eerste van de gewesten) afscheurde. In Gent was volgens het verslag, in tussentijd van de Fosty-actie (25 oktober 1953) en de ontbinding van het VVOOS begin 1955, ook een zelfstandige oostfrontorganisatie ontstaan, Vriendenkring Sneyssens, met voormalig verbondsprominent Oswald van Ooteghem als lid. Deze organisaties konden op die manier met een schone lei beginnen. Zoals een nieuwe, minder compromitterende naam, waaruit het collaborerende verleden niet kon opgemaakt worden. Ook de stichtingsstatuten van de ‘vzw. Sint-Maartensfonds’ bewijzen dat zij de aandacht van de staatsveiligheid zo min mogelijk wilden trekken. Het doel van de nieuwe organisatie werd immers als volgt beschreven:

*“Art. 3. De vereniging stelt zich tot doel alle hulp, onder elke vorm, zo materieel als moreel, te verlenen, zonder enige beperking en aan alle noodlijdenden, in de breedste zin van het woord.”*¹⁹⁴

Deze omschrijving is heel algemeen. Er is geen verwijzing naar de Tweede Wereldoorlog, noch naar de oostfrontgemeenschap. Het SMF omschreef zich in haar stichtingsstatuut dus louter als een algemene humanitaire hulporganisatie. Al fungeerde ze officieus als hulporganisatie, specifiek voor ex-oostfronters. Ook het kiezen van de ondertekenaars van de stichtingsakte was strategisch. Het ging om mensen die allen nog in het bezit waren van hun burgerrechten.¹⁹⁵ Dit alles om geen argwaan te wekken en ‘under the radar’ van de Belgische Staatsveiligheid te blijven.

Over het lot van *Periodiek Contact* werd eveneens beslist op de buitengewone algemene vergadering van het VVOOS. Volgens het verslag was en werd *Periodiek Contact* geschorst. De algemene vergadering behield het recht het tijdschrift opnieuw te laten verschijnen wanneer zij dat wenste en mogelijk achtte.¹⁹⁶ Nadat de Gruyter verantwoordelijke uitgever af was, in 1954, nam Godelieve Criel dit over tot 1957, wanneer de verschillende gedecentraliseerde gewesten besloten *Periodiek Contact* opnieuw uit te geven.¹⁹⁷ Dit wordt uitgebreider uiteengezet in het volgende hoofdstuk.

¹⁹⁴ Belgisch Staatsblad, n. 3193, 12 december 1953, pp. 1186.

¹⁹⁵ F. Goedbloed, *op. cit.*, p. 429.

¹⁹⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Buitengewone Algemene Vergadering van V.V.O.O.S. te Gent op 16/1/55’, 2 p.

¹⁹⁷ B. De Wever, “Periodiek Contact”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 2424.

3 Het Sint-Maartensfonds van 1953 tot 1960

In dit hoofdstuk wordt de evolutie van het Sint-Maartensfonds doorheen de jaren vijftig beschreven, wanneer het als een zelfstandige en lokale oud-oostfrontstrijdersorganisatie in Antwerpen fungeert.

Eerst zal de Belgisch-Vlaamse politieke context van de jaren vijftig uiteengezet worden. Hierbij wordt, logischerwijs, de nadruk gelegd op de politieke ontwikkelingen die de oud-oostfrontstrijders aanbelangden en die zich binnen het collaboratiemilieu voltrokken. Vervolgens zal de interne werking en de politieke oriëntatie van het onderzoeksobject worden toegelicht. Dit zal gebeuren aan de hand van de briefwisseling van de interne werking van het Sint-Maartensfonds. Het is echter niet evident om aan de hand van briefwisseling een uitgebreid en diepgaand beeld te krijgen van een organisatie, maar aangezien het de enige bron was in het archief van het SMF die informatie verschafte over de interne werking voor deze periode, was er geen andere keuze. Brieven uit 1954 ontbreken in dit archiefbestand en brieven van het jaar 1955 zijn eerder schaars te noemen, zeker ten opzichte van het aantal brieven uit de daaropvolgende jaren.

In dit hoofdstuk zal vooral de mate van continuïteit met het VVOOS nagegaan worden in de interne werking. Omdat vooral wat betreft de aanwezigheid van concurrerende strekkingen binnen het fonds, zoals in het VVOOS, mogelijks voor interne strubbelingen hebben gezorgd.

3.1 Politieke context

Bij de bevrijding in september 1944 werd het VNV uit de Belgische politiek verbannen, waardoor er geen Vlaams-nationalistische partij meer was. Hierdoor verloren veel Vlaamse incivieken ‘hun’ politieke partij. Het opstarten van een nieuwe Vlaams-nationalistische politieke formatie was kort na de oorlog niet evident. Het Vlaams-nationalisme en de Vlaamse Beweging werd namelijk onvoorwaardelijk gelijkgeschakeld aan de collaboratie, waardoor een dergelijk politiek initiatief met argusogen zou bekeken worden. Velen durfden dan ook geen Vlaams-nationalistische actie op het getouw te zetten. Vaak was het ook praktisch niet mogelijk, aangezien vele oud-collaborateurs in de repressie een verbod hadden gekregen op politieke activiteit of deelname aan verenigingsleven.

Toch kwam de Vlaamse Beweging kort na de bezetting geleidelijk op gang. Eerst gebeurde dit onder het mom van sociaal-culturele organisaties. Al in 1949 werden de eerste pogingen ondernomen tot het vormen van Vlaams-nationale partijen. In mei werd zowel de *Volksunie* als de *Vlaamse Concentratie* opgericht. De eerste partij verdween al snel. De Vlaamse Concentratie daarentegen nam deel aan de parlements- en provincieraadsverkiezingen van 1949 en aan de gemeenteraadsverkiezingen van 1952. De partij bestond voornamelijk uit katholieke Vlaamsgezinde oud-collaborateurs, met als belangrijkste agendapunt het stopzetten van de repressie. Na de verkiezingen van 1952 verdween de Vlaamse Concentratie door het uitblijven van verkiezingsresultaten en de opkomst van nieuwe initiatieven. In november 1954 werd de *Volksunie* opgericht.¹⁹⁸ Zij rekruteerde voornamelijk Vlaams-nationale repressieslachtoffers. De eis voor amnestie stond, naast het federalisme, dan ook centraal. Het lukte de partij echter niet om een grote achterban te verwerven. Haar kiespubliek beperkte zich tot incivieken en hun familieleden. De partij raakte in de beginjaren dan ook niet buiten de grenzen van de subcultuur waaruit het ontstond. Dit had echter vooral te maken met het feit dat enkele Vlaamse politici binnen de Christelijke Volkspartij (CVP) al vrij snel na de oorlog ijverden voor Vlaams-nationale waarden en voor een verzwakking van de repressie. Louis Kiebooms was zo iemand.¹⁹⁹ Kiebooms bracht, door zijn betrokkenheid bij het anti-

¹⁹⁸ F. Seberechts, “Vlaams-nationalistische partijen”, *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, pp. 3350-3351.

¹⁹⁹ M. Beyen, “Zwart wordt van langs om meer de Vlaamsgezinde massa”, in: J. Gotovitch en C. Kesteloot, eds. *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent, Academia Press, 2002, pp. 108-109.

nationaalsocialistische Nederlands persagentschap *De Katholieke Wereldpost*, het grootste deel van de oorlog door als politieke gevangene in het concentratiekamp van Sachsenhausen. Hierdoor verwierf hij een moreel gezag, waardoor hij zich in het parlement kon inzetten voor delicate onderwerpen als genadeverlening aan incivieken, het verzwakken van de repressie- en epuratiewetgeving en vanaf het midden van de jaren 1950 amnestie. Hij was de drijvende kracht achter het amnestiecongres van het Verbond van het Vlaams Verzet in 1957. Kiebooms was tevens in 1961, samen met de Brit Peter Benenson, een van de initiatiefnemers van Amnesty International.²⁰⁰

Binnen de katholieke publieke opinie, die een meerderheid vormde in Vlaanderen, was de sympathie voor het Vlaams-nationalisme nooit helemaal verdwenen. In 1947 betuigde zij ook openlijk haar steun aan de oud-collaborateurs. Van groot belang hierbij was de rol van een aantal geestelijken, die een groot medeleven toonden met politieke gedetineerden en de wreedheden van de repressie aanklaagden. Daarnaast begonnen ook katholieke studentenverenigingen hun medeleven te tonen en zich te engageren voor amnestie. De IJzerbedevaart van 1953, die hierboven reeds aan bod kwam, groeide uit tot een openlijk eerbetoon aan de oostfrontstrijders en tot een demonstratie voor amnestie.²⁰¹ De motor achter de amnestieactie op deze IJzerbedevaart was de *Jong Nederlandse Gemeenschap*, dat begin 1950 opgericht werd door Karel Dillen en oud-oostfrontstrijder, Toon van Overstraeten. Het was voornamelijk een Antwerps initiatief. Na 1953 bloedde het actievoerend karakter van de Jong Nederlandse Gemeenschap dood en vanaf 1956 tot 1963 ging de organisatie zich vrijwel uitsluitend bezighouden met het uitgeven van het blad *Dietsland Europa*. Het tijdschrift kreeg al gauw een leidinggevende rol binnen de Vlaamse Beweging.²⁰²

De Volksunie (VU) had het niet gemakkelijk in de eerste jaren van haar bestaan. Zij had direct te maken met een politieke en maatschappelijke crisis, de schoolstrijd. Als oplossing voor dit probleem schoof de VU “schoolvrede door federalisme” naar voor. Het maatschappelijk debat werd overheerst door dit zuilgebonden probleem, met als consequentie voor de VU dat een groot deel van haar potentiële kiezers uit de Vlaams Beweging zich achter de klassieke partijen schaarden. De verkiezingen van 1958 bleken voor de VU dan ook een ontgoocheling. Enkel partijvoorzitter Frans van der Elst werd verkozen. Na deze verkiezingen trachtte de VU zich meer op te werpen als dé politieke eenheidspartij van de Vlaamse Beweging, door deel te nemen aan verscheidene

²⁰⁰ G. Heylen, “Louis Kiebooms”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 1715.

²⁰¹ M. Beyen, *loc. cit.*

²⁰² J. Creve, “Jong Nederlandse Gemeenschap (JNG)”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 1579.

manifestaties voor amnestie die georganiseerd werden door Vlaamse cultuurverenigingen. Binnen de subcultuur waaruit de VU ontstond, kende de partij ook enkele tegenstanders. Het ging hierbij vooral om radicale Vlaams-nationalisten, oud-collaborateurs, die niet konden leven met de democratische en parlementaire ingesteldheid van de partij.²⁰³

In de jaren vijftig waren er ook nog enkele nationaalsocialisten die zich gingen verenigen. In 1951 was er een initiatief van Guido Lauwers en oud-oostfrontstrijder Alfons Rongé, de *Vlaamse Sociale Beweging*. De beweging gaf het blad *Alarm* uit en maakte deel uit van de Nationaal-Europese Sociale Beweging, die door de Nederlandse oud-SS-officier Paul van Tienen wed geleid, en in 1955 door de Nederlandse regering werd verboden.²⁰⁴ De Vlaamse Sociale Beweging beschikte over kernen in Antwerpen, Gent en Brussel. Het zocht contact met de VU maar kreeg met heel wat tegenstand te maken. In 1957 verdween de beweging.²⁰⁵

²⁰³ F. Seberechts, *op. cit.*, p. 3351.

²⁰⁴ F. Uytterhaegen en E. Verhoeven, *De kreeft met de zwarte scharen, 50 jaar rechts en uiterst rechts in België*, Gent, Masereelfonds, 1981, p. 87.

²⁰⁵ J. Creve, "Vlaams Sociale Beweging (VSB)", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 3478.

3.2 Interne werking

3.2.1 Algemeen

In het vorige hoofdstuk werd het ontstaan van het Sint-Maartensfonds Antwerpen beschreven. Op 12 december 1953 werd de vereniging zonder winstoogmerk opgericht. De organisatie was de voortzetting van het VVOOS Gewest Antwerpen en er kan dan ook vanuit gegaan worden dat er in wezen weinig veranderde, afgezien van het lokaal en zelfstandig karakter. Net als het VVOOS, profileerde het SMF zich van bij het begin als een hulporganisatie. Hiervoor beschikte het fonds over een sociale dienst en zoekdienst, die verder uitgebreid toegelicht zullen worden. Naast de hulpverlening, stond de kameraadschappelijke band tussen de leden centraal met als doel het creëren van een oostfrontergemeenschap. Het SMF organiseerde tombola's, 'bonte avonden', kerstfeestjes, bals, enz. waar oude strijdmakkers elkaar konden weerzien.²⁰⁶ De andere zelfstandige oud-oostfrontersverenigingen organiseerden gelijkaardige evenementen. Ondanks dat zij nu zelfstandig functioneerden, nodigden ze elkaar altijd uit voor zulke aangelegenheden en bezochten ze elkaars feesten.²⁰⁷

Daarnaast stond het herdenken en het brengen van hulde aan de gesneuvelde kameraden eveneens steeds centraal. Tot in 1953 werd hiervoor in Gent een 'Reimond Tollenaere'-herdenking gehouden onder impuls van het VVOOS. In 1956 hernam Vriendenkring Sneyssens, de opvolger van het VVOOS Gewest Gent, deze jaarlijkse traditie (infra).²⁰⁸ Ook ondernamen de SMF'ers jaarlijks een bedevaart naar Münstereifel in Duitsland. De eerste was op zondag 2 september 1956.²⁰⁹ Deze bedevaart werd gehouden op het kerkhof in Bad-Münstereifel, waar zich de graven bevonden van twee Vlaamse vrijwilligers, Rudolf De Cavel en Frans Libbrecht, die in september 1944 en in februari 1945 aan het westelijk front waren gesneuveld in gevechten met Amerikaanse troepen. Dit

²⁰⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'St. Maartensfonds v.z.w. aan Kd. Jos Delafaille. Waarde Kameraad, wij hebben het genoeg U uit te nodigen op onze Landelijke Oud-Soldatenavond. Antwerpen, 16 september 1955.

²⁰⁷ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'Postkaart van De Smedt Marc aan Van Ormelingen. Antwerpen, 24 november 1955'.

²⁰⁸ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'Frank Roose aan SMF Antwerpen. Betr: Heldenhulde. Mariakerke, 1 december 1955'.

²⁰⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'St. Maartensfonds v.z.w. aan Mijnheer en Mevrouw Arnouts. Betr: Bedevaart Munstereifel. Antwerpen, 9 augustus 1956'.

huldemoment werd met de steun van het Stadsbestuur van Bad-Münstereifel georganiseerd door een “Europees Comité voor Heldenhulde”, dat geleid werd door de voormalige *SS-Unterscharführer* Albert Rongé (supra) en door Pieter Van Rossem jr. Aangezien het voor de oostfronters niet mogelijk was om hun gesneuvelde kameraden in eigen land te herdenken, was het de bedoeling van het comité om in de loop van de volgende jaren de lijken van enkele honderden gesneuvelde Vlaamse kameraden over te brengen en te begraven in Bad-Münstereifel. Dit gebeurde echter niet.²¹⁰ Ter gelegenheid van de tweede bedevaart, in 1957, werd een heldenhuldezerk opgericht ter ere van de gevallen Vlamingen.²¹¹

De eerste voorzitter van het SMF Antwerpen was Urbain Stappaerts, die tevens medeoprichter was.²¹² Hij werd als voorzitter opgevolgd door Frans de Landsheer. De vroegste vermelding in de briefwisseling van het SMF van hem als voorzitter was op 23 februari 1958.²¹³

Ondertussen had het SMF samen met St. Jorishulp (Brussel), Vriendenkring Sneyssens (Gent) en St. Maartensvrienden (West-Vlaanderen) beslist om *Periodiek Kontakt* (PK, nu progressief gespeld) opnieuw uit te geven als overkoepelend oostfrontersblad (infra).²¹⁴ Ongeveer op hetzelfde moment, vanaf omstreeks augustus 1957 kreeg het SMF te kampen met enkele interne moeilijkheden. De problemen begonnen met het ontslaan van de toenmalige penningmeester Lode Van Bladel, die niet meer kwam opdagen op de vergaderingen van het dagelijks bestuur en de vergaderingen van *Periodiek Kontakt*.²¹⁵ Van Bladel wees op de malaise die er in de gemeenschap heerste, door een ‘klikjespolitiek’ en het gebrek aan een vast lokaal. Nadat de beslissing genomen werd om bij een werkend lid thuis te vergaderen, besloot de penningmeester het geld van het SMF te bevriezen. Hij verdacht enkele leden ervan “*het SMF naar zich toe te halen*”.²¹⁶ Het bestuur ontkende dit en zei enkel de malaise te willen overwinnen en de werking te

²¹⁰ F. Seberechts, *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*, Antwerpen/Brussel, Globe en Perspectief Uitgaven, 2002, pp. 173-174.

²¹¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘St. Maartensfonds v.z.w. aan Bert Vertriest. Antwerpen, 2 maart 1957’.

²¹² *Belgisch Staatsblad*, n. 3193, 12 december 1953, pp. 1186-1187.

²¹³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Voorzitter van het SMF Frans de Landsheer aan de heer A. Cool voorzitter ACV. Antwerpen, 23 februari 1958’.

²¹⁴ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Vriendenkring Sneyssens aan St. Maartensfonds; St. Jorishulp en St. Maartensvrienden. Betr: heruitgave van P.C. in gedrukte vorm. Gent, 21 juli 1956’.

²¹⁵ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Sint-Maartensfonds v.z.w. aan kd. Lode Van Bladel. Antwerpen, 7 september 1957’.

²¹⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Handgeschreven brief van Van Bladel aan het Sint-Maartensfonds. Mortsel, 29 augustus 1957’.

doen hervatten.²¹⁷ Aangezien de voormalige penningmeester nog geld van het fonds in zijn bezit had, dreigden ze met gerechtelijke stappen. Hiertoe kwam het niet aangezien Van Bladel gedurende één jaar het bedrag in schijven terugbetaalde.²¹⁸ In een brief van oktober 1957 werd ook aangegeven dat er heel wat moeilijkheden waren; wat deze precies waren, werd niet verduidelijkt. Wel waren ze blijkbaar van die aard dat het bestaan van het SMF onzeker was.²¹⁹ Om dit tegen te gaan werd een grondige reorganisatie op poten gezet.²²⁰ Meer details zijn hierover niet terug te vinden in de briefwisseling. Een brief van begin februari 1958 toont wel aan dat er op dat moment nog geen beterschap te merken was. Er werd gesproken over “*de labiliteit van het Sint Maartensfonds en PK*”.²²¹

Ondanks de interne problemen dacht het SMF Antwerpen aan de uitbreiding van haar vzw. Op de algemene vergadering van 10 februari 1957 was een afvaardiging aanwezig uit het Waasland. Er werd beslist om op 3 maart 1957 in Sint-Niklaas te vergaderen over de oprichting van een afdeling Waasland.²²² Uit een brief van 18 december 1957 van Emiel Beaufays aan Leo Verbeke, de toekomstige voorzitter van het Gewest Waasland, werd duidelijk dat de stichting op dat moment pas afgerond werd, aangezien de definitieve kaders toen pas op punt stonden.²²³ Op 27 april 1958 werd nog een nieuwe kern gesticht door het SMF Antwerpen, namelijk in Limburg.²²⁴

Ter afsluiting van deze periode van uitbreiding en interne moeilijkheden, werden op 6 december 1958, vijf jaar na de oprichting, de statuten gewijzigd. Georges Lybaert, oprichter van het SMF in 1953, werd de nieuwe voorzitter en de gewestvoorzitter van Waasland, Leo Verbeke, en Emiel Beaufays, de verantwoordelijke voor de zoekdienst in Waasland, werden de afgevaardigde beheerders. Dit officialiseerde de stichting van het

²¹⁷ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Sint-Maartensfonds v.z.w. aan kd. Lode Van Bladel. Antwerpen, 7 september 1957’.

²¹⁸ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Georges Lybaert, afgevaardigde beheerder voor SMF aan De Heer Van Bladel L. s.l., 21 Juni 1958’.

²¹⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘St. Maartensfonds Antwerpen Sekretariaat, Frans De Landsheer aan Dhr. Jef Geukens. Antwerpen, 29 oktober 1957’.

²²⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘SMF Antwerpen p/a Fr. de Landsheer aan Dhr. Roger Sanctorum. Antwerpen, 4/12/57’.

²²¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Mil Hofman aan Van Den Branden. Waarde Kameraad Van Den Branden, van Kd. De Landsheer ontving ik een schrijven. Antwerpen, 14-2-1958’.

²²² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘St. Maartensfonds v.z.w. Antwerpen. Tekst P.K. maart nummer. Rubriek: Organisatieleven St. Maartensfonds’.

²²³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Beaufays Em. voor St Maartensfonds Waasland aan den heer Leo Verbeke. Sint Niklaas Waas, 18/12/1957’.

²²⁴ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘St. Maartensfonds Antwerpen aan Dhr. V.D. Stichelen Leo. Leo, op morgen 27/4 gaat het S.M.F. Antwerpen over tot de stichting van een kern in Limburg. Antwerpen, 26 april 1958’.

Gewest Waasland. Daarnaast werd het doel van de vereniging gewijzigd. Zoals in het vorige hoofdstuk werd beschreven, werd het doel van het SMF in 1953 zeer algemeen beschreven. In 1958 omschreef men het doel reeds iets specifiek:

*“De vereniging stelt zich tot doel alle hulp, onder elke vorm, zo materieel als moreel, te verlenen aan alle noodlijdenden, verminkten en hunne families; het verdedigen van hun rechten; het opzoeken van vermisten van de oorlog negentienhonderd één en veertig-negentienhonderd vijf en veertig.”*²²⁵

Met mondjesmaat werd het doel van het SMF officieel verder gespecificeerd, waardoor het ware karakter meer en meer zichtbaar gemaakt werd. De opname van ‘verminkten en hunne families’ was een nieuw toevoegsel, alsook de verwijzing naar de juridische bijstand, het opzoeken van vermisten en de verwijzing naar de Tweede Wereldoorlog. Toch werd het oostfrontkarakter nog steeds verzwegen. Het verschil tussen de beschrijving van het doel in de statuten van 1953 en die van 1958, toonde de gewijzigde tijdsgeschiedenis. In 1953 moest het doel nog zo breed mogelijk beschreven worden, aangezien de repressie nog volop bezig was en de controle van de staat veel strenger was. In 1958 kon men, tot op een bepaalde grens, het doel van de organisatie al wat gerichter beschrijven. Toch was het nog te vroeg om het ware karakter te onthullen, namelijk dat het een hulporganisatie was voor oud-oostfronters.

Op 2 mei 1959 verstuurde het SMF Antwerpen een brief naar de andere lokale oostfrontorganisaties waarin het fonds opriep tot een nauwere samenwerking. Het SMF had Vriendenkring Sneyssens verzocht om een landelijke vergadering te organiseren waarin de oprichting van een landsleiding en indien mogelijk een vzw. besproken ging worden.²²⁶ Wat het resultaat van deze vergadering was, werd niet in de briefwisseling teruggevonden.

3.2.2 Zoekdienst

Na de afscheuring van het VVOOS veranderde er voor de zoekdienst van het SMF Antwerpen weinig, om niet te zeggen niets. De zoekdienstwerking naar vermisten ontstond al in gevangenschap. Verschillende gedetineerde oud-oostfrontstrijders begonnen lijsten aan te leggen voorzien van getuigenissen over gesneuvelde

²²⁵ Belgisch Staatsblad, n. 4083, 6 december 1958, pp. 1512.

²²⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘SMF aan St. Jorishulp. Waarde kameraden, Zoals U uit bijgevoegd schrijven kunt merken. S.l., 2 mei 1959’.

frontkameraden. Hieruit groeide de eerste georganiseerde zoekdienst in 1950 die de naam “Berkenkruis” kreeg. Deze georganiseerde dienst was voornamelijk het werk van Leo Hoes en bevond zich in Antwerpen.²²⁷ Leo Hoes sloot zich aan bij het Verbond van Vlaamse Oud-oostfrontstrijders.²²⁸ Ten tijde van het VVOOS bleef de zoekdienst gelokaliseerd in Antwerpen. Na het uiteenvallen van het VVOOS en de gedecentraliseerde werking die hier op volgde, was het SMF Antwerpen de enige van de zelfstandige oostfrontverenigingen die over een georganiseerde zoekdienst beschikte.²²⁹ In de briefwisseling van het SMF bevindt zich de tekst die opgestuurd werd naar de drukker om in het maartnummer van 1957 van *Periodiek Kontakt* te verschijnen. Het document bespreekt de verslagen van de verschillende diensten die aan bod kwamen op de jaarlijkse algemene vergadering van het SMF Antwerpen op 10 februari 1957. Het verslag over de zoekdienst tijdens de algemene vergadering was uitgebreid en behandelde de activiteiten van die dienst sedert haar ontstaan. Het document is samenvatting van dat verslag en is uiterst interessant om een beeld te krijgen van de werking van de dienst. Er werd reeds gezegd dat Hoes de verantwoordelijke was van de zoekdienst van het VVOOS. In 1953 nam van den Brande het van Hoes over. Van den Brande leidde de zoekdienst tot 1955, waarna Ernst Van Ormelingen hem aflastte. Die laatste droeg aan het begin van 1957 zijn mandaat over aan Frans De Landsheer. Het SMF had tevens een zoekdienstleider in Duitsland, Peter de Vuyst, die het contact regelde met verschillende Duitse instanties. Het SMF werkte, voor het opsporen van vermisten, immers samen met allerlei Duitse en Belgische instellingen. Zij had contacten met de Suchdienst Langemarck (Peter de Vuyst), de Deutsche Kriegsgräberfürsorge, het Duitse en het Belgische Rode Kruis, de afdeling ‘opzoeking naar vermisten’ van het ministerie van Volksgezondheid, en ‘de Franse militaire missie in Berlijn’. De zoekdienst trachtte ook vermiste oud-oostfronters op te sporen in de Russische gevangenkampen, hiervoor nam het contact op met de Russische ambassade in Brussel maar tot in 1957 had dit nog niets opgeleverd.²³⁰ De zoekdienst werkte verder samen met hulporganisaties voor vrijwillige oud-oostfrontsoldaten van andere landen, zoals de Nederlandse Stichting HINAG (Hulp aan Invalide Oud oostfrontstrijders, nabestaanden, politieke gevangenen e.a.)²³¹ en de Duitse HIAG

²²⁷ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Tekst P.K. Maart. Rubriek Zoekdienst’.

²²⁸ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Peter Claeys VVOOS Secretariaat aan Heer Leo Hoes. Brussel, 15 Januari 1953’.

²²⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘F. Roose voor Vriendenkring Sneyssens aan SMF. Mariakerke, 30-12-1955’.

²³⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Tekst P.K. Maart. Rubriek Zoekdienst.’

²³¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘T/M. Stichting “Hinag” aan het Bestuur v/h St. Maartensfonds. Den Haag, 19 Maart 1957’.

(Hilfsgemeinschaft auf Gegenseitigkeit der Soldaten der ehemaligen Waffen-SS)²³². Deze organisaties speelden elkaar informatie door omtrent vermiste personen. Ook werden er zogeheten ‘zoekdiensttreffen’ georganiseerd, voornamelijk in Duitsland door de HIAG. In de jaren vijftig was dit een jaarlijkse aangelegenheid in Minden of in Hameln. Deze internationale samenkomsten van voormalige Waffen-SS’ers hadden een kameraadschappelijk en nostalgisch karakter maar waren ook van groot belang voor het opsporen van vermisten door het ruilen van informatie.²³³ De deelname van Belgische oud-oostfronters werd argwanend bekeken door de buitenwereld. Naar aanleiding van een artikel in “De Standaard” van 18 oktober 1956 over de deelname van Vlaamse en Waalse oud-oostfrontstrijders aan een internationale bijeenkomst in Duitsland, getiteld “De bedrijvigheid van de Waffen SS”, verstuurde de secretaris van het SMF een brief naar de redactie om een rechtzetting te eisen. In dit artikel, zo verklaarde hij in de brief, werd geen enkele aandacht gevestigd op het feit dat deze bijeenkomst georganiseerd werd om vermiste soldaten op te sporen. Waarschijnlijk had dit artikel vooral aandacht voor het, al dan niet, SS-karakter van de bijeenkomst. De secretaris expliciteerde de resultaten van dit treffen en drukte erop dat het ministerie van Volksgezondheid en van het Gezin, het Rode Kruis van België en de Veiligheid van de Staat op de hoogte waren van hun activiteit.²³⁴ Dit lijkt ook te kloppen. Bewijs hiervoor is een brief naar het ministerie van Justitie, waarin het doel van de bijeenkomst werd uitgelegd en waarin werd verklaard en bewezen dat bovengenoemden op de hoogte waren van die activiteit. Deze brief naar het ministerie van Justitie was bedoeld om te zorgen dat de Vlaamse deelnemers die nog in voorwaardelijke vrijheid verkeerden geen problemen zouden ondervinden van hun deelname aan het *Zoekdiensttreffen*.²³⁵ Er werden ook landelijke zoekdiensttreffen gehouden met de verschillende Vlaamse oostfrontverenigingen. Tot in 1953 werd in Gent jaarlijks een *Hulde aan Reimond Tollenaere en de gesneuvelde oostfrontstrijders* georganiseerd, zoals in een vorig hoofdstuk werd toegelicht. Dit initiatief werd in 1954 stopgezet door innerlijke twisten in de toenmalige VVOOS. Eind 1955 nam Vriendenkring Sneyssens uit Gent de beslissing om “*deze blijk van herdenking, hulde en eerherstel aan onze gevallen kameraden*” terug in te richten op zondag 22 januari 1956.

²³² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Hiag Minden. Lieber Kamerad! Vielen Dank für... Minden, 12. August 56’.

²³³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Peter de Vuyst aan het SMF. Beste Kameraad, Gisteren hadden we hier een Hiag vergadering... Hameln, den 2. Juni. 57.’.

²³⁴ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Secretaris SMF aan redactie van “De Standaard”. Antwerpen, 20 oktober 1956’.

²³⁵ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Aan het Ministerie van Justitie Dienst R.V.V. Ter attentie van de Heer Directeur Cloettens. Antwerpen, 20 oktober 1956’.

Het SMF werd medeoprichter.²³⁶ Ook St. Jorishulp (Brussel) en St. Maartensvrienden West-Vlaanderen werden hierbij betrokken. Dit evenement voorzag een zoekdiensttentoonstelling, die georganiseerd werd door Oswald van Ooteghem. Aangezien het SMF beschikte over de enige georganiseerde zoekdienst in Vlaanderen, werd hen gevraagd om mee te helpen en hun materiaal, een kaartstelsel met foto's van vermisten, ter beschikking te stellen.²³⁷ Zulke evenementen lokten veel mensen en waren van groot belang voor het verkrijgen van informatie over vermiste personen en voor de melding van nieuwe gevallen.

Van 1950 tot begin 1957 waren 342 vermistengevallen bekend, waarvan 54 gevallen konden worden opgelost. De zoekdienst van het SMF kon 8 kameraden levend terug vinden, 4 hiervan zaten nog steeds in Russische krijgsgevangenkampen. Van 46 kameraden kon het overlijden worden vastgesteld en medegedeeld aan de nabestaanden en van 8 gevallen kon de juiste graflijning gevonden worden. De zoekdienstberichten werden opgenomen in het *'t Pallieterke* en *Handelsblad*, alsook *'de bladen van de Volksunie'*, met de bedoeling zoveel mogelijk reacties te krijgen en zo informatie in te winnen. Ondanks dat de resultaten van de zoekdienst slechts beperkt waren en de zoekacties moeizaam verliepen, werd de zoekdienst gezien als één van hun belangrijkste functies van het fonds en als een plicht ten opzichte van hun gesneuvelde kameraden.²³⁸

3.2.3 Sociale Dienst

De sociale dienst van het SMF Antwerpen hield zich, net zoals tijdens het VVOOS, bezig met het verschaffen van materiële en morele hulp aan noodlijdenden, het bieden van hulp aan verminkten en het verstrekken van bijstand aan oud-oostfrontstrijders die nog steeds gevangen zaten.²³⁹ Daarnaast hielp de sociale dienst ook met het vinden van werk voor werkloze kameraden.²⁴⁰ Aan de hand van een brief uit 1957 kan de situatie geschetst worden waarin een voormalig oostfronter en zijn gezin zich na de oorlog kon bevinden.

²³⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'Frank Roose aan SMF Antwerpen. Betr: Heldenhulde. Mariakerke, 1 december 1955'.

²³⁷ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'F. Roose voor Vriendenkring Sneyssens aan SMF. Mariakerke, 30-12-55'.

²³⁸ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'Tekst P.K. Maart. Rubriek Zoekdienst.'

²³⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'Frans De Landsheer aan de redactie van "Le Matin". Mijne Heren, Betr: Uw uitgave van. Antwerpen, 8 april 1958'.

²⁴⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'St. Maartensfonds v.z.w. Antwerpen. Tekst P.K. maart nummer. Rubriek: Organisatieleven St. Maartensfonds'.

Dit werd gemeld aan de sociale dienst van het SMF, die daarop al het nodige ondernam om de voormalige oostfronter en zijn gezin te helpen.

“De kameraad Franz Van de Genachte, 4 jaar oostfront heeft door Feindeinwirkung (vijandelijke actie) $\frac{3}{4}$ der longen verloren, en de hersenen dooreen gegooid. De dokters welke de man hier behandelen verklaren dat indien hij niet grondig en vakkundig behandeld worden hij een van de volgende maanden volledig zot zal worden. de man is gehuwd en vader van een kindje van twee jaar. Hij is sinds jaren onbekwaam tot werken. Door de vele ontberingen is de vrouw nu ook ziek geworden, hart en nierziekte, en kan ook niet meer werken. De man kan niet genieten van de werklozensteun en sinds men bij de Openbaren Onderstand gemerkt heeft dat hij oostfronter is heeft men hem alle steun onttrokken.

*De mensen kunnen de huishuur niet betalen en deze week zullen zij, bij vonnis van de rechter uit hunne woning gezet worden. wij zijn nu verplicht de familie Van de Genachte volledig te onderhouden.”*²⁴¹

De materiële en morele steun aan voormalige oostfrontsoldaten en hun families was veelzijdig. Zo konden gezinnen financieel worden bijgestaan, zoals het zojuist geciteerde voorbeeld aantoont. De dienst zocht werk voor kameraden die door hun verleden of door hun fysische handicap geen werk vonden. In Duitsland waren er veel werkmogelijkheden en via de contacten van de sociale dienst met de HIAG²⁴² en advertenties in *Der Freiwillige*, een naoorlogs Duits contactblad voor voormalig Waffen SS vrijwilligers, konden veel werkzoekenden daar terecht.²⁴³ De sociale dienst hielp veel oostfronters of nabestaanden door hen juridisch bij te staan. Hiervoor had de dienst contacten met enkele juristen zoals de bekende Antwerpse repressieadvocaat Herman Wagemans.²⁴⁴

Een van de belangrijkste taken van de sociale dienst was hulp bieden aan verminkte oud-oostfrontsoldaten. In de beginjaren van de hulporganisatie was men volledig op liefdadigheid van sympathisanten en hulp van de meer gegoede kameraden toegewezen.²⁴⁵ Via de verkoop van ‘Verminkte aandelen’ zamelde de dienst ook midden jaren vijftig geld

²⁴¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘SMF Secretariaat p/a Geert Willems aan de Heer Caspar Serno, Dortmund. Antwerpen, 5 oktober 1957’.

²⁴² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘SMF aan Hiag Hagen. Antwerpen, 14/8/56’.

²⁴³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘SMF aan “Der Freiwillige”. Zwei unserer Kameraden suchen Arbeit. Antwerpen, 6 juli 1956’.

²⁴⁴ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘SMF aan Dhr. Wagemans, advocaat. Wij zij zo vrij Uwe bemiddeling in te roepen om het volgende geval. Antwerpen, 26 November 1955’.

²⁴⁵ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘P.C. November nummer. Sociale Rubriek. Voor onze verminkte en pensioenberechtigde kameraden’.

in, ter bekostiging van kleine herstellingen aan prothesen en dergelijke.²⁴⁶ De verminkten en zieke oostfrontsoldaten konden gratis orthopedische zorgen, geneeskundige verzorging en hospitalisatie verkrijgen. De administratieve regeling hiervoor was gecompliceerd, waardoor bemiddeling van de sociale dienst wenselijk was.²⁴⁷ Een andere bijkomstigheid was dat deze gratis dienstverlening voor de gehavende oud-vrijwilligers zich in Keulen bevond, waardoor men zich naar het buitenland moest verplaatsen om gebruik te maken van deze dienstverlening. De Duitse Bondrepubliek gaf gratis prothesen aan oorlogsverminkten wiens kwetsuur opgelopen werd in dienst van het Duitse leger. Sinds 1950 is dit van toepassing maar in België slechts vanaf 1954.²⁴⁸ Daarnaast hadden verminkte oud-soldaten ook recht op een rente. Aan het bekomen van deze rente ging eveneens een lange administratieve weg vooraf. Peter de Vuyst, de eerder vermelde zoekdienstleider in Duitsland, was tevens verantwoordelijk voor de renteaanvragen van het SMF en regelde de contacten met de daartoe voorziene Duitse instanties.²⁴⁹ Het SMF Antwerpen was voor de renteverzorging van heel Vlaanderen verantwoordelijk.²⁵⁰ De sociale dienst gaf ook allerhande raad en hielpen veel mensen die, meestal naar Duitsland, wensten te emigreren.²⁵¹ De dienst bekommerde zich ook om de oostfrontsoldaten die nog steeds gevangen zaten, in België, meestal in St. Gillis of als politieke gevangene in krijgsgevangenkampen in Rusland. De gevangenen die in St. Gillis verbleven werden geholpen door een bedrag op hun kantinerekening te storten.²⁵² Een andere manier om hen financieel bij te staan waren de peterschap-acties.²⁵³ De sociale dienst ijverde ook voor de vrijlating van Vlaamse en

²⁴⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'SMF Antwerpen aan Raymond Annemans. Antwerpen, 2 februari 1956'.

²⁴⁷ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'P.C. November nummer. Sociale Rubriek. Voor onze verminkte en pensioenberechtigde kameraden'.

²⁴⁸ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'SMF aan Maurice Lejon (orthopedie en kunstledematen). Antwerpen, 21 april 1956'.

²⁴⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'SMF naar Peter de Vuyst. Antwerpen, 15 januari 1957'.

²⁵⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'Geert Willems aan Kd. Verleysen Jan. Antwerpen, 17 maart 1957'.

²⁵¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'St Maartensfonds aan de heer Faber Jan. In verband tot Uw persoonlijk aanvraag. Ter Stede, 9 februari 1959'.

²⁵² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'SMF aan K.V.H.V. Geachte Heren, in verband met uwe oproep voor stortingen ten voordele van de politieke gevangenen in St Gillis. Antwerpen, 24/12/1958'.

²⁵³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'St. Maartensfonds aan Dhr. Dr. De Bruycker. Betreft: Steunkaart. Antwerpen, 2 april 1958'.

Waalse oostfrontstrijders in gevangenkampen in de Sovjet Unie. Er bevonden zich immers nog 4 oud-oostfrontsoldaten in krijgsgevangenkampen.²⁵⁴

De hulp die de sociale dienst bood werd ook opengesteld voor Waalse oud-oostfrontsoldaten die in het Waalse Legioen hadden gediend.²⁵⁵ Ook ex-oostfronters die in het buitenland woonden konden beroep doen op de diensten van de sociale dienst van het Sint-Maartensfonds Antwerpen.²⁵⁶

De sociale diensten van de verschillende lokale oud-oostfrontersverenigingen werkten samen.

Door geldgebrek en het grote aantal hulpbehoeftigen moesten ze noodlijdende kameraden 'uitbesteden' aan andere gewesten. Zo werden bijvoorbeeld peterschappen van gevangenen doorgegeven onder de gewesten.²⁵⁷

3.2.4 Periodiek Contact

In het vorig hoofdstuk werd duidelijk dat de uitgave *Periodiek Contact* in de loop van 1954 werd stopgezet. De buitengewone algemene vergadering van 16 januari 1955, die tot de opschorting van het VVOOS besliste, liet de mogelijkheid open om het blad heruit te geven. In 1956 begon dit idee weer te spelen bij de verschillende onafhankelijke oud-oostfrontstrijdersorganisaties. Het was Vriendenkring Sneyssens dat het initiatief nam. Op 1 mei 1956 verstuurdde de Gentenaars een brief naar de andere erfgenamen van het VVOOS, namelijk St. Jorishulp in Brussel, St. Maartensvrienden in West-Vlaanderen en Sint-Maartensfonds in Antwerpen. In deze brief verklaarde Sneyssens dat de verschillende kernleden van de organisatie tijdens de algemene vergadering eensluidend de wens geuit hadden om *Periodiek Contact* opnieuw te laten verschijnen "in een degelijke en algemene vorm". Ze verwezen hierbij naar de verkoopmogelijkheden die het verbondsblad destijds had en naar het belang van een eigen persuitgave voor de eenheid van de Vlaamse

²⁵⁴ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'St. Maartensfonds v.z.w. Antwerpen. Tekst P.K. maart nummer. Rubriek: Organisatieleven St. Maartensfonds'.

²⁵⁵ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'SMF aan Zentralstelle für Arbeitsvermittlung. Betr.: Roland Albert. Antwerpen, 6 oktober 1956'.

²⁵⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'Sint-Maartensfonds Antwerpen p/a Fr. de Landsheer aan Fam. Viane-Bijnens San Martin de los Andes Argentïë. Antwerpen, 4 januari 1958'.

²⁵⁷ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'Centrale Soc. Dienst St. Maartensfonds aan St. Maartensvrienden West-Vlaanderen en Sint-Jorishulp Brussel en Vriendenkring der Vlaamse Ardennen. Antwerpen, 25 oktober 1958'.

oostfrontersgemeenschap.²⁵⁸ Het SMF verklaarde zich tot volledige medewerking bereid en stelde haar gewestelijke redactie op.²⁵⁹ Ook de andere gewesten zeiden toe en hadden hun medewerkers aangeduid. Op 5 augustus 1956 werd in het lokaal Roeland in Gent de eerste voltallige vergadering gehouden. Daar werden de technische en financiële aspecten besproken en werd het eerste nummer van het nieuwe *Periodiek Kontakt* voorbereid.²⁶⁰ Toch verliep de heruitgave minder vlot dan verwacht. Er moest al gauw een oplossing gezocht worden voor de verdere organisatie en uitbouw van het tijdschrift.²⁶¹ *Periodiek Kontakt* was, naast de inrichting van landelijke heldenhuldes, het enige overkoepelende initiatief tussen, de voor de rest autonome en onafhankelijke, lokale oud-oostfrontstrijdersorganisaties. Waarschijnlijk droeg deze versplintering niet bij tot een vlot verloop van de werking. Daarnaast ondervond men grote moeilijkheden, in het begin van de heruitgave, met de verkoop van het blad.²⁶²

Van 1957 tot 1959 was Frans de Landsheer verantwoordelijk uitgever. In 1960 was het Georges 'Joris' Lybaert. De toon van het tijdschrift veranderde in vergelijking met het 'oude' *Periodiek Contact*. Het 'grote gelijk' en het nationaalsocialistische regime werd verdedigd.²⁶³ De rubriek 'Persstemmen' was bedoeld als reactie tegen de aanvallen op het Vlaams Legioen en de Waffen SS.²⁶⁴

In 1960 werd de uitgave van *Periodiek Kontakt* stopgezet.²⁶⁵ In een terugblik op het tijdschrift in 1966 werden twee oorzaken aangegeven voor het verdwijnen van het blad. Ten eerste vergaderde de redactieraad de laatste "periode" niet meer. Hoe lang dit net is, is moeilijk na te gaan aangezien het tijdschrift onregelmatig verscheen. De tweede reden die aangegeven werd, was dat al het werk op de schouders van Oswald van Ooteghem viel.²⁶⁶

²⁵⁸ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'Vriendenkring Sneyssens aan St. Jorishulp-Brussel; St. Maartensfonds-Antwerpen; St. Maartensvrienden-W. VL. Betr: Heruitgave van P.C. Gent, 1 januari 1956'.

²⁵⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'Sint-Maartensfonds aan O. Van Ooteghem. Antwerpen, 25 juni 1956'.

²⁶⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'Vriendenkring Sneyssens aan St. Maartensfonds; St. Jorishulp en St. Maartensvrienden. Betr: heruitgave van P.C. in gedrukte vorm. Gent, 21 juli 1956'.

²⁶¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'Bert Vertriest aan het SMF. In verband met Uwe brieven dd. Drongen-Baarle 14 januari 1957'.

²⁶² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'SMF aan Bert Vertriest. Omtrent het terugzenden van onverkochte nummers van *Periodiek Kontakt*. Antwerpen, 2 februari 1957'.

²⁶³ B. De Wever, "Periodiek Contact", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 2424.

²⁶⁴ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, 'Sekretaris Sint-Maartensfonds aan Mijnheer Toon Van den Eynde. Antwerpen 24 augustus 1956'.

²⁶⁵ B. De Wever, "Berkenkruis", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 470.

²⁶⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), 'Handgeschreven verslag Berkenkruis 1966'.

3.3 Politieke oriëntatie van het Sint-Maartensfonds Antwerpen in de jaren 1950

In de briefwisseling zijn weinig sporen te vinden van politieke betrokkenheid van het Sint-Maartensfonds. Net zoals het VVOOS hield het fonds zich buiten elke politiek.²⁶⁷

De correspondentie met politieke personen of organisaties waren dan ook in functie van hun werking en voldeden aan het verwachtingspatroon, namelijk contacten met hen goedgezinde personen uit Vlaams-nationale of katholieke middens. Zo deed het SMF, zoals hierboven reeds vermeld werd, beroep op de diensten van advocaat Herman Wagemans.²⁶⁸ Naast advocaat was Wagemans ook actief in de politiek. Hij ijverde voor amnestie. Hij was de lijsttrekker van de Vlaamse Concentratie bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1952 in Antwerpen. Hij werd als enige Vlaams-nationalist verkozen in de Antwerpse gemeenteraad. In 1954 werd Wagemans het eerste naoorlogse Vlaams-nationalistisch parlamentslid. Einde 1954 richtte hij de Volksunie (VU) mee op en werd ondervoorzitter van de raad van beheer. In 1958 kwam hij onder vuur te liggen, doordat hem een gebrek aan inzet als volksvertegenwoordiger werd verweten. Hij werd vervangen door Frans van der Elst. Daarop nam Wagemans ontslag uit de partij. De figuur Wagemans was daarnaast actief in het Verbond der Vlaamse Oudstrijders (VOS)²⁶⁹ en werd uitgenodigd voor activiteiten van het SMF.²⁷⁰

In 1957 schonk de ‘*Vlaamse Kring*’ 1000 fr. aan het fonds. In een bedankbrief drukte de toenmalige voorzitter Frans de Landsheer, in naam van het SMF, zijn hoop uit “*op een vruchtbare samenwerking ten bate van onze ganse Vlaamse gemeenschap*” en de volledige steun van het fonds aan de Vlaamse Kring.²⁷¹ Ward Rolus was sinds 1955 de voorzitter van de Vlaamse Kring Antwerpen, een vereniging die via het organiseren van ontspanningsactiviteiten financiële middelen voor de plaatselijke VU-afdeling verzamelde. Daarnaast was Rolus betrokken bij de oprichting van de Volksunie en was hij

²⁶⁷ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Frans De Landsheer aan de redactie van “Le Matin”. Mijne Heren, Betr: Uw uitgave van. Antwerpen, 8 april 1958’.

²⁶⁸ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘SMF aan Dhr. Wagemans, advocaat. Wij zij zo vrij Uwe bemiddeling in te roepen om het volgende geval. Antwerpen, 26 November 1955’.

²⁶⁹ F. Seberechts, “Herman Wagemans”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 3662.

²⁷⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘St Maartensfonds v.z.w. aan Dhr. Wagemans. Uitnodiging Bonte Avond. Antwerpen, 5 mei 1956’.

²⁷¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘Frans de Landsheer aan de “VLAAMSE KRING” p/a de heer Ed. Rolus. Antwerpen, 10 november 1957.

lid van het hoofdbestuur. Rolus was ook actief als plaatselijk leider in de Vlaamse Militanten Orde (VMO).²⁷²

Het SMF oriënteerde zich dus voornamelijk naar het Vlaams-nationalisme. Dit is niet verwonderlijk aangezien zich in dit milieu veel ‘zwarten’ bevonden en mensen die hen goedgezind waren en streefden voor amnestie. De acties van het SMF kregen steun vanuit dit milieu. Zoals gezegd werd, namen de bladen van de Volksunie zoekdienstberichten op voor het SMF.

Toch was het SMF zeker niet gebonden aan het Vlaams-nationalisme of meer specifiek aan de Volksunie en hield het fonds er een pragmatisch karakter op na. Dit bewijst een brief aan de CVP parlementariër Louis Kiebooms (zie ‘politieke context’). Daaruit blijkt dat die laatste steeds ruime belangstelling had voor de werking van het SMF, waardoor ze hem uitnodigden voor een zoekdiensttentoonstelling.²⁷³

In het hoofdstuk over het VVOOS werd duidelijk dat er van bij het ontstaan van de naoorlogse oostfrontgemeenschap sprake was van twee polariserende strekkingen, die afkomstig waren van het schisma tussen het VNV en de SS in de bezettingstijd. Dit kon ook één van de redenen geweest zijn voor het uiteenvallen van de VVOOS. In de briefwisseling werden er echter geen aanduidingen gevonden van twisten tussen tegengestelde strekkingen. Wel was er eenmaal sprake van klikjesvorming, maar of deze hier iets mee konden te maken hebben, kon aan de hand van de correspondentie niet teruggevonden worden.

²⁷²s.n., *Ward Rolus (1917-1976)*, in:

<http://www.odis.be/pls/odis/opacuvw.toon_uvw?CHK=PS_39843&p_modus=O&P_DOC_TYPE_ID=HTM&refresh=Y&PPA_IND=PPA>, geraadpleegd op 29.07.2013.

²⁷³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15623, ‘St Maartensfonds V.Z.W. aan de Heer Louis Kiebooms. Zeer geachte Heer Kiebooms, Daar u steeds ruime belangstelling. s.l., 15 januari 1959.

4 Het Sint-Maartensfonds van 1960 tot 1970

4.1 Politieke context

In het begin van de jaren '60 was het hoofddoel van de Vlaamsgezinden de afbakening van de taalgrens en Brussel. Het Vlaams Aktiekomitee voor Brussel en Taalgrens (VABT) organiseerde twee *Marsen op Brussel*, bedoeld om de regering onder druk te zetten. Dit en de weigering van tientallen Vlaamse gemeenten om de talentelling door te voeren, leidde tot het vastleggen van de taalgrens in 1962 en het taalcompromis van Hertoginnedal in 1963.²⁷⁴ Intussen had de Volksunie (VU) een goed resultaat behaald in de parlementsverkiezingen van 1961. De partij werd vertegenwoordigd door vijf volksvertegenwoordigers en twee senatoren. Desondanks was haar invloed zeer gering geweest in de totstandkoming van de taalwetgeving. Wel had ze massaal gemobiliseerd voor de *Marsen op Brussel* en de derde *Mars* in 1963 in Antwerpen. Ongeveer terzelfdertijd werd duidelijk dat de VU voorgoed komaf maakte met de overblijfselen van haar 'zwart' imago, door officieel te breken met de Vlaamse Militanten Orde (VMO). Hierdoor koos de partij resoluut voor een democratische en parlementaire weg.²⁷⁵ De VMO werd in 1950 opgericht door Bob Maes ten dienst van de Vlaamse Concentratie, met de bedoeling Vlaams-nationalistische bijeenkomsten te beveiligen, colportage-acties te doen en leden te rekruteren. De gelijkenissen met vooroorlogse partijmilities waren navenant en, vanaf 1958, uiterlijk zichtbaar door de uniformdracht.²⁷⁶ Wanneer de VU in 1954 ontstond bood de VMO ook aan deze partij haar diensten aan. In 1959 werd de VMO een deel van de VU en de naam werd veranderd in *Volksunie Militanten Orde*. De VU stoorde zich aan de uniformen en de nieuwe stijl van de VMO die onder impuls van de Antwerpse leider Wim Maes ontstond. Daarnaast begon de VMO autonoom acties te organiseren, waar de VU dan politieke verantwoordelijkheid voor droeg. In oktober 1963 meldde beide organisaties dat hun wegen scheidden. In 1964 vormde VMO-Antwerpen zich onder druk van de VU in 1964 om tot de Volksunie Militanten (VUM). Dit loste de

²⁷⁴ E. Witte, "Geschiedenis van de Vlaamse Beweging"; in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 77.

²⁷⁵ F. Seberechts, "Vlaams-nationalistische partijen", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 3351.

²⁷⁶ F. Uytterhaegen en E. Verhoeyen, *op. cit.*, p. 92.

problemen niet op en de VUM bleef zelfstandig acties ondernemen. In 1966 leidde dit tot een definitieve breuk met de VU, waarop VUM herdoopt werd tot de Vlaamse Militanten Organisatie.²⁷⁷

De verkiezingen van 1965 werden weer een succes voor de VU. Twaalf kandidaten werden verkozen als volksvertegenwoordiger en vijf als senator, voornamelijk oudgedienden maar ook nieuw gezichten, o.a. Vic Anciaux.²⁷⁸ Vanaf 1966 tot 1969 concentreerde de Vlaamse Beweging zich op het taalconflict aan de universiteit van Leuven. Vlaamse studenten in Leuven protesteerden massaal tegen de bisschoppelijke beslissing om een nieuwe Franstalige afdeling op te richten in Vlaams-Brabant. De Vlaamse Beweging vreesde dat dit op lange termijn een verfransing van de streek met zich mee zou brengen. De polarisatie had als gevolg dat de VU in 1968 een enorme sprong voorwaarts deed.²⁷⁹

In januari 1964 ontstond het Verbond van Nederlandse Werkgemeenschappen Were Di. De organisatie kwam voort uit een groepje rond het Antwerpse vendel *Willem van Oranje* en heette oorspronkelijk *Landelijke Vereniging van Vlaams-nationale ouders en opvoeders*.²⁸⁰ Anders dan het VMO was Were Di niet gericht op het organiseren van straatacties. Wel had het als doel denkwerk te verrichten voor de politieke rechter vleugel. Were Di ijverde voor de heel-Nederlandse gedachte, volledige amnestie en het in ere houden van Vlaamse tradities. Geleidelijk kon Were Di haar invloed doordruwen.²⁸¹ Dit vertaalde zich niet in een groot ledenaantal. Ondanks haar territoriale spreiding over Vlaanderen en zelfs Nederland, telde de organisatie nooit méér dan enkele honderden leden. Na de opheffing van de VMO traden Bob Maes en Luc Vermeulen, met hun aanhang, toe.²⁸²

In het VOS sloop het Vlaams-nationalisme vanaf 1950 geleidelijk weer in de rangen. In 1960 nam het VOS, op dat moment nog NVVOS, haar oude benaming terug. Dit ging gepaard met een toenemend Vlaams-nationalistische profilering. Het VOS vanaf dan opnieuw de oud-strijdersorganisatie bij uitstek worden in Vlaanderen. Daartoe zocht het

²⁷⁷ B. De Wever, "Vlaamse Militanten Orde – Vlaamse Militanten Organisatie (VMO)", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 3465-3466.

²⁷⁸ F. Seberechts, *op. cit.*, 3353.

²⁷⁹ E. Witte, "Geschiedenis van de Vlaamse Beweging"; in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, pp. 77-78.

²⁸⁰ N. Wouters, "Verbond van Nederlandse Werkgemeenschappen Were Di", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 3207.

²⁸¹ F. Uytterhaegen en E. Verhoeyen, *op. cit.*, p. 94.

²⁸² N. Wouters, *loc. cit.*

contact met verschillende Vlaams-nationale organisaties en verenigingen om samenwerkingsverbanden op te starten. Van 1958 tot 1963 maakte het VOS deel uit van het VABT en vanaf 1965 van haar opvolger, het *Overlegcentrum van Vlaamse Verenigingen*.

Vanaf 1970 werd de nadruk meer gelegd op een actieve aanwezigheidspolitik en, daarmee gepaard, op de lokale uitbouw.²⁸³

²⁸³ P. Lemmens, 'Verbond der Vlaamse Oud-strijders (VOS)', in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 3191.

4.2 Hilaire Gravez als voorzitter en erevoorzitter van het Sint-Maartensfonds

Georges Lybaert werd in 1958 voorzitter van het Sint-Maartensfonds Antwerpen. In 1960 moest hij noodgedwongen zijn voorzitterschap opgeven aangezien hij door zijn beroep niet langer in de mogelijkheid was de functie te combineren. Hij verzocht de raad van beheer om een vervanger te zoeken.²⁸⁴ Wie hem in de nabije toekomst opvolgde kan niet worden teruggevonden in het archief van de raad van beheer, aangezien er in dit archiefbestand voor de rest geen documenten te vinden zijn van vóór 1962.

Op 20 april 1962 werd Dr. Hilaire Gravez voorzitter van het SMF.²⁸⁵ Gravez was een belangrijk figuur in de Vlaamse Beweging. Hij was reeds als humaniorastudent een geëngageerd persoon, overtuigd van de nood voor Vlaamse en Nederlandstalige emancipatie. Vooraleer hij op 40-jarige leeftijd in 1929 senator werd, had hij er al een heel leven opzitten in dienst van de Vlaamse zaak. Hij was tijdens zijn studententijd en erna (mede-)stichter of raadslid van talrijke Vlaams-nationale initiatieven, zoals studentenverenigingen, persorganen, enz. In 1929 werd hij Vlaams-nationaal senator tot eind 1932 voor het arrondissement Oudenaarde-Aalst en van 1936 tot 1939 voor het arrondissement Gent-Eeklo. Als senator schonk hij veel aandacht aan de belangen van de oud-strijders, Vlaamse gelijkgerechtigdheid en amnestie. Gravez was lid van het VNV. Hij behoorde tot de radicale Nieuwe Orde-gezinde stroming en was een voorvechter voor de Groot-Nederlandse gedachte. In 1933 werd hij leider van het Algemeen Vlaamsch Nationaal Jeugdverbond (AVNJ). Gravez kreeg het echter aan de stok met de VNV-leiding. Hij probeerde het AVNJ namelijk te vormen naar het voorbeeld van de Duitse *Hitlerjugend*. In 1938 werd Gravez door De Clercq afgezet als leider van het AVNJ. Tijdens de Duitse bezetting pleitte Gravez voor een verregaande collaboratie en was een groot voorstander van oostfrontwerving. Hij werd lid van de Algemeene-SS Vlaanderen en werd in 1943 Ambtsleider voor Volksgezondheid van de DeVlag. In de tweede helft van 1944 werkte hij als dokter in een Duits ziekenhuis en als Rode Kruisdokter bij het Vlaams Jeugdbataljon. In maart 1945 werd hij in de Vlaamse Waffen SS-divisie Langemarck bataljonsdokter. Na de oorlog werd Gravez veroordeeld en zat hij tot 1950 in

²⁸⁴ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), 'Georges Lybaert aan de Raad van Beheer van het St. Maartensfonds v.z.w. Antwerpen, 1 maart 1960'.

²⁸⁵ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), 'Tekst te publiceren in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad. Wijziging Raad van Beheer. De bijzondere Algemene Vergadering, gehouden op 20 april 1962'.

de cel. Na zijn vrijlating bleef Gravez een overtuigd Vlaams-nationalist maar hield zich niet meer met politiek bezig.²⁸⁶

Als voorzitter van het SMF drukte Gravez meteen zijn stempel. Hij stimuleerde het fonds om zich meer als Vlaams-nationalistische organisatie te profileren door actiever deel te nemen aan het Vlaamse leven. In een vergadering op 24 juni 1962 werd besloten dat het SMF haar medewerking ging verlenen aan het Vlaams Aktiekomitee voor Brussel en Taalgrans (VABT) in de organisatie van de *Mars op Brussel* op 14 oktober 1962. Dr. Gravez en Van der Linden werden daarbij aangeduid als vertegenwoordigers van het SMF in het Vlaams Aktiekomitee.²⁸⁷ De *Mars* waaraan het SMF ging deelnemen was al de tweede *Mars op Brussel*. De eerste werd op 22 oktober 1961 gehouden en was een ongezien succes geweest, gekenmerkt door grote eenheid onder de Vlamingen. De *Marsen op Brussel* hadden de bedoeling de toenmalige rooms-rode regering Lefèvre-Spaak onder druk te zetten ter aanpassing van de taalwetgeving. Voor de tweede *Mars op Brussel* bleek de Vlaamse eenheid niet meer zo evident te zijn. Verschillende groepen vonden een tweede *Mars* niet geschikt en te provocerend. De CVP en organisaties als het Vermeulenfonds namen in tegenstelling tot de eerste *Mars* niet officieel deel aan de tweede. De BSP en de liberale partij namen, net zoals in de eerste *Mars*, geen deel. Toch was de tweede *Mars* ook een groot succes geweest. Er waren echter veel meer incidenten, o.m. met tegenbetogers en manifestanten die de Hitlergroet brachten en *Sieg Heil* riepen. Na deze tweede *Mars* riep het VABT in 1963 op tot een derde, maar interne verdeeldheid omtrent een meer linkse, sociaal progressieve koers die gevaren werd, deed verschillende organisaties afhaken. De derde *Mars* werd dan ook afgelast en vanaf 1964 had het VABT nog weinig betekenis. De twee *Marsen* hadden de politieke maatregelen rondom de taalwetgeving in een stroomversnelling gebracht. Het voornaamste resultaat was echter van psychologische aard. Het VABT was erin geslaagd de Vlaamse Beweging te ontdoen van haar collaboratiestigma en de betogingen toonden een hernieuwd Vlaams bewustzijn. De communautaire problematiek werd sindsdien het hoofdpunt op de politieke agenda.²⁸⁸

Intussen breidde het SMF Antwerpen verder uit. In het vorige hoofdstuk werd gesproken over de stichting van het Gewest Waasland in 1957 en een kern in Limburg in 1958. De

²⁸⁶ F. Van Campenhout, "Hilaire B. Gravez", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, pp. 1354-1355.

²⁸⁷ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), 'St. Maartensfonds v.z.w.d. Antwerpen. Verslag vergadering gehouden op 24 juni 1962 te Aalst'.

²⁸⁸ L. Haagdoorens en N. Wouters, "Mars(en) op Brussel", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, pp. 2004-2006.

aanstelling van de Aalstenaar Gravez als voorzitter in 1962 en de opname van een bijkomend beheerder uit de regio Aalst in de raad van beheer wijst erop dat het SMF het voormalige zelfstandige Gewest Vlaamse Ardennen (regio Aalst) onder haar vleugels had genomen.²⁸⁹ Op een vergadering gehouden op 24 juni 1942 werd de samenwerking besproken met een delegatie uit Brabant, het voormalig zelfstandige Sint Jorishulp. Er werd beslist dat het Gewest Brabant de raad van beheer van het SMF als gezagsorgaan erkende. Uit het verslag van deze vergadering bleek ook dat de Sint-Maartensvrienden West-Vlaanderen zich bij het SMF Antwerpen hadden aangesloten. Beide regio's werden echter niet onmiddellijk vertegenwoordigd in de raad van beheer.²⁹⁰

Op de algemene vergadering van 27 oktober 1963 werd Gravez benoemd tot erevoorzitter.²⁹¹ Hij was ondertussen 74 jaar oud en een zwakker wordende gezondheid belette hem waarschijnlijk om de functie van voorzitter uit te voeren. In de zomer van 1963 werd hij nog opgenomen in het ziekenhuis om een oogoperatie te ondergaan.²⁹² Zijn opvolger werd gewezen voorzitter Georges Lybaert.²⁹³ Als erevoorzitter bleef Gravez nog sterk betrokken bij het SMF. Hij zat nog vaak vergaderingen voor en het SMF profiteerde van zijn invloeden en connecties in de Vlaamse Beweging.

Op 18 oktober 1964 belegden de verschillende Vlaamse oostfrontorganisaties een landelijke vergadering. Dit initiatief ontstond in 1959, na een oproep van SMF Antwerpen op meer samenwerking tussen de zelfstandige, lokale organisaties (supra). Op deze vergadering waren het SMF Antwerpen aanwezig, Sneyssenkring Gent, SMF Brabant, een delegatie uit Limburg en Sint-Maartensvrienden West-Vlaanderen. De Gewesten Waasland en Aalst van het SMF waren afwezig. In deze vergadering gaf ieder gewest een verslag van de activiteiten die er plaatsvonden, kondigden de toekomstige activiteiten aan en werden de verschillende gezamenlijke initiatieven besproken. Vooral de activiteiten van Brabant waren opvallend. Daar waar de overige oostfrontorganisaties zich uitsluitend

²⁸⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), 'Tekst te publiceren in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad. Wijziging Raad van Beheer. De bijzondere Algemene Vergadering, gehouden op 20 april 1962'.

²⁹⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), 'St. Maartensfonds v.z.w.d. Antwerpen. Verslag vergadering gehouden op 24 juni 1962 te Aalst'.

²⁹¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), 'Samenstelling van het Bestuur van het St. Maartensfonds v.z.w. Antwerpen, na de herkiezing door de Alg. Vergadering van 27 oktober 1963'.

²⁹² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), 'Toon Pauli aan de Heer Dr. Hilaire Gravez. s.l., 5 augustus 1963'.

²⁹³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), 'Samenstelling van het Bestuur van het St. Maartensfonds v.z.w. Antwerpen, na de herkiezing door de Alg. Vergadering van 27 oktober 1963'.

bezighielden met hun plichten als hulporganisatie, toonde Brabant zich heel bedrijvig op andere vlakken. Het ging WERE DI helpen met het opzetten van een afdeling in Brussel.²⁹⁴ Het Verbond van Nederlandse Werkgemeenschappen WERE DI werd in januari 1964 opgericht in Antwerpen, waarna het zich in verschillende Vlaamse steden en zelfs in Nederland ging uitbouwen.²⁹⁵

Daarnaast had Brabant een 11 novemberviering gepland samen met het Verbond der Vlaamse Oud-strijders (VOS). De gehele oostfrontgemeenschap wenste een nauwere samenwerking met het VOS. Op de vergadering werd beslist dat van Ooteghem via Gravez contact ging opnemen met het hoofdbestuur van het VOS om een samenwerking tussen de oud-strijders en de oud-oostfronters te bekomen.²⁹⁶ Gravez was namelijk nog voorzitter geweest van VOS Aalst.²⁹⁷ De oostfrontgemeenschap trachtte zich meer en meer te profileren als deel van de Vlaamse Beweging. In 1965 werd door de verschillende gewesten deelgenomen aan het Vlaams Nationaal Zangfeest en ook de IJzerbedevaart werd een jaarlijkse traditie. Gravez benadrukte het belang, voor wat de aanwezigheid van de IJzerbedevaart betrof, om gezamenlijk achter het vaandel te groeperen.²⁹⁸ De oud-oostfronters moesten zich als een eenheid tonen. Het SMF trachtte deze eenheid vanuit Antwerpen, zoals gezegd, ook daadwerkelijk te bewerkstelligen door stapsgewijs te evolueren naar een overkoepelende organisatie. Een belangrijke onderdeel hierin was het oprichten van een gemeenschappelijk tijdschrift voor alle Vlaamse oud-oostfronters. Sinds 1960 had de oostfrontgemeenschap door het stopzetten van *Periodiek Kontakt* geen gemeenschappelijk blad meer. Op de landelijke vergadering van oktober 1964 werd *Berkenkruis* besproken, het nieuwe overkoepelende tijdschrift. Hieruit kan duidelijk opgemaakt worden dat het nog in haar kinderschoenen stond. In de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* wordt de aanvangsdatum van *Berkenkruis* als gemeenschappelijk oostfrontblad in 1963 gesitueerd.²⁹⁹ Antoon Pauli, de secretaris van het SMF, verklaarde dat het Antwerps bestuur aarzelend stond tegenover de oprichting van *Berkenkruis*. Het was onder impuls van de bezieler, Theo Mulleman, dat de uitgave

²⁹⁴ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Verslag over de landelijke vergadering der afgevaardigden van de Vlaamse Oostfrontorganisaties. 18 oktober 1964’.

²⁹⁵ N. Wouters, “Verbond van Nederlandse Werkgemeenschappen WERE DI”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 3207.

²⁹⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Verslag over de landelijke vergadering der afgevaardigden van de Vlaamse Oostfrontorganisaties. 18 oktober 1964’.

²⁹⁷ F. Van Campenhout, *Hilaire Gravez. Portret van een Vlaams-nationalist. Gijzegem 1889-Aalst 1974*, Maarkedal, Ceres, 1992, p. 36.

²⁹⁸ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Verslag over de landelijke vergadering der afgevaardigden van de Vlaamse Oostfrontorganisaties. 18 oktober 1964’.

²⁹⁹ B. De Wever, “Berkenkruis”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 470.

tot stand kwam. Mulleman zette de bedoeling van *Berkenkruis* uiteen voor de vergadering, hij “*wenst een groot familieblad te maken waar elk geweest zijn hoekje in heeft zoals elk lid van een huisgezin rond de haard. We willen alle organisaties en leden binden in één broederband*”.³⁰⁰

Verder werd in de vergadering aandacht besteed aan de hulpverlening. Wat de sociale hulp betrof was er een verschuiving merkbaar van verminkten naar ouderen.³⁰¹ De pensioenregeling en de hulp aan ouders van gesneuvelde kameraden, werden de belangrijkste bezigheden van de sociale dienst.³⁰²

De zoekdienst boette in aan belang. De werkelijke zoekdienstperiode was al enkele jaren voorbij en het was enkel nog door toeval dat een zaak opgelost raakte. Toch bleef men benadrukken dat de werking moest verder gezet worden. Het werd gezien als een plicht tegenover de gesneuvelde strijdmakkers en hun nabestaanden.³⁰³

Het voornemen om nauwer te gaan samenwerken met het Verbond van Vlaamse oud-Strijders kreeg navolging. Op de algemene vergadering van het SMF op 21 februari 1965 was een afvaardiging aanwezig van het VOS Aalst. De contacten tussen het SMF en het VOS bleken in Antwerpen op zeer losse schroeven te staan. De oorzaken hiervoor werden in de vergadering besproken maar niet in het verslag uiteengezet.³⁰⁴ Gravez, die zowel erevoorzitter van het VOS Aalst³⁰⁵ als van het SMF, riep op tot een goede samenwerking tussen beide organisaties. Gravez zag gelijkenissen tussen beiden. Hij maakte de vergelijking tussen de ervaringen en vernederingen die zowel de IJzer- als oostfronters in zijn ogen ondergingen.³⁰⁶ Hij wees op de vernederingen die Vlaamse soldaten aan de IJzer tijdens de Eerste Wereldoorlog te verduren kregen onder het bevel van Franstalige legeraanvoerders en de vernedering van de repressie voor de oostfronters. Gravez bedoelde hiermee, conform aan de naoorlogse artificiële beeldvorming, dat het in beide gevallen ging om misleide jonge Vlamingen, die hun volk wilde beschermen en een

³⁰⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Verslag over de landelijke vergadering der afgevaardigden van de Vlaamse Oostfrontorganisaties. 18 oktober 1964’.

³⁰¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Verslag over de landelijke vergadering der afgevaardigden van de Vlaamse Oostfrontorganisaties. 18 oktober 1964’.

³⁰² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Verslag Sociale Dienst 1964’.

³⁰³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Zoekdienstverslag 1964’.

³⁰⁴ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Verslag Algemene Vergadering van 21 februari 1965’.

³⁰⁵ F. Van Campenhout, *loc. cit.*

³⁰⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Verslag Algemene Vergadering van 21 februari 1965’.

betere toekomst wensten voor Vlaanderen. Het Vlaams idealisme dat de frontinzet dreef, werd hier in de verf gezet. Het SMF stelde het, onder impuls van Gravez, als haar doel om opgenomen te worden in de Vlaamse Beweging en trachtte dit te bereiken door deze beeldvorming te benadrukken en zich als een Vlaams-nationalistische vereniging te profileren.

Vanaf maart 1965 werd de landelijke uitbouw van het SMF formeel. De nieuw opgerichte gewesten werden niet langer geherbergd onder het SMF Antwerpen, maar kregen een eigen afgebakend gewest dat deel uitmaakte van de vzw. Sint-Maartensfonds. Dit proces begon op 19 maart 1965 met de oprichting van het Gewest Antwerpen, gevolgd door het Gewest Aalst dat op 23 april 1965 gevormd werd. In Mechelen werd op 27 mei 1965 een gewest opgericht. Hoewel in Limburg de werking tot dan quasi nihil was, werd op de algemene statutaire werkvergadering van 16 januari 1966 een nieuw Gewest Limburg erkend. Er werd reeds gesproken over de aansluiting van West-Vlaanderen, hier werd nog geen formeel gewest opgericht maar men behield wel nauwe contacten. Hetzelfde gold voor Waasland. Het contact met Brabant was verloren gegaan. In het verslag van de algemene statutaire werkvergadering van 16 januari 1966 werden de redenen hiervoor niet vermeld.³⁰⁷ Een aantal maanden later, op 29 april 1966 werd het Gewest Brabant erkend door de raad van beheer. De gewezen secretaris van het VVOOS en gewezen voorzitter van Sint Jorishulp Brussel, Peter Claeys werd voorzitter van het Gewest Brabant. Bert Hendrickx (infra) werd secretaris.³⁰⁸ Het Gewest Waasland werd formeel erkend op 30 september 1966.³⁰⁹ Vriendenkring Sneyssens uit Gent was nog steeds een zelfstandige organisatie. Het SMF ging in de komende jaren echter wel pogingen ondernemen om de Gentse oostfrontvereniging in haar rangen op te nemen (infra).

³⁰⁷ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15644(4), 'Verslag Algemene Statutaire Werkvergadering 16 januari 1966'.

³⁰⁸ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15644(4), 'Verslag van de vergadering van de Raad van Beheer op 29 april 1966'.

³⁰⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15644(4), 'Verslag van de vergadering van de Raad van Beheer op 30 september 1966'.

4.3 Bert De Rijck als voorzitter van het Sint-Maartensfonds

Op de reeds vermelde algemene statutaire werkvergadering van 16 januari 1966 werd Bert De Ryck verkozen tot nieuwe voorzitter van het Sint-Maartensfonds. Hij volgde Georges Lybaert op die de algemene penningmeester werd. In deze vergadering werd het apolitiek karakter nogmaals onderstreept. Op de vraag of men als lid van het SMF aan politiek mocht doen, antwoordde het bestuur dat een lid van het SMF politiek actief mocht zijn, maar niet in naam van het SMF, aangezien het fonds niet aan politiek deed.

Intussen was *Berkenkruis* een groot succes geworden. Dit had een grote groei van het aantal leden van het SMF als gevolg.³¹⁰ Begin 1966 bedroeg de oplage van *Berkenkruis* ca. 1400 exemplaren die “*langs alle kanten wordt [...] verzonden, van Noorwegen tot Zuid Afrika, Noord en Zuid Amerika, Nederland.[sic]*”.³¹¹

Op de landelijk vergadering van 17 september 1966 liet de nieuwe voorzitter meteen van zich horen. Hij had een project uitgewerkt voor de aankoop van een stuk grond, dat als fictief kerkhof moest dienen voor de gevallen oostfronters. De Rijck beargumenteerde zijn initiatief door te stellen dat de strijd aan het oostfront moest kunnen herdacht worden door het nageslacht. Hij koesterde de stille hoop om er na verloop van tijd een definitief kerkhof van te maken, door gesneuvelde kameraden ernaar over te brengen en er overleden kameraden te begraven. De Gewesten Aalst, Brabant, Mechelen en Limburg verklaarden zich akkoord met het project. Het Gewest Antwerpen en de afgevaardigde beheerder van het SMF Theo Mulleman formuleerden enkele bezwaren, die niet nader verklaard werden. Ook Vriendenkring Sneyssens was geen voorstander. De scepsis van de Gentenaars was tweeledig. Eerst en vooral vonden zij het geen geschikt moment, aangezien de sociale nood nog te groot en financieel te belastend was. Daarenboven wezen ze op de gevaren en reacties die het project te weeg zouden brengen.

³¹⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Verslag Algemene Vergadering van 21 februari 1965’.

³¹¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15644(4), ‘Verslag Algemene Statutaire Werkvergadering 16 januari 1966’.

Desalniettemin werd besloten om het project verder uit te werken en op zoek te gaan naar een geschikte locatie.³¹²

Wat mee kon gespeeld hebben in de totstandkoming van het initiatief om een eigen kerkhof op te richten in Vlaanderen, was de beslissing om niet langer deel te nemen aan de jaarlijkse bedevaart naar Münstereifel. De reden hiervoor was dat daar sedert enkele jaren steeds moeilijkheden waren geweest.³¹³ Dit begon in 1964 wanneer Belgische en Duitse antifascistische organisaties de bedevaarten opmerkten. De agitatie die dat als gevolg had, leidde ertoe dat de Duitse overheid zich strakker moest opstellen, de herdenking beperkte en een uniformverbod oplegde. In 1969 werd de bedevaart voor de laatste keer georganiseerd.³¹⁴ Het SMF besloot in 1966 om niet meer actief mee te werken aan de bedevaarten, maar kondigde ze wel nog aan in *Berkenkruis*.³¹⁵ Hierdoor had men geen kerkhof en bedevaartsoord meer ter herdenking van de gesneuvelde oostfronters. Wel werd jaarlijks een heldenhulde georganiseerd in Gent.³¹⁶ Dit was echter symbolisch niet hetzelfde aangezien dit geen tastbare herinneringswaarde had.

Op de algemene vergadering van 11 maart 1967 werd door verschillende aanwezigen geklaagd over het politieke karakter van sommige artikels in *Berkenkruis*. Men besloot dat dit vermeden moest worden en dat men meer de aandacht moest vestigen op verhalen en anekdotes over het oostfront.³¹⁷ Dit leek echter weinig gehoor te krijgen, aangezien in juli 1967 een artikel in *Berkenkruis* verscheen waarin de uitroeiing van de joden ontkend werd. Het SMF was met dit artikel één van de eerste organisaties in Vlaanderen die zich met deze materie inliet.³¹⁸

Ondertussen ondernam het SMF nieuwe pogingen om de oostfrontgemeenschap onder haar naam te bundelen. Op 17 juni 1967 werd de afdeling West-Vlaanderen door de beheerraad erkend verklaard.³¹⁹ Op dat moment waren er nog twee oostfrontorganisaties,

³¹² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), 'Verslag der Landelijke vergadering van 17 september 1966'.

³¹³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), 'Toon Pauli aan de heer Dr. H. Gravez. Betr: Münstereifel. s.l., 16 mei 1966'.

³¹⁴ F. Seberechts, *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*, Antwerpen/Brussel, Globe en Perspectief Uitgaven, 2002, p. 174.

³¹⁵ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), 'Toon Pauli aan de heer Dr. H. Gravez. Betr: Münstereifel. s.l., 16 mei 1966'.

³¹⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), 'Toon Pauli aan de heer Dr. H. Gravez. Betr: Münstereifel. s.l., 16 mei 1966'.

³¹⁷ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15644(4), 'Verslag van de jaarlijkse Algemene Vergadering van het S.M.F. v.z.w. op zaterdag 11 maart 1967'.

³¹⁸ I. Vannitsen, *op. cit.*, p. 71.

³¹⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15644(4), 'Verslag vergadering beheerraad op 17 juni 1967'.

het SMF en Vriendenkring Sneyssens uit Gent. Beide organisaties scheurden zich in dezelfde periode af van het VVOOS en evolueerden als lokale, zelfstandige oostfrontverenigingen. Vriendenkring Sneyssens dankte haar autoriteit aan haar authenticiteit en voornamelijk aan van Ooteghem, de secretaris van Vriendenkring Sneyssens. Hij genoot als provincieraadslid voor de VU groot aanzien in de oostfrontgemeenschap.³²⁰ Bovendien was hij de zoon van Herman van Ooteghem die een invloedrijk persoon was binnen het VNV.³²¹ In mei 1967 probeerde het SMF Vriendenkring Sneyssens warm te maken voor een totale fusie. Dit werd afgewimpeld door Van Ooteghem. Hij verklaarde dat Sneyssens steeds bereid was alle mogelijk vormen van samenwerking te bespreken en wees op de hechte kameraadschapsband die tussen de beide organisaties steeds bestaan had, dewelke door een fusie niet kon verbeterd worden. Toch benadrukte Van Ooteghem dat Vriendenkring Sneyssens geen afstand wenste te doen van hun naam en hun financiële zelfstandigheid.³²² Het SMF, in de persoon van Bert Moereels, de secretaris van SMF Aalst, legde zich er echter niet zomaar bij neer. In een schrijven naar Van Ooteghem benadrukte Moereels het belang van de symboliek van eenheid onder de oud-oostfrontstrijders. Opvallend is dat hij de oostfrontgemeenschap hierbij spiegelde aan de gemeenschap van oud-strijders die verenigd waren in het VOS. Uit de brief blijkt duidelijk het belang dat het SMF hechtte aan de eenheid binnen de oostfrontgemeenschap.³²³ Een fusie tussen beide oostfrontorganisaties was volgens het SMF noodzakelijk binnen haar streven naar integratie in de Vlaamse Beweging. Daarnaast zag het SMF een persoon als van Ooteghem graag binnen haar rangen, aangezien hij binnen de Vlaamse Beweging enig gewicht in de schaal kon werpen, wat zou bijdragen tot de integratie en het prestige van het SMF. Vooral het project van De Ryck, het oprichten van een kerkhof, bleek voor Vriendenkring Sneyssens een struikelblok te vormen. Sneyssens stelde voor om op

³²⁰ F. Seberechts, "Oswald van Ooteghem", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 2337.

³²¹ Herman van Ooteghem (Gent 3 augustus 1899 – Sint-Gillis 15 mei 1962) werd in 1936 leider van de Grijze Brigade, later Werfbrigade, binnen de VNV. Tijdens de bezetting was hij heerbanleider van de Dietsche Militie-Zwarte Brigade en VNV-afdelingsleider in Gent. In september 1944 vluchtte hij naar Duitsland en werd er in 1945 gearresteerd, maar werd daarna weer vrijgelaten. Wanneer hij in België kwam werd hij gearresteerd en veroordeeld. Hij bleef tot aan zijn dood in de gevangenis.

Zie: A. Dumon en B. De Wever, "Herman van Ooteghem", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 2336.

³²² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), 'Oswald van Ooteghem voor Vriendenkring Sneyssens aan St. Maartensfonds Aalst p.a. De Heer Bert Moereels. Gent, 30 mei 1967'.

³²³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), 'Bert Moereels aan Oswald van Ooteghem. Mere, 3 juni 1967'.

regelmatige basis samen te komen en een gemeenschappelijk programma uit te werken. Een fusie werd echter uitgesteld.³²⁴

In diezelfde zin besloot de beheerraad van het SMF in juni 1967 om intensiever samen te werken met andere organisaties.³²⁵ Dit vertaalde zich in de contactopname met het hoofdbestuur van Were Di. Bert van Boghout, secretaris van Were Di en tevens oostfrontstrijder, zond op 27 november 1967 een brief naar het SMF waarin hij het had over de samenwerking die tussen beide verenigingen tot stand kwam. Hieruit bleek dat Were Di berichten ging plaatsen in *Berkenkruis*, zij samen activiteiten planden en ook op lokaal vlak gingen samenwerken.³²⁶

In 1968 geraakten de plannen van voorzitter De Rijk voor het oprichten van een kerkhof ter herdenking van de gevallen kameraden in een stroomversnelling. Ondanks de reeds aangehaalde scepsis omtrent het project, werden de plannen doorgedrukt. De actie kreeg een naam, “*Operatie Berkenkruis 1000*” of kortweg “*BK 1000*”. Op de bijzondere vergadering van de raad van beheer op 30 maart 1968 werd beslist om een grondstuk aan te kopen in Stekene, waar het ‘erepark’ ontstond.³²⁷ Om deze actie te financieren werd een rondzendbrief verstuurd die de actie kenbaar maakte en opriep om het plan te steunen.³²⁸ Hieraan werd een propagandabrochure toegevoegd met een chronologie van de oostfrontinzet en de naoorlogse “*Tragiek van onze Oostfrontsoldaten*”.³²⁹ De inhoud van deze brochure is opmerkelijk. Het valt op dat er enkel sprake is van het Vlaams Legioen en dat de Waffen SS met opzet niet vermeld werd. De chronologie negeert de geschiedenis van de Waffen SS-vrijwilligers dan ook totaal. Daarnaast is de nadruk op het christelijke en katholieke karakter van de Vlaamse vrijwilligers opvallend. Het einde is een citaat van Cyriel Verschaeve dat kenschetsend is voor de toon van de folder:

“Mijn Vlaamse soldaten! Mannen van het Legioen! Mannen van de Langemark! Mannen van het Oostfront! Het is met trots te weten dat ik U zo noemen mag. De nederlaag kan

³²⁴ Oswald van Ooteghem voor Vriendenkring Sneyssens aan St. Maartensfonds p.a. De Heer Toon Pauli. Gent, 4 juli 1967’.

³²⁵ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15644(4), ‘Verslag vergadering beheerraad op 17 juni 1967’.

³²⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15644(4), ‘Secretariaat Were Di aan Sint Maartensfonds v.z.w. Antwerpen, 27 november 1967’.

³²⁷ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Verslag van de Bijzondere Vergadering van de Raad van Beheer van het St. Maartensfonds op 30 maart 1968’.

³²⁸ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Operatie Berkenkruis 1000. Waarde Vriend, Binnen enkele dagen zal een onzer leden zich bij U aanbieden met een steunlijst...’.

³²⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Brochure Operatie Berkenkruis 1000’.

*daar niets aan veranderen, zoals ook de overwinning daar niet zou aan veranderd hebben. En hebt gij verloren en vielen er zovelen van de onzen in de onmetelijke russische steppen [sic], ver van Vlaanderen ; het was voor Vlaanderen – Voor Vlaanderen, zeg ik U!*³³⁰

Zoals te verwachten was, zette dit kwaad bloed bij een deel van de SMF'ers. In een artikel in het januarinumnummer van *Berkenkruis* deed Jan Feremans, de secretaris van het Gewest Mechelen en de redactiesecretaris van *Berkenkruis*, zijn beklag over de folder:

*“Stop met de leugens, want waarom staat in de folder van B.K.1000 dat de eerste Vlamingen in december 41 voor Leningrad vielen, daar waar wij reeds in Augustus [sic] bij de Waffen SS onze eerste doden mochten begraven. Over die doden wordt niet meer gesproken, toch niet omdat ze niet in het kraam passen van ‘voor outer en heerd’. Voor mij is dat een diskriminatie waaraan ik niet mee doe. Inderdaad alle gevallen hebben recht op onze eerbied, maar dan ook ALLE.”*³³¹

Volgens Feremans was het een doelbewuste actie van de voorzitter en verantwoordelijke voor BK 1000, Bert De Rijck, om de gevallen van de Waffen SS niet op te nemen in de BK 1000-folder. Die laatste had namelijk de reputatie een Rebel of SS-eedweigeraar geweest te zijn. Zijn positie kwam daardoor onder vuur te liggen, aangezien voormalig vrijwilligers van de Waffen SS hem niet als een representatief figuur zagen. Volgens Feremans bevestigden de daden en uitspraken van De Rijck dit ook. De Rijck werd ervan beschuldigd allerlei openbare uitspraken te hebben gedaan, die in strijd waren met de geest van het SMF. Ook het dagelijks bestuur, Antoon Pauli en Georges Lybaert, werd op de korrel genomen door Feremans, doordat zij geen actie ondernamen tegen De Rijck in het belang van de eenheid. Volgens Feremans leidde dit tot veel ontslagnemingen, voornamelijk in de gewesten.³³² Op de jaarlijkse statutaire vergadering wenste De Rijck, n.a.v. de kritiek op zijn persoon, een stemming van vertrouwen, wat door een grote meerderheid bevestigd werd. Op diezelfde vergadering werd het Sint-Maartensfonds in verband gebracht met de ‘Rebellenklub’.³³³ Ook na de oorlog bleven de SS-eedweigeraars

³³⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Brochure Operatie Berkenkruis 1000’.

³³¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Jan Feremans aan de Beheerraad van het S.M.F. Mechelen, 15 januari 1969’.

³³² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Jan Feremans aan de Beheerraad van het S.M.F. Mechelen, 15 januari 1969’.

³³³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Verslag van de jaarlijkse statutaire vergadering gehouden op 1 maart 1969’.

contact houden en in 1968 hielden zij nog een bijeenkomst in Kasterlee. Deze gewezen ‘Rebellen’ hadden een zeer kritische houding ten opzichte van hun verleden en het nationaalsocialistisch regime dat ze gediend hadden.³³⁴ Algemeen secretaris Pauli benadrukte dat dit een afzonderlijke vereniging was. Op dezelfde vergadering werd geopperd om allen aanwezig te zijn op 30 maart 1969 in Stekene, waar een protestactie gepland was door tegenstanders van het erepark. Het SMF moest daar een tegengewicht vormen, vonden vele leden. Het bestuur besliste echter om als organisatie niet aanwezig te zijn, maar dat de leden vrijgelaten werden in hun actie.³³⁵

In oktober kende de spanningen die heersten binnen het SMF een hoogtepunt. Piet Peeters en Roger Coens, dissidente leden van het SMF, hadden in de loop van 1969 een eigen oostfronterorganisatie en verenigingsblad, beiden genaamd *De Oostfronter*, gesticht.³³⁶ De eerste verschijning van dit tijdschrift in oktober, was een regelrechte aanval op het Sint-Maartensfonds en vooral op de voorzitter De Rijck. Het kwam van de hand van Piet Peeters, die zes jaar lang gewestelijk bestuurder was geweest. Hij klaagde aan dat de voorzitter NSKK’ers en SS’ers steeds discrimineerde en dat het hoofdbestuur dit liet begaan. Daarnaast uitte hij ook kritiek op de passiviteit, zoals de afwezigheid van het fonds op de protestacties in Stekene op 30 maart 1969 bewezen had.³³⁷ In de tweede verschijning van de *Oostfronter* was de toon al minder vijandig en werd de doelstelling van de organisatie uiteengezet. Daaruit blijkt dat zij met de status van hulporganisatie of sociale instelling, verwijzend naar het Sint-Maartensfonds en Vriendenkring Sneyssens, niet langer vrede konden nemen. *De Oostfronter* had als bedoeling een actiegroep te zijn, die getrouw aan het idealisme waarvoor zij naar het oostfront trokken, de strijd verder zetten voor amnestie en om het karakter van de oostfronters in ere te herstellen. De initiatiefnemers waren van mening dat zij hiervoor niet langer in de luwte konden blijven, zoals het SMF altijd gedaan had. Zij wilden via allerlei publieke acties opgemerkt worden. Daarom riepen zij “de strijdbaren” uit de oostfrontbeweging op om bij hen aan te sluiten.³³⁸

³³⁴ B. De Wever, *Oostfronters: Vlamingen in het Vlaams Legioen en de Waffen SS*, Tielt, Lannoo, 1984, p. 118.

³³⁵ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Verslag van de jaarlijkse statutaire vergadering gehouden op 1 maart 1969’.

³³⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘DB/AP Toon Pauli aan de heer Rik De Meester. Antwerpen, 18 oktober 1969.’

³³⁷ *De Oostfronter*, 1 (1969), 1, p. 1.

³³⁸ *De Oostfronter*, 1 (1969), 2, pp. 2-3.

Intussen was De Rijck zwaar ziek geworden waardoor hij wenste om als voorzitter vervangen te worden. De afgevaardigd beheerders, Pauli en Lybaert, moesten op zoek naar een nieuwe voorzitter. Pauli wees erop dat de spanningen grotendeels gingen verdwijnen wanneer De Rijck als voorzitter vervangen werd. Daartoe moest de nieuwe voorzitter een consensusfiguur zijn die de spanningen overbrugde. Zij zagen Rik de Meester als geschikte persoon hiervoor.³³⁹ Op de algemene vergadering van 17 januari 1970 werd De Meester als voorzitter verkozen. Hij verklaarde te zullen ijveren om van het SMF “een kameradenbond voor ALLE Oostfronters te maken”.³⁴⁰

Als in december 1969 waren er toenaderingspogingen tussen het hoofdbestuur van het SMF en Roger Coens, waarbij Hilaire Gravez probeerde om als bemiddelaar op te treden.³⁴¹ Desalniettemin werd een voorstel tot contactopname met “De Oostfronter” op de algemene vergadering van 17 januari 1970 door stemming afgewezen.³⁴² In maart 1970 was er weer toenadering tussen Pauli en Coens en dit keer leek er een oplossing in de maak.³⁴³ Wat de verdere ontwikkelingen precies waren kan niet opgemaakt worden uit het archief. Het maandblad de *Oostfronter* werd tot begin 1971 uitgegeven, waarna het verdween.³⁴⁴

Ondanks de verwoede pogingen om een kameradenbond gekenmerkt door eenheid te vormen, legden de ontwikkelingen in 1969 een tegenstelling bloot die nog steeds leefde onder de leden van het Sint-Maartensfonds en die haar oorsprong kende tijdens de oorlog: de tegenstelling tussen Vlaamsche Legioensoldaten en Waffen SS-soldaten. Deze tegenstelling was een uitloper van ideologische tegenstellingen in de bezettingsperiode tussen het VNV enerzijds en de SS of DeVlag anderzijds. Ideologisch lijkt de tegenstelling in het Sint-Maartensfonds niet te zijn. Het ging eerder om profilering, waarbij de persoon van de voorzitter een belangrijke rol speelde. Hij was geen consensusfiguur, waardoor de eenheid niet kon bewaard worden. Net die eenheid trachtten

³³⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘DB/AP Toon Pauli aan de heer Rik De Meester. Antwerpen, 18 oktober 1969.’

³⁴⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Verslag van de bijzondere vergadering van de Raad van Beheer van het St. Maartensfonds v.z.w., gehouden op 17 januari 1970’.

³⁴¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘DB/AP Alg. sekretaris en afg. beheerder v/h SMF vzw. Antoon Pauli aan De Heer Roger Coens. s.l., 7 december 1969’.

³⁴² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Verslag van de bijzondere vergadering van de Raad van Beheer van het St. Maartensfonds v.z.w., gehouden op 17 januari 1970’.

³⁴³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15645(1), ‘Coens Roger aan Pauli Antoon. Oosterzele, 4 maart 1970’.

³⁴⁴ N. Wouters, “Sint-Maartensfonds (SMF)”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 2754.

sommige bestuursleden, als Pauli en Lybaert, koste wat het kost te behouden. Naarmate de tijd vorderde en het sociale doel van de organisatie afnam, werd het Vlaams-nationalisme het ideologisch bindmiddel en het doel werd de integratie in en de erkenning van de Vlaamse Beweging. Sommige voormalige Waffen SS'ers pikten het niet dat het SS karakter onderdrukt werd. Zij waren voorstander van een integratie in de Vlaamse Beweging maar niet te koste van hun identiteitsverlies.

5 Het Sint-Maartensfonds van 1970 tot 1983

5.1 Politieke context

Mei '68 was een kantelmoment in het politieke klimaat. Er deed zich een democratiseringsbeweging voor, die ook voelbaar was doorheen de Vlaamse Beweging en niet aan de Volksunie voorbijging. Dit leek vergevingsgezindheid op te wekken. In 1969 werd op de IJzerbedevaart door de voorzitter van het IJzerbedevaartcomité Hendrik Borginon, voor het eerst openlijk, het engagement van de oostfrontstrijders goedgepraat³⁴⁵, een belangrijke stap voor het Sint-Maartensfonds in haar streven voor opname in de Vlaamse Beweging.

Electoraal ging het de VU voor de wind in deze periode, zij werden in maar 1968 de derde partij en in 1971 de tweede partij van Vlaanderen na de CVP.³⁴⁶ Met haar voormalige actiegroep, de VMO, ging het minder goed. Na het plotse overlijden van kopman Wim Maes op 2 oktober 1968 begon de VMO steeds meer op een extreemrechtse knokploeg te lijken. Op 30 juni 1969 was er een gewelddadige confrontatie aan het erepark te Stekene met vaderlandslievende verenigingen, die protesteerden tegen het voornemen van het Sint-Maartensfonds om daar gesneuvelde oostfronters te huldigen. In september 1970 kwam het in Brussel weer tot een gewelddadige botsing, dit keer tussen plakploegen van het Front démocratique des Francophones (FDF) en van de VU, met daarbij heel wat VMO'ers. Hierbij kwam een FDF'er om het leven en er werd een grootschalig politieonderzoek tegen de VMO en enkele leden opgezet. Het incident vormde de directe aanleiding, samen met de druk van de VU-top, voor Bob Maes, de oprichter, om op 12 juni 1971 de VMO te ontbinden. Een aantal militanten stapten hierop over naar andere organisaties, zoals Were Di. Anderen, zoals Piet Peeters (supra) en Bert Eriksson, legden zich niet neer bij de ontbinding. Zij stichtten op 2 juli 1971 de 'nieuwe' VMO, met als periodiek *Alarm*. De VMO werd nu officieel een extreemrechtse en antidemocratische organisatie.³⁴⁷ Officieel had de VMO niets meer met de VU te maken, desalniettemin

³⁴⁵ A. Beck, *op. cit.*, p. 1512.

³⁴⁶ F. Seberechts, "Volksunie (VU)", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, pp. 3548-3549.

³⁴⁷ B. De Wever, "Vlaamse Militanten Orde – Vlaamse Militanten Organisatie (VMO)", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 3466.

bleef ze actief in de marge van de partij. Voornamelijk in Antwerpen werden veel VU-kandidaten door hen geholpen. Toch bleef de kloof met de VU vergroten, vooral door het gewelddadig karakter van de VMO dat nu een paramilitaire eenheid had in uniform. In contrast was er de opmars van Hugo Schiltz in de VU en enkele meer progressieve figuren vanuit de VU-jongeren. De radicale rechter vleugel van de VU nam aanstoot aan de ‘regeergeilheid’ van de partijleiding. Voor hen moest de VU een Vlaams-nationale zweeppartij blijven, die de CVP het vuur aan de schenen legde.³⁴⁸ Zij waren ook van mening dat een Vlaams-nationale partij niet kon toetreden tot een Belgische regering.³⁴⁹ Karel Dillen kon zich niet verzoenen met de linkse tendens van de VU en nam in 1970 ontslag uit de partij. Hij ging zich opnieuw volop bezighouden met Were Di en het Were Di-tijdschrift *Dietsland Europa*, dat hij had opgericht.³⁵⁰

In de nieuwe VMO werd het leiderschap van Bert Eriksson in 1973 uitgedaagd door Xavier Buisseret. Samen met Siegfried Verbeke en Roeland Raes pleegde Buisseret een coup binnen de organisatie. Die laatste werd de nieuwe leider. Hun actie had een ideologische betekenis, daar zij nauw aanleunden bij Dillen en diens Were Di. Zij wilden de VMO een gelijkaardige fascistische, antichristelijke en Vlaams-nationalistische ideologie opleggen. Zij voerden enkele zuiveringen in. Peeters werd hiervan het slachtoffer, Eriksson kon lid blijven. In 1977 keerden de rollen weer om en Eriksson nam de macht terug over en nam Peeters weer op in zijn rangen. Buisseret was echter aan de haal met een deel van het adressenbestand van de *Alarm*-abonnees, aangezien hij een nieuwe extreemrechtse periodiek opstartte *HARO*. Hierin verschenen talrijke antisemitische artikels die de holocaust ontkenden en het boek van Anne Frank een vervalsing heetten.³⁵¹

De acties van de VMO hadden bij wijlen een terroristisch karakter, daar zij zowel onder Eriksson als Buisseret verantwoordelijk waren voor een resem aanslagen, met radicaal Vlaams-nationalistische of racistische drijfveren. Een van haar bekendste, niet-gewelddadige, acties was de door Eriksson op poten gezette Operatie Brevier, waarbij in 1973 het lijk van Cyriel Verschaeve vanuit Oostenrijk werd gerepatrieerd.³⁵²

Alhoewel de VMO officieel al sinds 1963 niets meer met de VU te maken heeft, vervulde de VMO wel nog diensten voor de VU, zoals het plakken van affiches. In 1974 deelde de

³⁴⁸ H. Gijssels, *Het Vlaams Blok*, Leuven, Kritak, 1992, p. 55.

³⁴⁹ F. Seberechts, “Vlaams-nationalistische partijen”, *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 3355.

³⁵⁰ H. Gijssels, *op. cit.*, p. 56.

³⁵¹ *Ibidem*, pp. 56-58.

³⁵² *Ibidem*

VMO-leiding mee dat zij in tijden van verkiezingen de VU steunde.³⁵³ Anderzijds kon de VMO ook steeds op de actieve steun rekenen van VU-mandatarissen als Kamiel van Damme, Bert Hendrickx, e.a.³⁵⁴

Naast de VMO waren er nog andere organisaties die op een of andere manier gebonden waren aan de rechts-radicalen vleugel van de VU, namelijk het Verbond van Nederlandse Werkgemeenschappen Were Di en later Voorpost. Het ontstaan van Were Di werd reeds geschetst in het vorige hoofdstuk. Op het einde van de jaren 1960 verlieten nogal wat jongeren de organisatie door de duidelijke verrechtsing van het verbond. Tijdens de jaren 1970 tot aan de oprichting van het Vlaams Blok in 1978 werd de vereniging geleid door Dillen als voorzitter, Raes als vice-voorzitter, Bert van Boghout, een voormalig-Waffen SS'er, als secretaris, Luc Vermeulen en Karel Lacroix. Sinds oktober 1968 was het officiële contactblad *Dietsland Europa*. Ideologisch postuleerde Were Di in de eerste plaats de Groot-Nederlandse gedachte, wat stond voor een staatkundige vereniging van al wie etnisch tot het Nederlandse volk behoorde.³⁵⁵ Daarnaast eiste het een totale en onvoorwaardelijke amnestie. Were Di zag er op na dat de VU niet afweek van de zuivere Vlaams-nationale lijn. Vooral via het tijdschrift *Dietsland-Europa*, dat onder de rechts-radicalen Vlaams-nationalisten een groot aanzien genoot, kon het zich ten opzichte van de Volksunie als ideologische drukingsgroep profileren.³⁵⁶ Were Di hechtte veel belang aan ideologische theorievorming en was voor de rechts-radicalen Vlaams-nationalisten dan ook een soort denktank.³⁵⁷ De organisatie hield vast aan conservatieve waarden. Pluralisme, syndicalisme en feminisme waren uit den boze. De vrouw aan de haard, met een kroostrijk patriarchaal gezin was het sociaal ideaal dat zij promoten. Op socio-economisch vlak pleitte Were Di voor een corporatistisch solidarisme waarin de macht van de politieke partijen en de vakbonden stevig werden beknot. De organisatie onderhield internationale contacten met nationalistische en extreemrechtse bewegingen en steunde het apartheidsregime in Zuid-Afrika.³⁵⁸ In 1968 richtte Were Di een afdeling in Nederland op. Were Di nam deel aan talloze Vlaams-nationalistische acties en manifestaties, zoals betogingen voor amnestie en tegen het Egmontpact. De organisatie had contacten met Vlaams-nationalistische verenigingen, onder meer ook zoals al werd aangetoond met het SMF. In 1975 kwam het binnen het Were Di bestuur tot een breuk tussen zij die pleitten

³⁵³ F. Uytterhaegen en E. Verhoeyen, *De kreeft met de zwarte scharen, 50 jaar rechts en uiterst rechts in België*, Gent, Masereelfonds, 1981, p. 92-93.

³⁵⁴ H. Gijssels, *op. cit.*, p. 63.

³⁵⁵ N. Wouters, "Verbond van Nederlandse Werkgemeenschappen Were Di", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, pp. 3207-3208.

³⁵⁶ H. Gijssels, *op. cit.*, p. 70.

³⁵⁷ N. Wouters, *op. cit.*, p. 3208.

³⁵⁸ H. Gijssels, *op. cit.*, pp. 73-74.

voor een strikte implementatie van de morele conservatieve waarden in het persoonlijke leven, en zij die louter aandacht wouden besteden aan de politiek. Het gevolg van dit conflict was dat de voorzitter Dillen de organisatie verliet en opgevolgd werd door Raes. In 1976 verlieten Vermeulen en zijn gevolg Were Di, daar zij meer de nadruk wilden leggen op de straatactie. Vermeulen stichtte daarop *Voorpost*.³⁵⁹ Deze actiegroep werd geleid door Roeland Raes, Francis van den Eynde en Luc Vermeulen. Inhoudelijk bleef deze organisatie aanleunen bij Were Di.³⁶⁰ Als actiegroep toonde zij gelijkenissen met het VMO. Voorpost had een paramilitair geüniformeerd karakter. Zij voerden acties pro-amnestie, betogingen voor het Zuid-Afrikaanse apartheidsregime, tegen migranten en gastarbeiders en acties tegen het gebruik van het Frans, bv. door het verstoren van Franstalige gemeenteraden in de faciliteitengemeenten.³⁶¹

Onder het voorzitterschap van Hugo Schiltz, vanaf 1975, werd de kloof tussen de VU en extreemrechtse organisaties steeds groter.³⁶² Schiltz behoorde tot een generatie van progressieve Vlaams-nationalisten die pragmatisch waren en bereid waren tot het sluiten compromissen. Zijn voorganger van der Elst werd liever gezien door de radicale Vlaams-nationalisten, aangezien die eerder behoudsgezind was.³⁶³ Daarnaast verloren de extreemrechtse militanten hun voeling met de partij doordat onder meer Bob Maes en Hector Goemans binnen de VU aan invloed moesten inboeten. Ook de verkiezingsuitslagen (1977) vielen tegen onder Schiltz. Onder Van der Elst evolueerde deze enkel in stijgende lijn, waardoor al gauw naar Schiltz gekeken werd als de oorzaak van de terugval.³⁶⁴ De radicalen verweten de partij en haar voorzitter dat ze de Vlaams-nationalistische beginselen niet meer trouw was. Ondertussen was in 1976 de amnestie-eis opnieuw op het voorplan verschenen bij verschillende politieke partijen en startten de gesprekken omtrent de staatshervorming. Na de verkiezingen van 1977 gingen de besprekingen met de regeringspartijen CVP, PSC, BSP-PSB, FDF en VU van start omtrent de communautaire problemen. Dit resulteerde in het Egmontpact waardoor het federalisme, met een gewestvorming met drie en dus een eigen Vlaams parlement en regering, haar ingang vond in het Belgische staatsbestel. Verder waren er waarborgen voor Vlamingen in Brussel, werd de taalwetgeving behouden en werden de sociale gevolgen van de repressie verholpen. Het akkoord kwam vrijwel direct onder vuur te

³⁵⁹ H. Wouters, *loc. cit.*

³⁶⁰ P. Verlinden, "Voorpost", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, , Tielt, Lannoo, 1998, p. 3561.

³⁶¹ H. Gijssels, *op. cit.*, p. 75.

³⁶² H. Gijssels, *op. cit.*, pp. 63-64.

³⁶³ F. Seberechts, *op. cit.*, pp. 3355-3356.

³⁶⁴ H. Gijssels, *op. cit.*, p. 64.

staan, en niet enkel door de radicale vleugel van het Vlaams-nationalisme. Daarbij moest de VU het bekopen. Er ontstond een Anti-Egmontcomité die het verzet tegen de staatshervorming coördineerde. De VU zelf bleek intern sterk verdeeld over deze kwestie. Verscheidene VU-parlementsleden schaarden zich achter het verzet.³⁶⁵

Volgens de critici werd Vlaanderen door dit akkoord benadeeld ten opzichte van Wallonië. Zo was de financiële regeling nadelig voor Vlaanderen, werd Brussel een eigen gewest waar het Frans overheerste en weldra de Nederlandstalige minderheid zou doen verdwijnen, waren er nog te veel bevoegdheden bij de nationale regering en werd de eis van de Vlaamse Beweging, namelijk ‘het federalisme met twee’, niet uitgevoerd. Er rees, zoals gezegd, veel verzet tegen deze staatshervorming, niet enkel bij de VU maar ook onder de aanhangers van andere Vlaamse politieke partijen. Er werd reeds gesproken over de voeling die de partij verloor met haar rechtervleugel en de extreemrechtse Vlaams-nationalistische organisaties. Ze hielden zich niet in om kritiek te uitten.³⁶⁶ Hiervoor werd in 1973 de Vlaams Nationale Raad (VNR) opgericht onder impuls van de VMO, Taal Aktie Komitee (TAK) en Were Di. Dit was een koepel van 27 Vlaams-nationalistische verenigingen.³⁶⁷

De medeplichtigheid van de Volksunie in de ratificatie van het Egmontpact was een stap te ver voor hen. Op initiatief van Were Di-secretaris Bert van Boghout werd het in september 1977 het Vlaams-nationaal Direktorium (DRK) opgericht. Deze groepering van radicale rechts-nationalisten wilden binnen de Volksunie een georganiseerde oppositie voeren tegen het Egmontpact. Het initiatief zou in juni 1978 al strandden, aangezien het achterhaald bleek na de oprichting van nieuwe Vlaams-nationalistische partijen, die zich tegen de VU en tegen het Egmontpact richtten.

In oktober 1977 richtte Karel Dillen de Vlaams-Nationale Partij (VNP) op.³⁶⁸ Dillen kon van bij aanvang rekenen op een heleboel medestanders die hij opgebouwd had door zijn contacten in de verschillende extreemrechtse middens. Hierdoor kende de VNP een vlotte uitbouw, onder meer SMF’er Bert Hendrickx hielp hem hierbij. Hendrickx was verantwoordelijk voor de afdeling in Brabant. De partij had heel wat oud-collaborateurs in haar rangen. Een maand later stichtte ex-VU-senator Lode Claes, de Vlaams Volkspartij

³⁶⁵ F. Seberechts, *op. cit.*, pp. 3356-3357.

³⁶⁶ H. Gijssels, *op. cit.*, p. 82.

³⁶⁷ N. Moyaert, “Vlaams-Nationale Raad (VNR)”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 3333.

³⁶⁸ N. Moyaert, “Vlaams-Nationaal Direktorium (DRK)”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 3327.

(VVP), deze was uit de VU gestapt omdat hij geen vrede kon nemen met de gang van zaken en al helemaal niet met de ondertekening van het Egmontpact. Hij startte zijn eigen partij omdat hij Dillen en zijn gevolg te eng-nationalistisch vond. De VVP herbergde veel VU-afvalligen. Claes mikte ook meer dan Dillen op middenkaders en intellectuelen om zijn partij vorm te geven. Beide partijen begonnen van bij hun oprichting naar de diensten te hengelen van zowel VMO als Were Di. Na toenaderingspogingen van zowel Lode Claes (VVP) als Karel Dillen (VNP), stuurde van Boghout, de Were Di-secretaris en prominent binnen het VND, aan op een ‘nieuw Vlaams-nationaal alternatief’. Een fusie tussen beide partijen leek echter niet onmiddellijk aan de orde. Desalniettemin bleven Were Di en VNP verwoed pogen om een minimaal akkoord tot samenwerking tussen beide partijen te bekomen. Met succes, enkele samenkomsten begin 1978 legden de basis voor een verdere samenwerking.

Ondertussen stuurde ook de VMO van Eriksson aan op een fusie. Met de parlamentsverkiezingen van 17 december 1978 kwam het zover. Claes en Dillen richtten een verkiezingskartel op onder de naam Vlaams Blok³⁶⁹. Extreemrechts schaarde zich massaal achter het kartel en de VMO, Were Di en Voorpost voerden een felle propaganda tegen de VU. Die laatste trachtte op haar beurt te reageren door weer op te schuiven naar rechts. Bij haar eerste verkiezingsdeelname behaalde het Vlaams Blok 76.051 stemmen of twee procent van de totaalstemmen. De VU werd bij deze verkiezingen afgestraft door haar engagement in de staatshervorming. Het Vlaams Blok bleek vooral sterk in Antwerpen. Dit was te danken aan het persoonlijk succes van Dillen, die werd verkozen. Claes werd niet verkozen en hij beschouwde dit als een persoonlijke nederlaag. Hij nam nog deel aan de Europese verkiezingen in 1979 maar nadat dit opnieuw geen succes bleek trok hij zich terug uit de actieve politiek. Dillen hergroepeerde in juni 1979 de VNP met de radicale Vlaams-nationalistische vleugel van het VVP, die geleid werd door Raes, en behield de naam Vlaams Blok.

De rechts-radicalen vleugel van de Vlaamse Beweging en de verschillende extreemrechtse organisaties hadden nu eindelijk hun eigen politieke partij. De activiteiten van Were Di namen af maar de organisatie bleef fungeren als ideologische denktank. De SMF’er Hendrickx en anderen uit de catacombentijd bleven Dillen trouw en hielpen hem met de lokale uitbouw van het Vlaams Blok. Bij de parlamentsverkiezingen van 1981 ging het, nu autonome, Vlaams Blok licht achteruit. Dit was te voorzien aangezien het Vlaams Blok niet langer kon steunen op Claes en zijn aanhang.³⁷⁰ Het verlies bleef echter beperkt en de

³⁶⁹ Vlaams Blok is een verwijzing naar het vooroorlogse VNV dat in 1936 deelnam aan de parlamentsverkiezingen onder de naam Vlaamsch Blok.

³⁷⁰ H. Gijssels, *op. cit.*, pp. 83-89.

ene Kamerzetel bleef behouden. Voor de VU waren de verkiezingen in 1981 wel een succes. De Kamerfractie klom opnieuw tot 20 volksvertegenwoordigers. Er kwamen stemmen op om de politieke breuk in de Vlaamse Beweging terug te herstellen en de VU en het Vlaams Blok te herenigen. In juni 1981 riepen het VOS en *Broederband* op om de eenheid te herstellen en opnieuw samen te werken. Dit kon echter niet baten, de initiatieven waren tevergeefs. Het Vlaams Blok verstrakte haar programma en de kloof met de VU werd nog groter.³⁷¹ Voor de eerste grote doorbraak van het Vlaams Blok was het wachten tot de parlementsverkiezingen van 13 december 1987.³⁷²

³⁷¹ F. Seberechts, *op. cit.*, p. 3358.

³⁷² H. Gijssels, *op. cit.*, p. 89.

5.2 De afscheuring van het Gewest Brabant

De breuk tussen het Gewest Brabant en het algemeen bestuur van het Sint-Maartensfonds in 1980 is de enige passage in de geschiedenis van het SMF waar, tot nu toe, systematisch, kritisch en diepgaand onderzoek naar gevoerd werd. Dit is te danken aan een onderzoek van de Nederlandse historicus Fred Goedbloed dat in 1991 verscheen in het *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*. Goedbloed gaat in dit artikel op zoek naar het ideologisch klimaat van het SMF en het tijdelijk afgescheurde Brabantse gewest, dat de naam *Hertog Jan van Brabant* (HJvB) kreeg. Hij deed dit door de verenigingsbladen van beide vzw.'s te analyseren en hierbij nadruk te leggen op het antisemitisme en Vlaams-nationalisme in deze ledenbladen. Hij onderzocht *Berkenkruis*, het blad van het SMF, voor de periode van 1972 tot 1989, en *Periodiek Contact*, het blad van de Hertog Jan van Brabant, niet te verwarren met het orgaan van het VVOOS en de voorloper van *Berkenkruis*, voor de periode 1979 tot 1989. Hierdoor behandelde Goedbloed de aanloop tot het conflict, de breuk in 1980 en de verzoening in 1984 op gedetailleerde wijze. Het artikel zal dan ook als leidraad gebruikt worden in het schetsen van de gebeurtenissen die leiden tot de het uiteenvallen van het SMF. Toch tracht dit onderzoek haar eigen accenten te leggen door het vermelde artikel in confrontatie te laten treden met de archieven van de interne werking van het SMF voor de periode van 1976 tot 1983³⁷³. Een noodzakelijk gebeuren daar Goedbloed de breuk reconstrueerde via de verenigingsbladen en dus het geheel uit tweede hand vernam. Via de verslagen van de algemene vergadering en de raden van beheer kan een beeld verkregen worden van hetgeen zich binnen de beleids- en besluitvormingsorganen afspeelde. Er moet echter wel gewezen worden dat deze verslagen vaak vaag zijn en dat lang niet alles wat binnen deze vergaderingen gezegd of gedaan werd, erin werd vermeld.

Goedbloed gaat ervan uit dat het SMF, als organisatie van oud-oostfrontstrijders die zich nog steeds gebonden achtten door het SS-moto '*Meine Ehre Heisst Treue*', enkel kon splitsen door ideologische meningsverschillen. Volgens de auteur wordt een groepje van 6 à 7 redacteurs van *Berkenkruis* representatief voor wat binnen het SMF leeft, zeker aangezien enkele onder die redacteurs een vooraanstaande rol bekleden binnen het bestuur en de verschillende facties in het fonds.³⁷⁴ Het is van belang om de conclusies van

³⁷³ Zoals reeds gezegd in de inleiding, wordt dit onderzoek gedwongen afgebakend tot het jaar 1983 aangezien de Belgische archiefwetgeving het inkijken van archiefstukken jonger dan 30 jaar verbiedt.

³⁷⁴ F. Goedbloed, *op. cit.*, p. 399.

Goedbloed te toetsen aan de verslagen van de besluitvormingsorganen, aangezien een ledenblad minder formeel is en een plek is waar ideologische en politieke bedenkingen van individuen vrijer de loop gelaten worden.

Voor de bijdragen in *Berkenkruis* zijn enkel de schrijvers van die bijdrage verantwoordelijk. Het is een individuele aangelegenheid die los staat van het bestuur en het beleid. Aan de andere kant kan het bestuur en het beleid wel een aanleiding vormen voor een artikel. Er moet dus gecontroleerd worden of de facties die binnen het *Berkenkruis* op te merken zijn, en het evenwicht van vertegenwoordigers van die facties binnen het ledenblad, in meer of mindere mate aanwezig zijn in het hoofdbestuur. Dit kan namelijk een heel ander beeld geven dan het daadwerkelijke beleid dat gevoerd werd door het hoofdbestuur.

Uit de analyse van de verenigingsbladen onderscheidde Goedbloed drie oorzaken voor het uiteenvallen van het SMF: een organisatorische kwestie, meningsverschillen over de ‘verruiming’ van het SMF, d.i. de wijziging van de statuten waardoor de geüniformeerde wapendragers dezelfde status als de oud-oostfrontstrijders kregen, en persoonlijke kwesties. Volgens Goedbloed spelen ideologische motieven hierbij een belangrijke rol.³⁷⁵ In *De kreeft met de zwarte scharen, 50 jaar rechts en uiterst rechts in België* geven Etienne Verhoeyen en Frank Uytterhaegen een korte uiteenzetting van de geschiedenis van het SMF en vermelden de oorzaken van de breuk, zoals zij het zien. Daarbij is een verschil op te merken met Goedbloed. Verhoeyen en Uytterhaegen maken geen melding van persoonlijke problemen die aan de basis van de splitsing zouden liggen, maar wel van onenigheid die ontstond over de opname van Franse teksten in *Berkenkruis* voor de Waalse oostfrontersorganisatie, *Les Bourguignons*.³⁷⁶ Dit werd echter niet verder geëxpliciteerd. Aan de hand van verslagen van algemene vergaderingen en raden van beheer van 1976 tot 1983 worden de verschillende, bovengenoemde, oorzaken op hun juistheid gecontroleerd en wordt er een balans opgemaakt van de oorzaken die in deze verslagen als doorslaggevend voor de breuk blijken.

³⁷⁵ F. Goedbloed, *op. cit.*, pp. 409-410.

³⁷⁶ F. Uytterhaegen en E. Verhoeyen, *De kreeft met de zwarte scharen, 50 jaar rechts en uiterst rechts in België*, Gent, Masereelfonds, 1981, p. 68.

5.2.1 Meningsverschillen over de Franstalige oostfronters in het Sint Maartensfonds

De meningsverschillen over de Franstalige oud-oostfronters binnen het SMF kwam voort uit de publicatie van Franstalige artikels, van Waalse oud-Waffen SS'ers, in de laatste pagina's van *Berkenkruis*.

Verhoeyen en Uytterhaegen beschouwen de opname van de Franstalige artikels in *Berkenkruis* als één van de drie oorzaken van de onenigheid met de Brabantse afdeling van het SMF.³⁷⁷ Ook Goedbloed vermeldt dit in zijn artikel, maar concludeert dat hiervoor geen aanwijzingen te vinden zijn, aangezien zowel *Periodiek Contact* als *Berkenkruis*, zowel voor als na de breuk, Franstalige bijdragen bleven publiceren. Sterker nog, gezien de Europese pretenties van de Waffen SS en de gedeelde frontervaring acht Goedbloed een breuk over de Waalse kameraden onmogelijk, aangezien dit een schending van de groepsnorm zou zijn die zowel Hertog Jan van Brabant als het SMF zich voor het forum van Europese Waffen-SS'ers niet zou durven permitteren.³⁷⁸

Het staat vast dat er onder de leden van het SMF wrevel bestond rond de opname van de Franstalige artikels, maar de rol die dit gespeeld heeft in de tweespalt tussen het algemeen bestuur en de Brabantse afdeling verdient opklaring.

De eerste verschijnselen van kritiek op de Franse teksten in *Berkenkruis* op een algemene vergadering dateerden van mei 1973.³⁷⁹ Toen vroeg men de Waalse kameraad om een Nederlandse vertaling van de Franse teksten bij te voegen. Reeds in december 1973 was dit weer voer voor discussie. Wanneer Toon Pauli vroeg naar de meningen van de gewesten, bleek dat de Gewesten Aalst, Mechelen, Westland en Brabant geen probleem hadden met de Franse teksten. Bij de Gewesten Antwerpen en Waasland waren de meningen verdeeld. Oswald van Ooteghem, aanwezig in naam van Vriendenkring Sneyssens, wenste dat de Franse teksten aangevuld werden met een Nederlandse vertaling, daar dit blijkbaar nog niet gebeurd was, voor de leden die geen Frans verstonden of de Franse teksten in bijlage op te nemen. Dit laatste bleek technisch onmogelijk. De Brabander Frans Vierendeels zag het groots en wilde *Berkenkruis* uitbouwen en er een internationaal tijdschrift van maken met meertalige artikels voor alle

³⁷⁷ F. Uytterhaegen en E. Verhoeyen, *loc. cit.*

De andere twee oorzaken die worden vermeld zijn: onenigheid over de opname van niet-oostfronters en over de financiën van de Sociale Dienst.

³⁷⁸ F. Goedbloed, *op. cit.*, p. 410.

³⁷⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, 'Verslag van de Algemene Vergadering der werkende leden en van de raad van beheer van het St. Maartensfonds v.z.w. gehouden op 5 mei 1973'.

oostfrontsoldaten. Pauli wees dan weer op de moeilijkheden die het SMF zou krijgen met de openbare instanties wanneer zij dit zouden doen. Dit zegt iets over de lugubere inhoud van het blad, waarover verder meer. De Waalse kameraden betreurden dat dit voor moeilijkheden zorgen en drukten hun wens uit om de artikels te behouden aangezien zij dit zagen als vorm van solidariteit tussen de Vlaamse en Waalse oostfronters en hij hoopte dat via deze bijdragen meer Waalse kameraden lid gingen worden van het SMF. De situatie bleef zoals ze was en de Waalse organisatie kreeg de laatste 4 pagina's van *Berkenkruis* toegewezen om hun teksten te publiceren.³⁸⁰

Hierna was het een aantal jaren stil, mogelijkwerwijs door het ontbreken van verslagen in het archiefbestand, rond de kwestie van de Franstalige artikelen. In april 1976 stak de discussie weer de kop op, nadat het Gewest Kempen-Limburg, dat in 1974 werd opgericht, het onderwerp op de dagorde plaatste. Ook Brabant, dat de Waalse kameraden vertegenwoordigde bij hun afwezigheid, wenste de mening van de gewesten na te gaan, daar zij erop wezen dat slechts een vijftigtal Waalse oud-oostfronters lid waren van het SMF. Dezelfde gewesten als in 1973, inclusief Antwerpen, waren voor het behoud van de Franstalige teksten. Opnieuw Waasland en het nieuwe Kempen-Limburg waren tegen het behoud. Hierdoor blijft de situatie opnieuw ongewijzigd.³⁸¹

Desondanks dat de Waalse kameraden hun Franstalige artikelen mochten blijven publiceren in *Berkenkruis* lijkt het erop dat vele leden hen liever kwijt dan rijk zijn. Zo deed Bert van den Brande in 1977 het voorstel dat de Waalse oostfronters hun eigen organisatie oprichten. De kameraden van Brabant wezen hem er echter op dat daarvoor hun ledenaantal te gering was.³⁸²

In 1978 zag het er naar uit dat de teksten zouden verbannen worden uit *Berkenkruis*. De Waalse kameraden dienden hun ledenaantal binnen het jaar te verdubbelen indien zij hun Franstalige publicaties wilden behouden. Het bestuur achtte dit noodzakelijk aangezien zij de opname van deze teksten anders niet langer kon verantwoorden tegenover haar Vlaamse leden.³⁸³ Dit wijst erop dat er onder de leden en lezers van *Berkenkruis* veel

³⁸⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, 'Verslag van de bijzondere vergadering van de beheerraad van het St. Maartensfonds vzw., ... op zaterdag 8 december 1973'.

³⁸¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, 'Verslag van de Algemene Vergadering v/d leden van de beheerraad en van de werkende leden van het St. Maartensfonds v.z.w. op 24 april 1976'.

³⁸² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, 'Verslag van de Algemene Vergadering van de leden van de Raad van Beheer en van de Werkende Leden van het St. Maartensfonds vereniging zonder winstoogmerk, op zaterdag 26 april 1977'.

³⁸³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, 'Verslag der Algemene Vergadering van het St. Maartensfonds v.z.w. op zaterdag 18 maart 1978'.

tegenstand was tegenover de Franstalige teksten. Wanneer een jaar later bleek dat de resultaten van de ledenwerving onder de Waalse kameraden tegenviel, besliste de vergadering om de Franstalige teksten toch verder in *Berkenkruis* te laten verschijnen, om zodoende de Waalse kameraden verder in hun werking te steunen.³⁸⁴

Het werd reeds duidelijk dat de wrevel rond de Franstalige artikels los stond van het Brabantse gewest, daar zij altijd één van de voorstanders bleven voor het behoud van de Franstalige bijdragen in *Berkenkruis* en de vertegenwoordigers van de Waalse kameraden waren bij hun afwezigheid. We kunnen dan ook concluderen dat dit geen oorzaak is van de afsplitsing en het ontstaan van HJvB, zoals Verhoeyen en Uytterhaegen beweren. Dit werd geïllustreerd in het verslag van de tumultueuze vergadering van 15 maart 1980, het moment waarop Brabant afscheidde. Op het einde van deze vergadering, wanneer de Brabantse kameraden reeds de zaal verlaten hadden, kwam de kwestie van de Franstalige artikels aan bod. Een kameraad stelde voor om, nu Brabant niet langer in *Berkenkruis* ging schrijven, aangezien zij sinds november 1979 hun eigen blad uitgaven *Periodiek Contact* en nu niet langer deel uitmaakten van het SMF, de Franstalige artikels af te schaffen. Ook nu werd benadrukt dat de teksten gingen blijven.³⁸⁵ Het onderwerp bleef echter actueel binnen het SMF.³⁸⁶ Op de algemene vergadering van 1981 stonden de Franse teksten weer ter discussie. Ook in de komende jaren bleven regelmatig Franstalige artikels in *Berkenkruis*, én in *Periodiek Contact*, verschijnen.³⁸⁷ Het toont echter aan dat politieke ontwikkelingen zoals de emancipatie van Vlaanderen ook binnen het SMF, met veel Vlaams-nationale leden, druk uitoefenden op het bestuur, voor wie de eenheid van de oostfrontgemeenschap toch belangrijker bleef.

³⁸⁴ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, 'Verslag der Algemene Vergadering van de leden van de beheerraad en van de werkende leden in het St. Maartensfonds vereniging zonder winstoogmerk, op zaterdag 24 maart 1979'.

³⁸⁵ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, 'Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds v.z.w. Zaterdag 15 maart 1980'.

³⁸⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, 'Sint-Maartensfonds vereniging zonder winstoogmerk, onderrichtingsblad nr. 1/81'.

³⁸⁷ F. Goedbloed, *loc. cit.*

5.2.2 Het streven naar financiële onafhankelijkheid

In *Periodiek Contact* gaf het Gewest Brabant in januari 1980, twee maanden voor de afscheiding, aan dat de problemen tussen het genoemde gewest en het algemeen bestuur van het SMF vooral te wijten was aan een organisatorische kwestie. Het Gewest Brabant wilde financieel nagenoeg volledig onafhankelijk zijn van het hoofdbestuur.³⁸⁸

De eerste sporen van organisatorische problemen dateerden van de algemene vergadering van 24 maart 1979. Voorzitter Hendrik De Meester klaagde dat het dagelijks bestuur te weinig werd ingelicht over de werking van de gewesten.³⁸⁹ Het jaar ervoor waren er namelijk geen verslagen doorgegeven, wat kon duiden op de grote onafhankelijkheid die de gewesten hadden.³⁹⁰ Vierendeels repliceerde dat ook de gewesten niets afwisten van de werking van het dagelijks bestuur.³⁹¹

De algemene vergadering van 15 maart 1980 voorspelde onheil, wanneer voorzitter De Meester de vergadering begon met het uitdrukken van zijn hoop op een nuttig en vooral rustig verloop van de vergadering. Het maakte duidelijk dat de periode na de algemene vergadering van maart 1979 conflictueus geweest was. Het moment dat de bom zou barsten was dan ook gekomen, daar het zesde agendapunt ‘*de oprichting van een nieuwe v.z.w. door Brabant*’ was. De vergadering begon met het kasverslag van 1979, wat al meteen een heus pijnpunt bleek. Vierendeels verweet het bestuur dat zij buiten een opsomming van cijfers geen uiteenzetting gaven over wat deze inhielden. Het bestuur verweet Brabant dat zij in 1979 geen officieel kasverslag indienden, enkel een mondelinge uiteenzetting. Er was duidelijk wantrouwen bij beide partijen.³⁹² In *Berkenkruis* verklaarde Vierendeels dat het conflict terug te voeren was op het besluit van zijn gewest

³⁸⁸ F. Goedbloed, *op. cit.*, p. 409.

³⁸⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag der Algemene Vergadering van de leden van de beheerraad en van de werkende leden in het St. Maartensfonds vereniging zonder winstoogmerk, op zaterdag 24 maart 1979’.

³⁹⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag der Algemene Vergadering van het St. Maartensfonds v.z.w. op zaterdag 18 maart 1978’.

³⁹¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag der Algemene Vergadering van de leden van de beheerraad en van de werkende leden in het St. Maartensfonds vereniging zonder winstoogmerk, op zaterdag 24 maart 1979’.

³⁹² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds v.z.w. Zaterdag 15 maart 1980’.

om het bestuur de inzage in het beheer en de uitgaven van de sociale dienst te weigeren.³⁹³ Hij vertelde in het artikel echter niet alles. Het Brabantse bestuur had een grote som geld ontvangen voor de kas van zijn sociale dienst van ‘*Stille Hilfe*’ für Kriegsgefangene und Internierte (Stille Hulp voor Krijgsgevangenen en Gedetineerden).³⁹⁴ Volgens Goedbloed was hieraan de voorwaarde verbonden om dit niet via de reguliere kanalen van het SMF te verspreiden.³⁹⁵ Vierendeels verklaarde in de vergadering dat het de bedoeling was van het Gewest Brabant de verdeling van ‘Stille Hilfe’ gedurende twee jaar zelf te beheren, om dan later ook eventueel andere gewesten erin te betrekken. Dit betekende dat zij reeds behoeftigen van andere gewesten, zonder het medeweten van deze gewesten, hadden geholpen. De termijn van twee jaar liep af in oktober 1980, wat erop neerkwam dat de hulp dateerde van eind 1978.³⁹⁶ De leden van de andere gewesten waren ontzet en vroegen zich af waarom het Gewest Brabant daar zo geheimzinnig over deed en de gewesten in kwestie met behoeftigen niet geraadpleegd had of waarom ze het geld niet direct verdeelden onder de noodlijdende gewesten. Er waren echter wel gewesten, zoals Waasland, alsook het Erepark te Stekene, die een financiële input konden gebruiken. Deze vraag bleef echter onbeantwoord. Het algemeen bestuur drukte erop dat deze eigengereidheid voor problemen leidde wat de belastingaangifte betrof. Daarop stelde Pauli de vraag of Brabant een eigen vzw. wilde oprichten. Waarop Vierendeels verklaarde dat de ontslagbrieven van de Brabantse beheerders klaar lagen en het Gewest Brabant zijn eigen weg wou gaan. De Brabanders verlieten de vergadering en de breuk was een feit.³⁹⁷ De Meester gaf in *Berkenkruis* commentaar op de splitsing. Hij uitte hierin zijn vermoeden al was de echte reden voor de splitsing de machtshonger van sommigen, die het SMF wilden gebruiken voor doeleinden waarvoor het niet diende. Hij verklaarde zich echter niet nader.³⁹⁸

³⁹³ F. Goedbloed, *op. cit.*, p. 411.

³⁹⁴ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds v.z.w. Zaterdag 15 maart 1980’.

³⁹⁵ F. Goedbloed, *op. cit.*, p. 411.

³⁹⁶ Volgens Goedbloed ontving Brabant het geld in de zomer van 1979.

³⁹⁷ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds v.z.w. Zaterdag 15 maart 1980’.

³⁹⁸ F. Goedbloed, *loc. cit.*

5.2.3 De problemen rond de verbreding van het Sint-Maartensfonds

Zowel Goedbloed, als Verhoeyen en Uytterhaegen, vermeldde dat het bestuur van Brabant bezwaren had tegen wat men in *Berkenkruis* de ‘verruiming’ noemde. Verhoeyen en Uytterhaegen hadden het over “*de opname van niet-oostfronters in het S.M.F.*”.³⁹⁹ Goedbloed beschreef de situatie specifieker. Uit zijn analyse van *Berkenkruis* kon hij afleiden dat de Brabantse redacteurs weigerachtig stonden ten opzichte van de wijziging van de statuten van het SMF, waardoor de geüniformeerde wapendragers (NSKK, OT, Vlaamsche Wacht, Fabriekswacht, DRK) dezelfde status kregen binnen het fonds als de oud-oostfrontstrijders. Brabant beschouwde deze uitbreiding als een aantasting van het authentieke karakter van het SMF.⁴⁰⁰

In de loop der jaren werden er meer en meer geüniformeerde wapendragers lid van het SMF. Zij werden actief betrokken bij de werking, aangezien de groep oud-oostfrontstrijders die in staat was haar steentje bij te dragen kleiner werd met de jaren. Ze kregen echter niet dezelfde rechten als de oud-oostfrontstrijders binnen de organisatie. Deze ongelijkheid bracht na verloop van tijd weerstand met zich mee.⁴⁰¹

Goedbloed wijdde de tegenstand tegen een statuutwijziging aan het elitaire karakter dat leefde bij een strekking van het SMF. Zij voelden zich als frontsoldaten superieur ten opzichte van de geüniformeerde wapendragers. Goedbloed merkte op dat het aanpassen van de statuten enkel een einde maakte aan de structurele ongelijkheid, maar dat het statusverschil bleef. Het al dan niet gediend hebben aan het front was niet het enige criterium waar men een lid op beoordeelde. Goedbloed merkte op, a.d.h.v. *Berkenkruis*, dat ook de eenheid waarin men gediend had een bepaalde status verschafte. Dit had te maken met de frontprestaties of de strengheid van de keuringsnormen. Deze vormen van onderscheid waren volgens Goedbloed allen terug te brengen op ideologische tegenstellingen. Enerzijds tussen een strekking die zich beschouwde als de politieke nationaalsocialistische soldaat die neerkeek op de geüniformeerde wapendragers, die ze als huurlingen beschouwden, en die veelal afkomstig waren uit VNV-rangen. Dit betekent dat het schisma tussen het VNV en de SS tot lang na de oorlog voor sommigen nog een rol speelde. Anderzijds zag Goedbloed ook ideologische tegenstellingen in *Berkenkruis* tussen oud-oostfrontstrijders. Namelijk een onderscheid tussen de al genoemde nationaalsocialistische soldaat tegenover de Vlaams-nationale, idealistische soldaat.

³⁹⁹ F. Uytterhaegen en E. Verhoeyen, *loc. cit.*

⁴⁰⁰ F. Goedbloed, *loc. cit.*

⁴⁰¹ F. Goedbloed, *op. cit.*, p. 413.

Hieruit concludeerde Goedbloed dat er binnen het SMF sprake was van een radicale en een gematigde vleugel.⁴⁰²

Volgens Goedbloed is de aanleiding tot het conflict tussen het Gewest Brabant en het algemeen bestuur, een artikel van Jan Vincx, zelf nochtans een frontsoldaat uit de elite eenheid 'Wiking', in het juli/augustus-nummer van 1978, waarin hij opriep om een einde te maken aan de ongelijkheid tussen de geüniformeerde wapendragers en de oud-oostfrontstrijders.⁴⁰³ Dit artikel komt niet ter sprake in de algemene vergadering van maart 1979. Wel werd de 'aansluiting van bevriende verenigingen of troepengemeenschappen' kort in het verslag vermeld. Men besloot om de aansluiting mogelijk te maken voor maximum drie bestuursleden en dat zij berichten in *Berkenkruis* mochten plaatsen. Van protest tegen deze beslissing of een voorafgaande discussie werd geen melding gemaakt.⁴⁰⁴ Goedbloed maakte melding dat de tegenstanders van de 'verruiming' in de zomer van 1979 voor een voldongen feit werden geplaatst, wanneer *Berkenkruis* een nieuwe kافت gekregen. Vanaf nu was *Berkenkruis* een maandblad van de oud-oostfrontstrijders én de voormalige geüniformeerde wapendragers geworden.⁴⁰⁵ Op de vergadering van het dagelijks bestuur op 9 november 1979 uitte Brabant zijn ongenoegen en bezwaren over de omslag van het maandblad. De Brabanders eisten dat alle namen van de omslag verwijderd werden en zeker deze welke geen enkel verband met het oostfront hadden. Wanneer hen duidelijk gemaakt werd dat de omslag herdrukken financieel onhaalbaar was aangezien er reeds voor ongeveer 2 jaar aan omslagen gedrukt waren, stelden zij voor om voor deze periode *Berkenkruis* zonder omslag te laten verschijnen. Dit drastisch voorstel toont aan dat de 'verruiming' diep zat bij de afvaardiging van Gewest Brabant. Hiertegen werd echter geprotesteerd door de andere gewesten en het bestuur besloot het ledenblad onder de nieuwe vorm te blijven uitgeven.⁴⁰⁶ Brabant liet het daar niet bij en startte nog diezelfde maand met de uitgave van een eigen blad, *Periodiek Contact*. Binnen het SMF gingen er zich twee strekkingen duidelijker profileren. Enerzijds was er het algemeen bestuur, dat, met de toekomst van het fonds voor ogen gehouden, een uitbreiding genegen was. Allen hadden zich tenslotte voor hetzelfde doel ingezet, namelijk om het thuisfront te beschermen. Anderzijds was er het Gewest Brabant dat onder impuls van enkele radicalen, zoals gewestvoorzitter Frans Vierendeels,

⁴⁰² F. Goedbloed, *op. cit.*, pp. 412-418.

⁴⁰³ F. Goedbloed, *op. cit.*, p. 414.

⁴⁰⁴ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, 'Verslag der Algemene Vergadering van de leden van de beheerraad en van de werkende leden in het St. Maartensfonds vereniging zonder winstoogmerk, op zaterdag 24 maart 1979'.

⁴⁰⁵ F. Goedbloed, *op. cit.*, p. 417.

⁴⁰⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, 'Verslag der vergadering van het D.B. op vrijdag 9 nov. 1979'.

secretaris Bert Hendrickx en de beheerder André Van Hecke, het elitaire SS karakter van het fonds wilden behouden.⁴⁰⁷

De oprichting van *Periodiek Contact* in november 1979, was een teken aan de wand voor hetgeen op de algemene vergadering van 15 maart 1980 gebeurde. Zoals gezegd, was één van de agendapunten op deze vergadering de oprichting van een nieuwe v.z.w. door Brabant.⁴⁰⁸ Dit kwam er nadat in het maartnummer van *Periodiek Contact* voor het eerst over HJvB gesproken werd als een zelfstandige vereniging.⁴⁰⁹ Op de algemene vergadering kondigde Brabant haar afscheiding aan. In het verslag lijkt het alsof de enige oorzaak hiervoor, het streven naar financiële zelfstandigheid en het geheimhouden van de verkregen geldsom was, daar over de ‘verruiming’ niet letterlijk gesproken werd. Wel wees de algemene voorzitter Hendrik De Meester hierop wanneer hij dit onderwerp inleidde:

*“Het is allemaal begonnen met een artikel van Jan Vinckx – Ieder van ons maakt fouten, ik-zelf, Jan Vinckx (beheerder), Joris Lybaert (algemeen secretaris en eindredacteur van Berkenkruis), Bert Hendrickx, Frans Vierendeels, wij allen maken en hebben fouten, maar dit mag niet als gevolg hebben, dat, na 30 jaar, er onder kameraden die samen aan het front en later verder op de barricades hebben gestaan, twee partijën [sic] ontstaan, wat toch gebeurd is, nl. aan de ene kant het Dagelijks Bestuur, aan de andere kant Brabant.”*⁴¹⁰

De Meester verwijst naar een artikel van Vincx, aangenomen kan worden dat het gaat om zijn oproep tot uitbreiding van de statuten van het SMF. Dit is echter de enige verwijzing naar deze polarisatie. Ook later, na de afscheiding, werd in de verslagen van de vergaderingen, wanneer de scheiding of de herintegratie van HJvB besproken werd, van het SMF hier niet meer op teruggekomen. Het is dan ook Brabant die hier aanstoot aan nam, niet het SMF. Er kan besloten worden dat dit een grote rol heeft gespeeld in de beslissing van het Brabantse gewest om het SMF de rug toe te keren en een eigen vereniging op te starten.

⁴⁰⁷ F. Goedbloed, *op. cit.*, pp. 417-418.

⁴⁰⁸ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds v.z.w. Zaterdag 15 maart 1980’.

⁴⁰⁹ N. Wouters, “Periodiek Contact”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 2424.

⁴¹⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds v.z.w. Zaterdag 15 maart 1980’.

5.2.4 Problemen tussen personen

In het voorgaande hoofdstuk werd al duidelijk dat er zich binnen het SMF tegengestelde strekkingen begonnen af te tekenen. Daarbij werd gesproken over een gematigde en een radicale strekking, die gedreven werden door tegengestelde ideologische visies. Goedbloed zag deze polarisatie vanaf oktober 1977 groeien in *Berkenkruis*.

De gematigde fractie probeerde om de oud-oostfronters te integreren in de Vlaamse Beweging en zochten daarom erkenning als waren zij idealisten die gestreden hadden voor Vlaanderen, tegen het communisme en voor een nieuwe en betere Vlaamse toekomst. De nationaalsocialistische ideologie paste niet binnen dit plaatje, meer zelfs het vormde een rem op hun integratie. In de plaats moest het SMF een pluriforme organisatie van oud-oostfronters worden.⁴¹¹ Het opnemen van de geüniformeerde wapendragers vergemakkelijkte de integratie in de Vlaamse Beweging, aangezien op die manier het Waffen SS-stigma meer op het achterplan raakte. Mede daarom was antisemitisme voor hen voorbijgestreefd. De meest fervente aanhanger van deze strekking en actiefste schrijver in *Berkenkruis* ter promotie van deze visie, was Jan Vincx. In *Berkenkruis*, in de discussie rond het Egmontpact verdedigde Vincx de Volksunie, met als argument dat zij niet nog langer op de barricades konden staan maar ook staatsverantwoordelijkheid moesten durven nemen. Hij legitimeerde dit door te verwijzen naar de ambities van Staf De Clercq, Hendrik Elias en Jef van de Wiele. Vincx was secretaris van het Gewest Kempen/Limburg en had goede contacten met het hoofdbestuur, met name met algemeen voorzitter Hendrik De Meester en algemeen secretaris Georges Lybaert.⁴¹² In 1978 werd Vincx beheerder⁴¹³ en in 1980 afgevaardigde beheerder.⁴¹⁴

Daartegenover stond de radicale fractie, met als voornaamste personen Frans Vierendeels, Bert Hendrickx, Jef François en André Van Hecke. De eerste twee behoorden tot de redactie van *Berkenkruis*. Deze personen hadden een grote invloed binnen het Gewest Brabant. Vierendeels was gewestelijk voorzitter van Brabant, Hendrickx gewestelijk secretaris, François genoot vanwege zijn roemrijk verleden binnen de collaborerende Vlaamse organisaties veel gezag.⁴¹⁵ A Van Hecke werd in 1978 beheerder in het SMF⁴¹⁶

⁴¹¹ L. Vos, "De rechts-radicaliteit in het Vlaams-nationalisme", in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 52 (1993), 3, p. 139.

⁴¹² F. Goedbloed, *op. cit.*, pp. 419, 424, 425.

⁴¹³ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, 'Verslag der Algemene Vergadering van het St. Maartensfonds v.z.w. op zaterdag 18 maart 1978'.

⁴¹⁴ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, 'Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds V.Z.W., zaterdag 21 februari 1981'.

⁴¹⁵ F. Goedbloed, *op. cit.*, p. 418.

en in 1983 werd hij voorzitter van HJvB. Zij waren van mening dat de oostfrontinzet vooral moest worden verstaan als een nationaalsocialistische strijd. Vanuit een geloof in de rassentheorie sproot een radicaal antibelgicisme voort. De opname van de oostfronter in de Vlaamse Beweging kon voor hen niet los gezien worden van een herwaardering van de nationaalsocialistische ideologie. Zij wilden erkend worden als diegene die steeds gelijk hadden en daarom geen toegevingen doen om geaccepteerd te worden door een bredere Vlaamse laag en bleven radicaal achter hun denkbeelden staan. Over het Vlaams-nationalisme was de radicale strekking echter niet eensgezind. Enerzijds kon er binnen deze vleugel een onderscheid gemaakt worden tussen radicale Vlaams-nationalisten, zoals Hendrickx, en nationaalsocialisten, zoals Vierendeels. *Berkenkruis* stond bol van de aanvallen op de VU en het Egmontpact van voornamelijk Hendrickx. Vierendeels was dan weer een radicale antisemiet, die de politiek als een ‘Joods wereldcomplot’ zag.⁴¹⁷

Het bestuur, op haar beurt, leunde eerder naar de gematigde vleugel. Het bleef vasthouden aan haar apolitieke karakter en stelde de kameraadschap op kop, dit om de eenheid binnen de ideologisch heterogene oostfrontgemeenschap te bewaren. Desalniettemin oriënteerde ze zich, al van bij haar ontstaan, naar een gematigd Vlaams-nationalisme, zonder hierbij partijpolitieke voorkeuren uit te spreken. In de verslagen van de algemene vergaderingen en de vergaderingen van het dagelijks bestuur zijn er geen sporen te vinden van deze ideologische polarisering. Waarschijnlijk kan dit verklaard worden door het feit dat de radicale vleugel een minderheid vormde binnen de beheerraad en de algemene vergadering. Het was ook opvallend dat de kandidaten van Brabant steeds gepasseerd werden voor hogere bestuurlijke functies.⁴¹⁸ Ook dit toont het overwicht van de gematigde fractie binnen de beheerraad aan. De artikels in *Berkenkruis* konden dan ook gezien worden als ideologische ventilering voor de radicalen, aangezien zij in het algemeen bestuur geen gehoor kregen.

Naast de ideologische polarisering tussen personen, hadden sommigen ook problemen met een specifieke persoon. Goedbloed vermeldde dat het Gewest Brabant niet tevreden was met het eigengereide optreden van Georges ‘Joris’ Lybaert, de algemeen secretaris en eindredacteur van *Berkenkruis*.⁴¹⁹ Lybaert was het enige overblijvende stichtende lid en één van de meest verdienstelijke medewerkers van het SMF. In het hoofdbestuur genoot

⁴¹⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag der Algemene Vergadering van het St. Maartensfonds v.z.w. op zaterdag 18 maart 1978’.

⁴¹⁷ F. Goedbloed, *op. cit.*, p. 443.

⁴¹⁸ F. Goedbloed, *op. cit.*, p. 428.

⁴¹⁹ F. Goedbloed, *op. cit.*, p. 410.

hij dan ook een groot aanzien.⁴²⁰ Desalniettemin kreeg hij veel kritiek te verwerken, vooral wat betreft *Berkenkruis*. In het verslag van de algemene vergadering van 24 maart 1979 werd aangegeven dat Lybaert meldde dat hij het jammer vond dat er zoveel kritiek kwam van personen die zelf geen enkele bijdrage voor het blad leverden en vroeg hij om meer begrip voor de mening van andere kameraden.⁴²¹ Er zijn geen sporen te vinden van de oorzaken van de kritiek op zijn persoon. De kritiek van Brabant kan te maken hebben met hetgeen hierboven ter sprake kwam omtrent de verruiming, namelijk de aanpassing van de kaften van *Berkenkruis* met de vermelding van de geüniformeerde wapendragers, waar hij als eindredacteur meer dan waarschijnlijk voor verantwoordelijk was. Volgens Ingrid Vannitsen was het weigeren van radicale Brabantse teksten in *Berkenkruis*, ook een taak van de eindredacteur, één van de redenen voor Brabant om zich af te scheuren.⁴²² Zeker is dat Brabant het op hem gemunt had. Volgens Goedbloed ging Brabant in de concurrentiestrijd tussen de strekkingen bij de bestuursverkiezingen van 1979, diezelfde vergadering waar Lybaert zijn ongenoegen uitte, de confrontatie aan met het bestuur door Van Hecke kandidaat te stellen voor algemeen secretaris, de functie die Lybaert al sinds jaar en dag uitvoerde. Lybaert behield zijn functie maar moest daarvoor, aldus Goedbloed, onreglementaire trucs gebruiken die door het bestuur gesteund werden.⁴²³ In het verslag van de algemene vergadering⁴²⁴ werd hier niets over vermeld, en bij het voorleggen van dit verslag op de algemene vergadering van 1980 (waarop Brabant zich afscheurde) werd hier geen opmerking over gemaakt.⁴²⁵ Toch nam de kritiek toe. Dit bewees een lastercampagne, ‘Argus’ genaamd, die gericht was op zijn persoon. Het gaat om een brief die verspreid werd onder de leden van het SMF ondertekend met ‘Argus’. De bedoeling was om de positie van Lybaert binnen het fonds aan het wankelen te brengen, daar deze brief zijn verleden als Waffen SS’er in vraag stelde. Wanneer deze brief verspreid werd, is onduidelijk. Volgens Goedbloed was dit eind 1979 of begin 1980.⁴²⁶ De eerste melding

⁴²⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds v.z.w. Zaterdag 15 maart 1980’.

⁴²¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag der Algemene Vergadering van de leden van de beheerraad en van de werkende leden in het St. Maartensfonds vereniging zonder winstoogmerk, op zaterdag 24 maart 1979’.

⁴²² I. Vannitsen, *op. cit.* p. 30.

⁴²³ F. Goedbloed, *op. cit.*, p. 428.

⁴²⁴ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag der Algemene Vergadering van de leden van de beheerraad en van de werkende leden in het St. Maartensfonds vereniging zonder winstoogmerk, op zaterdag 24 maart 1979’.

⁴²⁵ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds v.z.w. Zaterdag 15 maart 1980’.

⁴²⁶ F. Goedbloed, *op. cit.*, pp. 412, 429.

hierover in het archiefbestand dateerde pas van 1981 in een onderrichtingsblad. Het document in kwestie maakte ook al melding van een tweede en derde ‘Argus’-uitgave:

*“Het publiceren en het verspreiden of helpen verspreiden van anonieme brieven en andere publikaties, die de eer en de faam van onze kameraden of onze vereniging belasteren, is onverenigbaar met het lidmaatschap, als werkend lid van het Sint Maartensfonds v.z.w. (zie de co-uitgave van ARGUS 1 en later de persoonlijke? uitgaven van ARGUS 2 en 3).”*⁴²⁷

Hierdoor kan er van uit kan er van uitgegaan worden dat de lastercampagne van voor 1981 dateerde. Toch werd hier in het verslag van de algemene vergadering in maart 1980, waarop Brabant zijn afsplitsing aankondigde, met geen woord naar verwezen.⁴²⁸ Wie de precieze verantwoordelijke(n) waren, was niet geweten. Toch waren er heel sterke vermoedens binnen het algemeen bestuur van het SMF dat het bestuur van het voormalige Gewest Brabant er voor iets tussen zat. Dit vermoeden werd gesterkt door de persoonlijke aanvallen die de bestuurders van het SMF, onder meer voorzitter De Meester, te verduren kregen in *Periodiek Contact*. Op de algemene vergadering van 21 februari 1981 kwamen er desalniettemin stemmen op om stappen te ondernemen ter hereniging van de oostfrontgemeenschap. In het debat dat hierop volgde werd duidelijk wie Lybaert verantwoordelijk achtte voor de kwaadsprekerij:

*“...jullie mogen met Brabant proberen te werken, maar op het ogenblik dat: Frans Vierendeels, Bert Hendrickx, Flor Pepermans (ik noem namen) Wardje (Eduard) Ooms, André van Hecke in een zaal binnenkomen, dan ga ik buiten. Ik wens niet meer met deze mensen in éénzelfde ruimte te vertoeven. [...] Zij hebben een brief gezonden naar mijn baas, ze hebben een brief gezonden naar mijn moeder van 80 jaar, zij hebben mij hier en overal besmeurd en eerroof gepleegd.”*⁴²⁹

In het verslag was merkbaar dat de meningen hieromtrent verdeeld waren. Men had begrip voor het standpunt van Lybaert, maar sommigen, o.a. de gewestleiding van Antwerpen, waren van mening dat deze persoonlijke kwestie moest wijken in het belang van de kameraadschap en de eenheid van de oostfrontgemeenschap.⁴³⁰ Op de algemene

⁴²⁷ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Onderrichtingsblad 81/3’.

⁴²⁸ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds v.z.w. Zaterdag 15 maart 1980’.

⁴²⁹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds V.Z.W., zaterdag 21 februari 1981’.

⁴³⁰ *Ibidem*

vergaderingen van het SMF werd een tijd lang niet meer gesproken over de hereniging met het HJvB. Het overlijden van Frans Vierendeels in 1983 bracht het gespreksonderwerp van de hereniging weer opgang in de algemene vergadering op 26 februari 1983, nadat die laatste op zijn sterfbed tegen algemeen voorzitter de Meester zijn hoop op verzoening had uitgesproken. Op de *in memoriam* van Vierendeels sprak de nieuwe voorzitter van HJvB, André van Hecke, nochtans andere taal en verzekerde aan De Meester dat een hereniging uitgesloten was. Toch staat er in het verslag te lezen dat Brabant toenadering zocht, volgens De Meester omdat zij het financieel niet breed hadden. De voorwaarde om hierover gesprekken te starten was eerherstel vanwege Brabant voor Lybaert.⁴³¹

Het was duidelijk dat binnen het SMF de tendens begon te verschuiven: steeds meer mensen wilden dat er stappen ondernomen werden om tot een hereniging te komen. Ook de voorzitter De Meester, nochtans een medestander en verdediger van Lybaert, begon in te zien dat een toenadering moest gebeuren. Op de vergadering van het dagelijks bestuur en de beheerraad op 23 oktober 1983 probeerde hij Lybaert hiervan te overtuigen, maar zonder succes. Voor Lybaert was het duidelijk geworden dat de personen met wie hij niet meer door één deur kon, niet zomaar zouden aan de kant geschoven worden in Brabant. Nu hij het gevoel kreeg dat ook bij zijn medestanders het wapen van schouder veranderde, gaf hij een gelaten indruk. Dit werd duidelijk in het verslag van deze vergadering. Lybaert wenste niet langer ‘een hinderpaal’ te zijn en verliet de vergadering.⁴³² Een opvallende afwezigheid op de volgende vergadering op 4 november 1983 was Lybaert. Hij had zijn ontslag ingediend als algemeen secretaris. De reden van zijn ontslag zorgde voor discussie binnen de vergadering. Volgens Jan Vincx was er meer aan de hand dan enkel de kwestie Brabant die ertoe leidde dat Lybaert zijn ontslag had gegeven, hij wilde echter niet kwijt wat. Het ontslag van Lybaert zat hem hoog en hij beschouwde het als een teken van ontrouw, iets wat bij oud-Waffen SS’ers uit den boze was (denk aan het SS-motto ‘*Meine Ehre Heisst Treue*’), maar waarschijnlijk ook omdat hij het vaak voor Lybaert had opgenomen. De vergadering besloot om een samenkomst op poten te zetten met het bestuur van HJvB om de verzoening te bespreken. Er werden drie basiseisen vooropgesteld: Ten eerste moest Brabant zijn vzw. opgeven, ten tweede moesten ze de uitgave van hun blad stopzetten en ten derde mochten Bert Hendrickx⁴³³ en

⁴³¹ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds, V.Z.W. Zaterdag 26 februari 1983’.

⁴³² ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag Vergadering D.B. en Beheerraad Sint Maartensfonds, V.Z.W. Vrijdag 7/10/1983’.

⁴³³ Bert Hendrickx was al van bij het ontstaan van het SMF lid en medewerker en hij was tevens lid van de voorganger van het fonds, het Verbond van Vlaamse oud-Oostfronstrijders (VVOOS).

Flor Pepermans nooit nog een vergadering van de beheerraad of het dagelijks bestuur bijwonen. Velen hoopten er dus op dat Lybaert alsnog ging terugkeren. Er was echter onenigheid bij de afgevaardigden over de eisen, vooral Vincx vond de derde eis niet nuttig.⁴³⁴ Wat de precieze verdere ontwikkelingen waren in de toenaderingspogingen is niet gekend aangezien de archieven van na 1983 niet toegankelijk waren. Het conflict werd in 1984 bijgelegd en het kwam tot een verzoening. HJvB werd terug in het SMF opgenomen, en het bleef *Periodiek Contact* uitgeven, ondanks dat dit één van de eisen was van het bestuur van het SMF om dit niet te doen. HJvB wilde naast *Berkenkruis* een meer ideologisch beschouwend blad uitgeven.⁴³⁵

Wat de eis rond de twee storende figuren, Hendrickx en Pepermans, betrof is het niet duidelijk of deze ingewilligd is. Vincx liet op de vergadering van 4 november 1983 zijn vermoeden blijken al gingen zij bij een hereniging hun ontslag geven.⁴³⁶

⁴³⁴ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, 'Verslag Vergadering D.B. en Beheerraad v/h Sint Maartensfonds, V.Z.W. Vrijdag 4 november 1983'.

⁴³⁵ N. Wouters, "Periodiek Contact", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 2424.

⁴³⁶ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, 'Verslag Vergadering D.B. en Beheerraad v/h Sint Maartensfonds, V.Z.W. Vrijdag 4 november 1983'.

6 Is er een samenhang tussen het ontstaan van het Vlaams Blok en de breuk binnen het Sint-Maartensfonds?

In hetgeen voorafging werd de toenemende agitatie binnen de rechts-radicale vleugel van de Vlaamse Beweging beschreven ten opzichte van het politieke beleid van de Vlaams-nationale eenheidspartij, de Volksunie (VU). De medeplichtigheid van deze partij aan het Egmontpact (1977), dat als een verlies en een gemiste kans voor Vlaanderen werd beschouwd, sloeg diepe wonden. Zij bleken ongeneselijk en er werden twee nieuwe Vlaams-nationalistische partijen opgericht, de Vlaamse Volkspartij (VVP) en de Vlaams-Nationale Partij (VNP), die in 1978 samenvloeiden in het Vlaams Blok. Vooral Karel Dillen speelde een belangrijke rol binnen deze ontwikkeling en in de bundeling van de extreemrechtse vleugel van de Vlaamse Beweging.

Ook de breuk binnen het Sint-Maartensfonds werd ruim beschreven. De verschillende oorzaken van de splitsing werden uiteengezet. Hierbij werden twee strekkingen binnen de organisatie aan het einde van de jaren 1970 steeds duidelijker zichtbaar. De toenemende kloof die in de loop der jaren ontstond tussen deze twee facties leidde, naast enkele directe oorzaken, tot de afscheuring van het Gewest Brabant. Volgens Goedbloed was de ideologische tegenstelling, die er ontstond tussen deze twee strekkingen, de hoofdoorzaak van de splitsing. Hij besloot dit na het analyseren van de ledenbladen. In de analyse van de verslagen van de algemene vergaderingen van de raad van beheer en de werkende of effectieve leden, was deze polarisatie minder merkbaar en werd hier nooit naar verwezen. Dit kan verklaard worden door het feit dat het hoofdbestuur en de meeste werkende leden deel lijken uitgemaakt te hebben van de meer gematigde vleugel en dat de meer radicale vleugel zich rond het Gewest Brabant ging verzamelen. De afscheuring lijkt niet zozeer ontstaan uit ideologische tegenstellingen, maar, naast de directe oorzaken, eerder uit een verschillende visie op de weg die het SMF in de toekomst moest uitgaan. Deze verschillende visies kwamen echter wel voort uit een verschillende ideologie. De radicalen bleven het SS-karakter, van tijdens de oorlog, nog vele jaren na de oorlog benadrukken. Zij hielden vol dat het nationaalsocialisme de enige weg was die Vlaanderen moest gaan. Binnen de radicale vleugel werden verschillende accenten gelegd. De één legde meer de nadruk op het nationaalsocialisme, de andere meer op een

extreemrechts Vlaams-nationalisme.⁴³⁷ Die laatste eisten daarom dat het fonds meer politieke standpunten zou innemen, onder meer tegen de progressieve vleugel van de VU en tegen het Egmontpact.⁴³⁸ De gematigde strekking wou dat de oud-oostfronters opgenomen werden in de Vlaamse Beweging. Zij benadrukten daarom de christelijke strijd die zij leverden tegen het bolsjewisme ter bescherming van en uit liefde voor Vlaanderen. Zij hoopten opgenomen te worden in het pantheon van het Vlaams-nationalisme. Daarvoor wilden zij de mensen inlichten over hun geschiedenis en die van hun gevallen kameraden. Het accentueren van het SS-karakter, dat besmeurd was door de oorlogsmisdaden, zou de integratie enkel afremmen.

Het begin en het einde van een vergadering geven het karakter van het SMF weer. Deze begon met een dodenhulde, een minuut stilte voor de gevallen kameraden, en eindigde met het zingen van de *Vlaamse Leeuw* en meestal ook het SS-Trouwlied (*Treuelied*). De dodenhulde toonde het nostalgische karakter van de vereniging aan, zoals Verhoeyen en Uytterhaegen het SMF categoriseerden als groep die zich naar het verleden richtte.⁴³⁹ Het zingen van de *Vlaamse Leeuw* aan het einde van iedere vergadering, toonde het Vlaams-nationalistisch karakter van het SMF, zoals zij zich van bij haar ontstaan oriënteerde. Hun oostfrontinzet was namelijk voor Vlaanderen geweest. Dit Vlaams-nationalisme was aanwezig bij beide strekkingen. Maar zoals dat ook in de Vlaamse Beweging was, werd deze Vlaamsgezindheid bij beide strekkingen op verschillende manieren ingevuld, gematigd of radicaal. Het zingen van het *Treuelied*, was voor de gematigde strekking een nostalgisch gegeven, als deel van hun verleden. Voor de radicalen had dit echter nog een vurige en vooral levendige betekenis.

Een samenhang veronderstellen tussen enerzijds de afsplitsing van de rechts-radicale vleugel van de VU, die zich in het Vlaams Blok ging verzamelen, en anderzijds de afscheuring van het Gewest Brabant van het SMF, zou geen rariteit zijn. Hier kan echter niet zomaar van uitgegaan worden. Vooraleer verondersteld wordt dat het ontstaan van het Vlaams Blok een rechtstreekse invloed had op het ontstaan van de HJvB, moet dit nader bekeken worden.

Het SMF hield van bij het ontstaan vast aan een apolitek karakter, dat wil zeggen dat ze niet aan een partij gebonden was en geen politiek organisatiewerk leverde. Wel

⁴³⁷ F. Goedbloed, *op. cit.*, p. 443.

⁴³⁸ N. Wouters, „Sint-Maartensfonds”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 2755.

⁴³⁹ F. Uytterhaegen en E. Verhoeyen, *De kreeft met de zwarte scharen, 50 jaar rechts en uiterst rechts in België*, Gent, Masereelfonds, 1981, p. 85.

profileerde ze zich, zoals gezegd, binnen het Vlaams-nationalistisch spectrum. In de verslagen van de algemene vergaderingen van de jaren 1970 werd geen enkele melding gemaakt van discussies rond de partijpolitieke perikelen of het uitvoeren van diensten voor een partij. Ook niet wanneer in 1977 de VU het Egmontpact mee goedkeurde of wanneer het Vlaams Blok ontstond in 1978. Hier werd dus in de vergaderingen, alleszins formeel niet over gesproken. Het zou echter naïef zijn om te denken dat dit binnen het SMF niet op de voet gevolgd werd en bij bijeenkomsten niet over gepraat werd. Artikels in *Berkenkruis* zijn hiervan het bewijs. De enige en eerste melding van een partijpolitieke discussie in de verslagen van de algemene vergaderingen, dateerde van na de afscheuring van het Brabantse gewest. Desalniettemin geeft het een goed beeld van de verhouding van het SMF ten opzichte van politieke organisaties. In de vergadering van 27 februari 1982 werden twee politiek gerelateerde agendapunten besproken. De secretaris van het SMF, Lybaert, besprak de interne werking en maakte de opmerking dat sommige gewesten het erg moeilijk hadden om aan centen te geraken en als ze deze centen uiteindelijk hadden ze die uitgaven “aan zaken die met het S.M.F. niet te maken hebben”. Hij ging verder door te onderstrepen dat “politieke of strijdformaties” zelf genoeg financiële middelen hadden en niet gesteund moesten worden met geld dat de leden van het SMF verzamelden ten bate van hulpbehoevenden.

“Als ge de linkse militanten pers leest dan is het S.M.F. de financeerder [sic] van Were Di – Voorpost – V.M.O. en dergelijke en als we onze kasbladen door de zift gooien dan moeten we zeggen: Ze hebben gelijk.”⁴⁴⁰ Hij riep daarom op om de financiering van deze organisaties met gewestelijke fondsen stop te zetten en deze formaties ook geen omhalingen meer te laten doen op samenkomsten van het SMF. Hij besloot dit punt door de stellen dat zij de Vlaamse Beweging en de Vlaams-nationale strijd ook konden steunen door hun aanwezigheid.⁴⁴¹ Wat ze ook deden door jaarlijks aanwezig te zijn op de IJzerbedevaart en door waarschijnlijk ook deel te nemen aan allerlei Vlaams-nationale acties. Het tweede politiek getinte punt op de agenda was partijpolitiek gericht en had te maken met de tegenstelling tussen de VU en het Vlaams Blok. Dit punt werd besproken naar aanleiding van een incident dat zich bij de laatste verkiezingen, november 1981, had voorgedaan binnen het Gewest Antwerpen. Het incident ging over de adressering van kiespropaganda met SMF-Antwerpen-adressen. Lybaert legde de richtlijn vanuit het bestuur hieromtrent uit. Hieruit blijkt dat enkele leden van het SMF, VU'ers als VB'ers, adressen gevraagd hebben om kiesreclame te verzenden. Deze leden werd meegedeeld dat wanneer zij een gezegelde omslag met daarin hun reclame aan het bestuur gaven, zij voor

⁴⁴⁰ ADVN, *Algemene werking Sint-Maartensfonds*, D15647, ‘Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds, V.Z.W. Zaterdag 27 februari 1982’.

⁴⁴¹ *Ibidem*.

1 fr. bovenop de verzendprijs, deze omslagen zouden adresseren. Lybaert benadrukte dat hierbij vanuit het bestuur geen onderscheid werd gemaakt tussen de VU of het Vlaams Blok. In het Gewest Antwerpen zou dit eenzijdig voor de VU gebeurd zijn, wat daar tot een incident leidde met Vlaams Blok-gezinde leden. De voorzitter van het SMF, De Meester betreurde dit voorval:

“Kameraden, als ik zoiets hoor, dat die ruzie zich zelfs in het S.M.F. verbreid [sic], dan doet me dat erg pijn. Het is al erg genoeg dat we al de moeite van de wereld moeten doen om samen te blijven, dat door politieke partijen – ik spreek niet voor het Vlaams Blok, noch voor de Volksunie – een scheuring zouden krijgen in het SINT MAARTENSFONDS. Ieder stemt voor wie hij wil; of hij katholiek of socialist of liberaal of Volksunie of Vlaams Blok is, dat is ons gelijk. WIJ ZIJN EEN A-POLITIEKE VERENIGING [...] Als er mensen van het S.M.F. zijn, die invloed hebben in die partijen, dat ze hun invloed zouden gebruiken om die twee partijen te doen samenkomen, DAT MOETEN ZIJ DOEN !”⁴⁴²

Het applaus, dat volgde, van de hele vergadering kan erop wijzen dat deze visie gedeeld werd door het overgrote deel van de werkende leden van het SMF (in 1982, na de afscheiding van het Gewest Brabant).⁴⁴³ De eerste zin van de mededeling van de voorzitter geeft aan dat de politieke tegenstelling binnen het Vlaams-nationalisme toen slechts voor het eerst een rol speelde binnen het fonds. Dit zou dus kunnen betekenen dat het omstreeks 1980, wanneer het Gewest Brabant zich afscheurde, nog geen struikelblok vormde tussen de leden. De leiding van het SMF trachtte zich neutraal te houden in de politieke tegenstelling en benadrukte haar apolitiek en pluriform karakter. Desalniettemin was ze toch bereid, mits een vergoeding, om kiespropaganda voor de Vlaams-nationalistische partijen te verspreiden onder haar leden. Het duidt op de ietwat ambiguë stellingname omtrent de politiek. Dit geldt ook voor de oproep van de voorzitter aan mensen in de algemene vergadering die invloed hebben in die partijen, in de veronderstelling dat die er waren, om tot een hereniging te komen. Het doet denken aan de oproep van een andere organisatie van voormalige collaborateurs, Broederband, en het VOS, zoals in de politieke context werd vermeld.

In de jaren 1970 en begin jaren 1980 waren er in het SMF een aantal leden die partijpolitiek geëngageerd waren, en zich aan beide vleugels van het Vlaams-nationalisme bevonden. Oswald van Ooteghem was de afgevaardigde van de Gentse oostfrontstrijdersorganisatie Vriendenkring Sneyssens, dat in veel algemene

⁴⁴² *Ibidem.*

⁴⁴³ *Ibidem.*

vergaderingen van het SMF aanwezig was. Hij was van 1965 tot 1974 provincieraadslid in Oost-Vlaanderen en van 1974 tot 1987 senator.⁴⁴⁴ Rik Vandekerckhove was lid van het SMF. Hij was sinds 1965 lid van de VU en in 1968 werd Vandekerckhove provincieraadslid in Limburg tot 1974. Van juni 1977 tot april 1979 was hij minister van wetenschapsbeleid in de regering Vanden Boeynants II.⁴⁴⁵ Jan Vincx had banden met de VU en was waarschijnlijk lid.⁴⁴⁶ Opmerkelijk was dat vooral in Gewest Brabant zich de geëngageerde Vlaams Blokkers bevonden. Hendrickx⁴⁴⁷, van Hecke en Jef François waren betrokken bij de oprichting van het Vlaams Blok. Zij bezitten volgens Marc Spruyt echter nog weinig posities in de partijstructuren.⁴⁴⁸

In het verenigingsblad, *Berkenkruis*, kwamen de politieke ontwikkelingen van het einde van de jaren 1970 wel veelvuldig aan bod. De ban werd gebroken door de radicale Brabander Hendrickx, die in september 1977 uithaalde naar het Egmontpact en de VU. Dit was het eerste politiek getinte opiniestuk in *Berkenkruis*. Voorheen werd de actuele politiek als onderwerp steeds vermeden, om geen polemieken uit te lokken. Hendrickx was van mening dat het fonds politieke standpunten moest innemen. Zijn aanval was tevens gericht tegen de oud-oostfrontstrijders in de VU en de kameraden die de VU bleven steunen. Hendrickx was namelijk zelf een ex-VU'er en volgeling van Karel Dillen.⁴⁴⁹ Hij was in Brabant verantwoordelijk voor de uitbouw van Dillen's Vlaams-Nationale Partij en ook bij de uitbouw van het Vlaams Blok droeg Hendrickx zijn steentje bij.⁴⁵⁰ Het Vlaams Blok werd niet besproken in *Berkenkruis*.⁴⁵¹ Hiertegenover stond Vincx, een overtuigd VU'er. Hij ageerde tegen het antisemitisme, racisme en de aanvallen tegen de VU en het Egmontpact.⁴⁵²

Hendrickx en Vincx waren elkaars tegenpolen en belichaamden de tegengestelde strekkingen binnen het SMF. Om hieruit te concluderen dat de splitsing in de VU en het ontstaan van het Vlaams Blok leidde tot de afscheuring van het Gewest Brabant, is te voorbarig. Binnen zowel de gematigde als de radicale strekking, was hun partijpolitieke

⁴⁴⁴ F. Seberechts, "Oswald van Ooteghem", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 2337.

⁴⁴⁵ E. Raskin, "Rik Vandekerckhove", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 3149.

⁴⁴⁶ F. Goedbloed, *op. cit.*, pp. 425-426.

⁴⁴⁷ H. Gijssels, *op. cit.*, p. 88.

⁴⁴⁸ M. Spruyt, *Grove Borstels. Stel dat het Vlaams Blok morgen zijn programma realiseert, hoe zou Vlaanderen er dan uitzien?*, Leuven, Van Halewyck, 1995, p. 39.

⁴⁴⁹ F. Goedbloed, *op. cit.*, pp. 419-420.

⁴⁵⁰ H. Gijssels, *loc. cit.*

⁴⁵¹ I. Vannitsen, *op. cit.*, p. 99.

⁴⁵² F. Goedbloed, *op. cit.*, pp. 426-427.

focus echter een zeldzaamheid. De Brabantse gewestvoorzitter Frans Vierendeels bijvoorbeeld, ook een prominent van de radicale fractie en een overtuigd nationaalsocialist, uitte in *Berkenkruis* zijn afkeur over diegene die de VU in de steek lieten. Hij was namelijk niet vergeten wat die partij voor de oud-incivieken betekend had. Ook vond hij de kameraadschap belangrijker. Door het bekritisieren van de VU, bekritiseerde men immers vele kameraden die de partij trouw bleven.⁴⁵³ In het bestuur van het SMF was er, zoals hierboven aangetoond, ook vrij weinig aandacht voor de partijpolitieke ontwikkelingen. Pas in 1982, na de afscheiding, kwam dit ter sprake. Over politiek werd niet gesproken aangezien dit enkel voor wrevel kon zorgen en dit moest vermeden worden. De bedoeling van het fonds was om een gemeenschap van voormalige Vlaamse vrijwilligers in Duitse (para-)militaire organisaties te zijn. Eenheid en kameraadschap, op basis van een gedeelde ervaring en verleden, stonden hierbij centraal.

Er kan dus besloten worden dat er geen rechtstreekse verband was tussen het ontstaan van het Vlaams Blok en de breuk binnen het SMF. Het ene lokte het andere niet uit. Wel kan het ontstaan van een radicale Vlaams-nationalistische partij voor sommigen binnen de radicale strekking van het SMF een voorbeeldfunctie gehad hebben, aangezien het toch opvallend is dat veel leden van het HJvB actief waren binnen het Vlaams Blok. Om daar een antwoord op te krijgen, is een onderzoek nodig dat meer gericht is op het HJvB.

⁴⁵³ *Ibidem*, p. 423.

Besluit

Deze scriptie focust op de studie van het Sint-Maartensfonds, een Vlaamse hulporganisatie en vereniging van voormalig vrijwilligers in nazi-Duitse (para-)militaire organisaties. Centraal in dit onderzoek staat de vraag of het Sint-Maartensfonds louter een hulporganisatie en vereniging van nostalgische oostfronters en wapendragers was of een organisatie die doelbewust een ideologie in stand hield.

De werving voor het oostfront was een onderdeel van de opbodpolitiek tussen het VNV en de DeVlag/SS. De spanningen die hierdoor ontstonden waren van ideologische aard en gingen over de toekomst van Vlaanderen. Het VNV streefde als Vlaams-nationale partij naar een uitvoering van haar Groot-Nederlandse gedachte. De DeVlag en SS wilde Vlaanderen incorporeren in het Groot-Duitse Rijk. Deze polarisatie zette zich door bij de oostfrontvrijwilligers.

Na de oorlog werden de oostfronters getroffen door de repressie. Velen onder hen werden veroordeeld en gevangengezet, anderen waren nog steeds vermist. Dit zorgde voor onzekerheid bij familie en nabestaanden.

Na hun gevangenschap leefden de oud-oostfronters als paria's, in armoede, zonder werk en hadden velen te kampen met fysieke letsels opgelopen tijdens de oorlog. Aangezien zij als incivieken niet terecht konden bij de reguliere instanties, moest hulp gezocht worden binnen de eigen subcultuur. Al tijdens de gevangenschap ontstond het idee bij de oostfronters om deze problemen te verhelpen en een oostfrontgemeenschap te vormen.

De eerste georganiseerde hulpverlening werd op poten gezet door het Verbond van Vlaamse Oud-Oostfrontstrijders (VVOOS). Deze organisatie bleek van bij het begin het slachtoffer te zijn van de tegenstellingen die ontstonden tijdens de oorlog, en mede aan de basis lagen van haar ondergang.

Het Sint-Maartensfonds ontstond in 1953 als lokale Antwerpse afscheuring van het VVOOS, nadat bleek dat die laatste onder druk van de overheid moest ontbinden. Het fonds stelde zich boven de tegenstellingen die heersten in de oostfrontgemeenschap en focuste zich louter op de hulpverlening. Daarnaast wilde het zo min mogelijk opvallen om problemen met de overheid te vermijden.

Van bij haar ontstaan hield het SMF vast aan een apolitek karakter. Desondanks profileerde het zich als een Vlaams-nationalistische organisatie. Dit werd vooral duidelijk vanaf 1962 wanneer Dr. Hilaire Gravez voorzitter werd. De hulpverlening nam aan belang af en het Sint-Maartensfonds ging een nieuwe uitdaging zoeken, namelijk de opname van de oostfronters in de Vlaamse Beweging. Zij profileerden zich, conform aan de artificiële naoorlogse beeldvorming, als Vlaamse idealisten. Het Vlaams-nationalisme werd tevens het nieuwe bindmiddel van de organisatie.

In 1969 werd duidelijk dat het streven naar opname in de Vlaamse Beweging limieten kende. Onder voorzitterschap van Bert De Rijck kwamen de tegenstellingen, ontstaan tijdens de oorlog, voor een eerste maal bloot te liggen in het Sint-Maartensfonds sinds haar oprichting. Dit leidde ertoe dat enkele voormalige leden van het Sint-Maartensfonds kortstondig een nieuwe organisatie oprichtten. Zij werden tevens gedreven door hun onvrede met het Sint-Maartensfonds die, naar hun mening, te passief was en halsstarrig vasthield aan haar oorspronkelijk doel als hulporganisatie.

De eenheid kon in de jaren zeventig grotendeels bewaard worden, tot in 1980 Hertog Jan van Brabant afscheidde van het Sint-Maartensfonds. Aan de basis van deze afscheuring lagen enkele rechtstreekse oorzaken. Daarnaast tekenden er zich in de loop van de jaren zeventig twee strekkingen af, een gematigde en een radicale die vooral geconcentreerd was in het Gewest Brabant. De tegenstellingen tussen beiden waren te wijten aan een verschillende visie op de toekomst van het Sint-Maartensfonds.

De radicale strekking binnen het Sint-Maartensfonds toonde gelijkenissen met de rechts-radicalen vleugel van de Vlaamse Beweging. Deze laatste scheidde zich af van de Volksunie en in 1978 ontstond het Vlaams Blok. Van een samenhang tussen de afscheuringen kan niet gesproken worden.

Het Sint-Maartensfonds fungeerde niet als drukkingsgroep, noch voor de Volksunie, noch voor het Vlaams Blok. Aangezien het Sint-Maartensfonds van bij haar ontstaan apolitek was en dit ook bleef. Het SMF hield altijd vast aan haar oorspronkelijk vooropgesteld doel.

Bibliografie

Onuitgegeven bronnen

Antwerpen, Archief- en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (ADV N)

Dossiers D15623, D15645 (1), D15644 (4), D15647 bevatten stukken over de algemene werking van het Sint-Maartensfonds

In het bijzonder zijn volgende stukken weerhouden:

D15623, 'Verbond Van Vlaamse Oud-Oostfrontstrijders aan dhr. Van den Branden Bert. St

Katelijne Waver 7 september 1953'

D15623, 'Keure van het Verbond van Vlaamse Oud-Oostfrontstrijders'.

D15623, 'Peter Claeys, secretaris VVOOS aan Heer Bert Van den Brande. Brussel, 4 april 1953'.

D15623, 'Brussel, 1 Juni 1953. Alseberg Stwg 234. Kameraad, Bert Vanden Brande'.

D15623, 'Brussel, 1 Juni 1953. Alseberg Stwg 234. 16) De sociale dienst moet in handen berusten van...'

D15623, 'Zoekdienst voor vermiste oostfrontsoldaten aan Dhr. Raymond Buysse. Antwerpen, 29 Dec. 1952'.

D15623, 'Zoekdienst voor vermiste oostfrontsoldaten aan Dhr. R. Buysse. Antwerpen, 15 maart 1953'.

D15623, 'Peter Claeys, secretaris VVOOS aan Heer Bert Van den Brande. Brussel, 4 april 1953'.

D15623, 'VVOOS Gewest Antwerpen Bert Van den Brande aan Kd. Hein Appels. 25/4/53'.

D15623, '16 october 1953. Aan de voorzitter van het V.V.O.O.S. Bert De Gruyter'.

D15623, 'Leo Hoes aan Kd. Peter Claeys. Borgerhout, 19.2.53'.

D15623, 'Zoekdienst VVOOS Leo Hoes aan Kd. Remi Schrijnen. Borgerhout, 14/5/53'.

D15623, 'Verbond Van Vlaamse Oud-Oostfrontstrijders aan dhr. Van den Branden Bert. St Katelijne Waver 7 september 1953'

D15623, 'Brussel, 1 Juni 1953. Alseberg Stwg 234. 16) De sociale dienst moet in handen berusten van...'

D15623, 'Verbond Van Vlaamse Oud-Oostfrontstrijders aan dhr. Van den Branden Bert. St Katelijne Waver 7 september 1953'.

D15623, 'Bert, Met de gauwtje een ideetje... s.d.'

D15623, 'Bert de Gruyter aan Bert van de Branden. Brussel, 23 juli 1953'.

D15623, 'V.V.O.O.S. Gewest Antwerpen aan Bert de Gruyter. Antwerpen, 27 juli 1953'.

D15623, 'Verbond Van Vlaamse Oud-Oostfrontstrijders aan dhr. Van den Branden Bert. St Katelijne Waver 7 september 1953'.

D15623, 'Verbond Van Vlaamse Oud-Oostfrontstrijders aan dhr. Van den Branden Bert. St Katelijne Waver 7 september 1953'.

D15623, '16 oktober 1953. Aan de voorzitter van het V.V.O.O.S. Bert De Gruyter'.

D15623, 'Buitengewone Algemene Vergadering van V.V.O.O.S. te Gent op 16/1/55', 2 p.

D15623, 'St. Maartensfonds v.z.w. aan Kd. Jos Delafaille. Waarde Kameraad, wij hebben het genoeg U uit te nodigen op onze Landelijke Oud-Soldatenavond. Antwerpen, 16 september 1955.

D15623, 'Postkaart van De Smedt Marc aan Van Ormelingen. Antwerpen, 24 november 1955'.

D15623, 'Frank Roose aan SMF Antwerpen. Betr: Heldenhulde. Mariakerke, 1 december 1955'.

D15623, 'St. Maartensfonds v.z.w. aan Mijnheer en Mevrouw Arnouts. Betr: Bedevaart Munstereifel. Antwerpen, 9 augustus 1956'.

D15623, 'St. Maartensfonds v.z.w. aan Bert Vertriest. Antwerpen, 2 maart 1957'.

D15623, 'Peter de Vuyst aan het SMF. Beste Kameraad, Gisteren hadden we hier een Hiag vergadering... Hameln, den 2. Juni. 57.'

D15623, 'Voorzitter van het SMF Frans de Landsheer aan de heer A. Cool voorzitter ACV. Antwerpen, 23 februari 1958'

D15623, 'Vriendenkring Sneyssens aan St. Maartensfonds; St. Jorishulp en St. Maartensvrienden. Betr: heruitgave van P.C. in gedrukte vorm. Gent, 21 juli 1956'.

'Sint-Maartensfonds v.z.w. aan kd. Lode Van Bladel. Antwerpen, 7 september 1957'.

D15623, 'Handgeschreven brief van Van Bladel aan het Sint-Maartensfonds. Mortselsel, 29 augustus 1957'.

D15623, 'Sint-Maartensfonds v.z.w. aan kd. Lode Van Bladel. Antwerpen, 7 september 1957'.

D15623, 'Georges Lybaert, afgevaardigde beheerder voor SMF aan De Heer Van Bladel L. s.l., 21 Juni 1958'.

D15623, 'St. Maartensfonds Antwerpen Sekretariaat, Frans De Landsheer aan Dhr. Jef Geukens. Antwerpen, 29 oktober 1957'.

D15623, 'SMF Antwerpen p/a Fr. de Landsheer aan Dhr. Roger Sanctorum. Antwerpen, 4/12/57'.

D15623, 'Mil Hofman aan Van Den Branden. Waarde Kameraad Van Den Branden, van Kd. De Landsheer ontving ik een schrijven. Antwerpen, 14-2-1958'.

D15623, 'St. Maartensfonds v.z.w. Antwerpen. Tekst P.K. maart nummer. Rubriek: Organisatieleven St. Maartensfonds'.

D15623, 'Beaufays Em. voor St Maartensfonds Waasland aan den heer Leo Verbeke. Sint Niklaas Waas, 18/12/1957'.

D15623, 'St. Maartensfonds Antwerpen aan Dhr. V.D. Stichelen Leo. Leo, op morgen 27/4 gaat het S.M.F. Antwerpen over tot de stichting van een kern in Limburg. Antwerpen, 26 april 1958'.

D15623, 'SMF aan St. Jorishulp. Waarde kameraden, Zoals U uit bijgevoegd schrijven kunt merken. S.l., 2 mei 1959'.

D15623, 'Tekst P.K. Maart. Rubriek Zoekdienst'.

D15623, 'Peter Claeys VVOOS Secretariaat aan Heer Leo Hoes. Brussel, 15 Januari 1953'.

D15623, 'F. Roose voor Vriendenkring Sneyssens aan SMF. Mariakerke, 30-12-1955'.

D15623, 'T/M. Stichting "Hinag" aan het Bestuur v/h St. Maartensfonds. Den Haag, 19 Maart 1957'.

D15623, 'Hiag Minden. Lieber Kamerad! Vielen Dank für... Minden, 12. August 56'.

D15623, 'Secretaris SMF aan redactie van "De Standaard". Antwerpen, 20 oktober 1956'.

D15623, 'Aan het Ministerie van Justitie Dienst R.V.V. Ter attentie van de Heer Directeur Cloettens. Antwerpen, 20 oktober 1956'.

D15623, 'Frank Roose aan SMF Antwerpen. Betr: Heldenhulde. Mariakerke, 1 december 1955'.

D15623, 'F. Roose voor Vriendenkring Sneyssens aan SMF. Mariakerke, 30-12-55'.

D15623, 'Frans De Landsheer aan de redactie van "Le Matin". Mijne Heren, Betr: Uw uitgave van. Antwerpen, 8 april 1958'.

D15623, 'St. Maartensfonds v.z.w. Antwerpen. Tekst P.K. maart nummer. Rubriek: Organisatieleven St. Maartensfonds'.

D15623, 'SMF Secretariaat p/a Geert Willems aan de Heer Caspar Serno, Dortmund. Antwerpen, 5 oktober 1957'.

D15623, 'SMF aan Hiag Hagen. Antwerpen, 14/8/56'.

D15623, 'SMF aan "Der Freiwillige". Zwei unserer Kameraden suchen Arbeit. Antwerpen, 6 juli 1956'.

D15623, 'SMF aan Dhr. Wagemans, advocaat. Wij zij zo vrij Uwe bemiddeling in te roepen om het volgende geval. Antwerpen, 26 November 1955'.

D15623, 'P.C. November nummer. Sociale Rubriek. Voor onze verminkte en pensioenberechtigde kameraden'.

D15623, 'SMF Antwerpen aan Raymond Annemans. Antwerpen, 2 februari 1956'.

D15623, 'SMF aan Maurice Lejon (orthopedie en kunstledematen). Antwerpen, 21 april 1956'.

D15623, 'SMF naar Peter de Vuyst. Antwerpen, 15 januari 1957'.

D15623, 'Geert Willems aan Kd. Verleysen Jan. Antwerpen, 17 maart 1957'.

D15623, 'St Maartensfonds aan de heer Faber Jan. In verband tot Uw persoonlijk aanvraag. Ter Stede, 9 februari 1959'.

D15623, 'SMF aan K.V.H.V. Geachte Heren, in verband met uwe oproep voor storting ten voordele van de politieke gevangenen in St Gillis. Antwerpen, 24/12/1958'.

D15623, 'St. Maartensfonds aan Dhr. Dr. De Bruycker. Betreft: Steunkaart. Antwerpen, 2 april 1958'.

D15623, 'St. Maartensfonds v.z.w. Antwerpen. Tekst P.K. maart nummer. Rubriek: Organisatieleven St. Maartensfonds'.

D15623, 'SMF aan Zentralstelle für Arbeitsvermittlung. Betr.: Roland Albert. Antwerpen, 6 oktober 1956'.

D15623, 'Sint-Maartensfonds Antwerpen p/a Fr. de Landsheer aan Fam. Viane-Bijns San Martin de los Andes Argentië. Antwerpen, 4 januari 1958'.

D15623, 'Centrale Soc. Dienst St. Maartensfonds aan St. Maartensvrienden West-Vlaanderen en Sint-Jorishulp Brussel en Vriendenkring der Vlaamse Ardennen. Antwerpen, 25 oktober 1958'.

D15623, 'Vriendenkring Sneyssens aan St. Jorishulp-Brussel; St. Maartensfonds-Antwerpen; St. Maartensvrienden-W. VL. Betr: Heruitgave van P.C. Gent, 1 januari 1956'.

D15623, 'Sint-Maartensfonds aan O. Van Ooteghem. Antwerpen, 25 juni 1956'.

D15623, 'Vriendenkring Sneyssens aan St. Maartensfonds; St. Jorishulp en St. Maartensvrienden. Betr: heruitgave van P.C. in gedrukte vorm. Gent, 21 juli 1956'.

D15623, 'SMF aan Bert Vertriest. Omtrent het terugzenden van onverkochte nummers van Periodiek Kontakt. Antwerpen, 2 februari 1957'.

D15623, 'Sekretaris Sint-Maartensfonds aan Mijnheer Toon Van den Eynde. Antwerpen 24 augustus 1956'.

D15623, 'Frans De Landsheer aan de redactie van "Le Matin". Mijne Heren, Betr: Uw uitgave van. Antwerpen, 8 april 1958'.

D15623, 'SMF aan Dhr. Wagemans, advocaat. Wij zij zo vrij Uwe bemiddeling in te roepen om het volgende geval. Antwerpen, 26 November 1955'.

D15623, 'St Maartensfonds v.z.w. aan Dhr. Wagemans. Uitnodiging Bonte Avond. Antwerpen, 5 mei 1956'.

D15623, 'Frans de Landsheer aan de "VLAAMSE KRING" p/a de heer Ed. Rolus. Antwerpen, 10 november 1957.

D15623, 'St Maartensfonds V.Z.W. aan de Heer Louis Kiebooms. Zeer geachte Heer Kiebooms, Daar u steeds ruime belangstelling. s.l., 15 januari 1959.

D15644(4), 'Verslag Algemene Statutaire Werkvergadering 16 januari 1966'.

D15644(4), 'Verslag van de vergadering van de Raad van Beheer op 29 april 1966'.

D15644(4), 'Verslag van de vergadering van de Raad van Beheer op 30 september 1966'.

D15644(4), 'Verslag Algemene Statutaire Werkvergadering 16 januari 1966'.

D15644(4), 'Verslag van de jaarlijkse Algemene Vergadering van het S.M.F. v.z.w. op zaterdag 11 maart 1967'.

D15644(4), 'Verslag vergadering beheerraad op 17 juni 1967'.

D15644(4), 'Secretariaat Were Di aan Sint Maartensfonds v.z.w. Antwerpen, 27 november 1967.

D15645(1), 'DB/AP 2 december 1969 aan de Heer Dr. H. Gravez'.

D15645(1), 'Dries Callens aan Mijnheer Coens. Kortrijk, 24-11-69'.

D15645(1), 'DB/AP 2 december 1969 aan de Heer Dr. H. Gravez'.

D15645(1), 'Handgeschreven verslag Berkenkruis 1966'

D15645(1), 'Georges Lybaert aan de Raad van Beheer van het St. Maartensfonds v.z.w. Antwerpen, 1 maart 1960'.

D15645(1), 'Tekst te publiceren in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad. Wijziging Raad van Beheer. De bijzondere Algemene Vergadering, gehouden op 20 april 1962'.

D15645(1), 'St. Maartensfonds v.z.w.d. Antwerpen. Verslag vergadering gehouden op 24 juni 1962 te Aalst'.

D15645(1), 'Tekst te publiceren in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad. Wijziging Raad van Beheer. De bijzondere Algemene Vergadering, gehouden op 20 april 1962'.

D15645(1), 'Samenstelling van het Bestuur van het St. Maartensfonds v.z.w. Antwerpen, na de herkiezing door de Alg. Vergadering van 27 oktober 1963'.

D15645(1), 'Toon Pauli aan de Heer Dr. Hilaire Gravez. s.l., 5 augustus 1963'.

D15645(1), 'Verslag over de landelijke vergadering der afgevaardigden van de Vlaamse Oostfrontorganisaties. 18 oktober 1964'

D15645(1), 'Verslag Sociale Dienst 1964'.

D15645(1), 'Zoekdienstverslag 1964'

D15645(1), 'Verslag Algemene Vergadering van 21 februari 1965'.

D15645(1), 'Verslag Algemene Vergadering van 21 februari 1965'.

D15645(1), 'Verslag der Landelijke vergadering van 17 september 1966'.

D15645(1), 'Toon Pauli aan de heer Dr. H. Gravez. Betr: Münstereifel. s.l., 16 mei 1966'.

D15645(1), 'Oswald van Ooteghem voor Vriendenkring Sneyssens aan St. Maartensfonds Aalst p.a. De Heer Bert Moereels. Gent, 30 mei 1967'.

D15645(1), 'Bert Moereels aan Oswald van Ooteghem. Mere, 3 juni 1967'.

D15645(1), 'Verslag van de Bijzondere Vergadering van de Raad van Beheer van het St. Maartensfonds op 30 maart 1968'.

D15645(1), 'Operatie Berkenkruis 1000. Waarde Vriend, Binnen enkele dagen zal een onzer leden zich bij U aanbieden met een steunlijst...'.

D15645(1), 'Brochure Operatie Berkenkruis 1000'.

D15645(1), 'Jan Feremans aan de Beheerraad van het S.M.F. Mechelen, 15 januari 1969'.

D15645(1), 'Verslag van de jaarlijkse statutaire vergadering gehouden op 1 maart 1969'.

D15645(1), 'DB/AP Toon Pauli aan de heer Rik De Meester. Antwerpen, 18 oktober 1969.'

D15645(1), 'Verslag van de bijzondere vergadering van de Raad van Beheer van het St. Maartensfonds v.z.w., gehouden op 17 januari 1970'.

D15645(1), 'DB/AP Alg. sekretaris en afg. beheerder v/h SMF vzw. Antoon Pauli aan De Heer Roger Coens. s.l., D15645(1), 'Coens Roger aan Pauli Antoon. Oosterzele, 4 maart 1970'.

7 december 1969'.

D15647, 'Verslag van de Algemene Vergadering der werkende leden en van de raad van beheer van het St. Maartensfonds v.z.w. gehouden op 5 mei 1973'.

D15647, 'Verslag van de bijzondere vergadering van de beheerraad van het St. Maartensfonds vzw., ... op zaterdag 8 december 1973'.

D15647, 'Verslag van de Algemene Vergadering v/d leden van de beheerraad en van de werkende leden van het St. Maartensfonds v.z.w. op 24 april 1976'.

D15647, 'Verslag van de Algemene Vergadering van de leden van de Raad van Beheer en van de Werkende Leden van het St. Maartensfonds vereniging zonder winstoogmerk, op zaterdag 26 april 1977'.

D15647, 'Verslag der Algemene Vergadering van het St. Maartensfonds v.z.w. op zaterdag 18 maart 1978'.

D15647, 'Verslag der Algemene Vergadering van de leden van de beheerraad en van de werkende leden in het St. Maartensfonds vereniging zonder winstoogmerk, op zaterdag 24 maart 1979'.

D15647, 'Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds v.z.w. Zaterdag 15 maart 1980'.

D15647, 'Sint-Maartensfonds vereniging zonder winstoogmerk, onderrichtingsblad nr. 1/81'.

D15647, 'Verslag der Algemene Vergadering van de leden van de beheerraad en van de werkende leden in het St. Maartensfonds vereniging zonder winstoogmerk, op zaterdag 24 maart 1979'.

D15647, 'Verslag der Algemene Vergadering van het St. Maartensfonds v.z.w. op zaterdag 18 maart 1978'.

D15647, 'Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds v.z.w. Zaterdag 15 maart 1980'.

D15647, 'Verslag der vergadering van het D.B. op vrijdag 9 nov. 1979'.

D15647, 'Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds V.Z.W., zaterdag 21 februari 1981'.

D15647, 'Onderrichtingsblad 81/3'

D15647, 'Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds v.z.w. Zaterdag 15 maart 1980'.

D15647, 'Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds V.Z.W., zaterdag 21 februari 1981'.

D15647, 'Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds, V.Z.W. Zaterdag 26 februari 1983'.

D15647, 'Verslag Vergadering D.B. en Beheerraad Sint Maartensfonds, V.Z.W. Vrijdag 7/10/1983'.

D15647, 'Verslag Vergadering D.B. en Beheerraad v/h Sint Maartensfonds, V.Z.W. Vrijdag 4 november 1983'.

D15647, 'Verslag Algemene Vergadering Sint Maartensfonds, V.Z.W. Zaterdag 27 februari 1982'.

Uitgegeven bronnen

Belgisch Staatsblad, n. 3193, 12 december 1953, pp. 1186-1187.

Belgisch Staatsblad, n. 3193, 12 december 1953, pp. 1186

Belgisch Staatsblad, n. 4083, 6 december 1958, pp. 1512

Literatuur

Boeken en naslagwerken

CORIJN (E.). *Collaboratie in Vlaanderen: vergeten en vergeven?* Antwerpen, Manteau, 2002, 214 p.

DE SCHRIJVER (R.) et al., ed. *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, Lannoo, 1998, 1226 p. (dl 1) + 2522 p. (dl 2) + 3799 p.(dl 3).

DE WEVER (B.). *Oostfronters: Vlamingen in het Vlaamse Legioen en de Waffen SS*. Tielt, Lannoo, 1984, 180 p.

DE WEVER (B.), VAN ASCH (M.) en VAN DOORSLAER (R.). *Gekleurd verleden: familie in oorlog*. Tielt, Lannoo, 2010, 164 p.

GIJSELS (H.). *Het Vlaams Blok*. Leuven, Kritak, 1992, 308 p.

GOTOVITCH (J.) en KESTELOOT (C.) eds. *Het gewicht van het oorlogsverleden*. Gent, Academia Press, 2002, 228 p.

HUYSE (L.) en DHONDT (S.). *Onverwerkt verleden: collaboratie en repressie in België, 1942-1952*. Leuven, Kritak, 1994, 312 p.

SAX (A.). *Voor Vlaanderen, Volk en Führer: de motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog 1940-1945*. Antwerpen, Manteau, 2012, 422 p.

SEBERECHTS (F.). *Ieder zijn zwarte: verzet, collaboratie en repressie*. Leuven, Davidsfonds, 1994, 221 p.

SEBERECHTS (F.) en VERDOODT (F.J.). *Leven in twee werelden: Belgische collaborateurs en de diaspora na de Tweede wereldoorlog*. Leuven, Davidsfonds, 2009, 236 p.

SEBERECHTS (F.). *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*, Antwerpen/Brussel, Globe & Perspectief Uitgaven, 2002, 199 p.

SPRUYT (M.). *Grove Borstels. Stel dat het Vlaams Blok morgen zijn programma realiseert, hoe zou Vlaanderen er dan uitzien?* Leuven, Uitgeverij Van Halewyck, 1995, 291 p.

VAN CAMPENHOUT (F.). *Hilaire Gravez. Portret van een Vlaams-nationalist. Gijzegem 1889-Aalst 1974.* Maarkedal, Ceres, 1992, 44 p.

VAN DOORSELAER (R.), et al. *Herfstij van de 20ste eeuw. Extreem-rechts in Vlaanderen 1920-1990.* Leuven, Kritak, 1992, 160 p.

WITTE (E.) en MEYNEN (A.) eds. *De geschiedenis van België na 1945*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2006, 576 p.

Artikels

AERTS (K.). “De bestraffing van de collaboratie na de Tweede Wereldoorlog. Beeldvorming en onderzoek.” In: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, (2009), 21, pp. 55-92.

BEYEN (M.). “Zwart wordt van langs om meer de Vlaamsgezinde massa. De Vlaamse beeldvorming over bezetting en repressie, 1945-2000”. In: GOTOVITCH (J.) en KESTELOOT (C.), eds. *Het gewicht van het oorlogsverleden.* Gent, Academia press, 2003, pp. 105-120.

CARREIN (K.). “De Vlaamse Oostfronters. Sociaal profiel en wervingsverloop, november 1941-augustus 1944.” In: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, (1999), 6, pp. 107-149.

DEJAEGHER (P.). “Terug naar het Oostfront”. In: *Wij.* Brussel, Vlaams-Nationaal Studiecentrum, 1994, 4/V – 6/VI, 80 p.

DE WEVER (B.). “De collaboratie in Vlaanderen.” In: GOTOVITCH (J.) en KESTELOOT (C.), eds. *Het gewicht van het oorlogsverleden*. Gent, Academia press, 2003, pp. 39-49.

DE WEVER (B.). “Goede Belgen, foute Vlamingen, grijze Nederlanders.” In: CORIJN (E.) *Collaboratie in Vlaanderen: vergeten en vergeven?* Antwerpen, Manteau, pp. 49-62.

DE WEVER (B.). “Military collaboration in Belgium.” In: *Die Bürokratie der Okkupation*, Berlin, Metropol, 1998, pp. 153-171.

DE WEVER (B.). “Rebellen aan het Oostfront. De politieke moeilijkheden bij de Vlaamse Oostfronters.” (Eerste deel) In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 54 (1994), 4, pp. 201-215.

DE WEVER (B.). “Rebellen aan het Oostfront. De politieke moeilijkheden bij de Vlaamse Oostfronters”. (Tweede deel) In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 54 (1995), 1, pp. 3-11.

DE WEVER (B.). “Rebellen aan het Oostfront. De politieke moeilijkheden bij de Vlaamse Oostfronters”. (Derde deel) In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 54 (1995), 2, pp. 81-90.

DE WEVER (B.). “Van wierook tot gaslucht. De beeldvorming over de Vlaams-nationalistische collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog in de Vlaamse historiografie”. In: *Docendo discimus: liber amicorum Romain Van Eenoo*, Gent, Academia Press, 1999, p. 607-614.

GOEDBLOED (F.). “De Dilemma’s van de georganiseerde Vlaamse oud-oostfrontstrijders. Een analyse van het antisemitisme en Vlaams-nationalisme in ‘Berkenkruis’ en ‘Periodiek Contact’.” In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 22 (1991), 3-4, pp. 395-450.

REYNEBEAU (M.). “Collectieve herinnering, identiteit en extreem-rechts in het Vlaamse politieke landschap”. In: CORIJN (E.) *Collaboratie in Vlaanderen: vergeten en vergeven?* Antwerpen, Manteau, p. 173-184.

VOS (L.). “De rechts-radicaliteit in het Vlaams-nationalisme”. In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 52 (1993), 3, pp. 129-149.

Verhandelingen

BRUYNSEELS (K.). *Het leven na de repressie. Organisatie en vereniging van incivieken in de onmiddellijke naoorlogse periode. Case study: de Zilvermeeuwjes*. Brussel (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Vrije Universiteit Brussel), 1999. 143 p. (promotor: E. Witte).

DE CROP (L.). *De acties voor amnestie in Vlaanderen, 1944-1976*. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2001, 168 p. (promotor: B. De Wever).

HERMAN (J.). *Politieke soldaten voor Vlaanderen! De Dietse Militie/Zwarte Brigade, stoottroep van het Vlaams Nationaal Verbond tijdens de Tweede Wereldoorlog*. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 2005, 290 p. (promotor: B. De Wever).

VAN HOUTTE (M.). *Hitlers erfenis. De omgang met het verleden bij Vlaamse neonazi's tussen 1945 en 1990*. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent) 2005, 212 p. (promotor: G. Deneckere).

VANNITSEN (I.). *Analyse van de publicaties van de oud-oostfronters in Vlaanderen*. Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent), 1990, 176 p. (promotor: H. Gaus).

